

НАЦРТ

**СТРАТЕГИЈА ЗА СОЦИЈАЛНО
УКЉУЧИВАЊЕ РОМА И РОМКИЊА У
РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ЗА ПЕРИОД
ОД 2016. ДО 2025. ГОДИНЕ**

Београд, децембар 2015.

САДРЖАЈ

1. УВОД	2
2. НАЧЕЛА	4
3. ПРАВНИ И СТРАТЕШКИ ОСНОВ	8
3.1. МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ ОСНОВ	8
3.1.1. Уједињене нације	8
3.1.2. Савет Европе	9
3.1.3. Правне тековине Европске уније	11
3.2. НАЦИОНАЛНИ ПРАВНИ ОСНОВ	13
3.2.1. Устав Републике Србије	13
3.2.2. Стратегије	14
3.2.3. Закони	15
4. ОПИС СТАЊА	19
4.1. ОБРАЗОВАЊЕ	23
4.1.1. Анализа јавних политика и мера у образовању	28
4.2. СТАНОВАЊЕ	36
4.2.1. Анализа јавних политика и мера у области становања	40
4.3. ЗАПОШЉАВАЊЕ	42
4.3.1. Анализа јавних политика у области запошљавања	47
4.4. ЗДРАВЉЕ	48
4.4.1. Анализа јавних политика у области здравља	51
4.5. СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА	52
4.5.1. Анализа јавних политика у области социјалне заштите	54
5. ЦИЉЕВИ И МЕРЕ	58
5.1. ОБРАЗОВАЊЕ	58
5.2. СТАНОВАЊЕ	67
5.3. ЗАПОШЉАВАЊЕ	74
5.4. ЗДРАВЉЕ	79
5.5. СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА	82
6. УПРАВЉАЊЕ СТРАТЕГИЈОМ	86
6.1. УПРАВЉАЊЕ СТРАТЕГИЈОМ НА НАЦИОНАЛНОМ НИВОУ	86
6.2. УПРАВЉАЊЕ СТРАТЕШКИМ МЕРАМА У ЈЛС	87
7. СРЕДСТВА ЗА СПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕШКИХ МЕРА	90
8. ПРАЋЕЊЕ	92
8.1. ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА	92
8.2. ПРАЋЕЊЕ РЕЗУЛТАТА	93
9. АКЦИОНИ ПЛАН 2016 – 2017. ГОДИНЕ	95

1. УВОД

Влада Републике Србије доноси *Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016 – 2025. године* (у даљем тексту: Стратегија) на основу члана 45. став 1. Закона о Влади¹. Уставни основ за доношење *Стратегије* садржан је у члановима 18, 19, 21, 23, 48, 49, 60, 64, 66, 68, 69, 71, 75 – 81, 97, 137, 178, 179, 183. и 190. Устава Републике Србије².

У протеклом периоду постигнутису одређени резултати у вези са трајним унапређењем положаја Рома и Ромкиња – изменама Закона о ванпарничном поступку омогућен је накнадни упис чињенице рођења лица која нису уписана у матичну књигу рођених и прописан је поступак остваривања тог права; повећан је обухват ромске деце у основном образовању и установљене су афирмативне мере приликом уписа ученика и студената ромске националности у средње школе и на факултете; побољшан је приступ остваривања појединих права због увођења представника Рома и Ромкиња у процес остваривања јавних политика (педагошки асистенти, здравствене медијаторке, „ромски“ координатори). Упркос томе, главне препреке за социјално-економску интеграцију Рома и Ромкињанису отклоњене и није створен потпун нормативни основ за спровођење дугорочних мера смањивања сиромаштва и остваривања суштинске једнакости грађана и грађанкиромске националности, што су били циљеви „Стратегије за унапређивање положаја Рома 2009-2015“³.

Због тога је основни разлог за доношење *Стратегије* стварање услова за њихову социјалну укљученост – смањење сиромаштва и сузбијање дискриминације Рома и Ромкиња, односно стварање услова за пун приступ остваривању људских права лица ромске националности. Поред тога, разлози због којих се доноси ова *Стратегија* произилазе из потребе да се створе предуслови за остваривање поменутих стратешких циљева, и тода се:

- Успоставе механизми за спровођење, планирање, надзирање и унапређење усвојених мера и активности;
- Развију капацитет и одговорност органа државне управе и локалне самоуправе да се ефикасно старају о остваривању и заштити права лица ромске националности;
- Обезбеде средстава у Буџету Републике Србије, буџетима јединица локалне самоуправе, као и међународних развојних партнера који делују у Републици Србији за финансирање стратешких мера;
- Делотворно укључе представници ромске заједнице у поступке осмишљавања и спровођења стратешких мера и остваривања гарантованих људских права на рад, становање, образовање, социјалну и здравствену заштиту.

Због поменутих разлога, али и због тога што истиче важност стратешког документа усвојеног 2009. године, Влада Републике Србије је преко свог Савета за унапређење положаја Рома и спровођење Декаде укључивања Рома покренула активности за доношење *Стратегије*. У вези са том одлуком су и активности Канцеларије за људска и мањинска права Владе Републике Србије која је 2014. године припремила „Полазну студију за израду Стратегије за социјално укључивање Рома усаглашену са Стратегијом Европа 2020.“ Овим документом је указано на то да су економски, политички и друштвени услови у којима је 2009. године донета „Стратегија

¹ „Службени гласник РС“ број 55/2005, 71/2005-испр. 101/2007, 65/2008, 16/2011, 68/2012 – Одлука УС, 72/2012, 7/2014 – Одлука УС и 44/2014.

² „Службени гласник РС“, бр. 98/2006.

³ „Службени гласник РС“ 27/09

за унапређење положаја Рома“ битно измењени и да њоме нису остварени усвојени стратешки циљеви, те да је због тога потребно припремити нови стратешки документ.

„Полазну студију“ је, након јавне расправе у којој су учествовали бројни представници ромске заједнице, Националног савета ромске националне мањине, организација цивилног друштва које заговарају права Рома и Ромкиња, усвојио Савет за унапређење положаја Рома и спровођење Декаде укључивања Рома Владе Републике Србије чиме је постигнуто начелно опредељење да се будућим стратешким документом мере усмере ка развијању пуног капацитета јавне управе да се стара о остваривању друштвене равноправности Рома и Ромкиња и елиминисању узрока структурног сиромаштва кроз четири међусобно повезане јавне политике – образовање, становање, запошљавање и здравље. Дух и мере таквог приступа заснивају се на стандардима људских права, поштовању достојанства личности и заштити права грађана и грађанки у непосредном окружењу, слободи од ускраћености, родној равноправности и заштити и унапређењу етно-културног идентитета Рома и Ромкиња. Међутим, како велики број Рома и Ромкиња живи у изузетно неповољним социјално економским условима и потребне су им различите врсте подршке, нарочито у локалним самоуправама, као стратешка област је уврштена и социјална заштита.

Стратегија језаснована на постојећим стратешким, правним и институционалним ресурсима – стратегијама и прописима којима су уређена поједина питања унапређења положаја Рома и Ромкиња, али и на опредељењу државе да развија програме унапређења положаја Рома и Ромкиња исказаним Оперативним закључцима са семинара „Социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији“ (за период 2015-2017. године)⁴ и Нацрту акционог плана за поглавље 23⁵. Институционални ресурси за спровођење Стратегије су Савет за унапређење положаја Рома и спровођење Декаде укључивања Рома Владе Републике Србије, Канцеларија за људска и мањинска права, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, ресорна министарства која су задужена да воде јавне политике од интереса за остваривање стратешких мера и потпредседница Владе Републике Србије и министарка грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре која у име Владе координира рад државних органа, органа јединица локалних самоуправа и јавних предузећа у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња⁶.

Због пропуста и недостатака у вези са остваривањем претходног стратешког документа, *Стратегијом* је предвиђено да, у складу са Оперативним закључцима и Акционим планом за поглавље 23, Координационо тело за социјално укључивање Рома и Ромкиња, уз помоћ Канцеларије за људска и мањинска права и Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва, координира пословима у вези са инклузијом Рома и Ромкиња из Акционог плана за спровођење Стратегије и да се стара о успостављању одрживих нормативних и институционалних услова за спровођење стратешких мера и управљање *Стратегијом*.

недостаје

⁴ Оперативне закључке је 9. септембра 2015. године потпредседница Владе др Зорана Михајловић је упутила надлежним државним органима са молбом да их у наредне две године реализује.

⁵ Нацрт акционог плана из августа 2015. године.

⁶ Закључак 05 Број: 035-6254/2015 од 8. јуна 2015. године.

2. НАЧЕЛА

Мере и активности које се *Стратегијом* предлажу заснивају се на следећим начелима:

Одговорност органа јавне власти за остваривање стратешких циљева и друштвену одговорност, солидарности и свест о томе да је социјална искљученост фактички губитак у социјалном капиталу државе, а да процес социјалног оснаживања припадника искључене друштвене групе значи јачање људске безбедности, доприноси економском расту и унапређењу људских права. Развијање друштвене свести о одговорном односу грађана и грађанки према социјалном укључивању Рома и Ромкиња искључиво зависи од носилаца јавних политика који јасним одлукама и спровођењем мера којима се сузбија етничка нетрпеливост и предрасуде треба да створе повољно друштвено и правно окружење за социјалну инклузију. Принцип инклузије који је у основи стратешког приступа унапређивању положаја Рома и Ромкиња у нашем друштву подразумева прилагођавање окружења субјекту инклузивне политике. Супротно мерама интеграције које подразумевају да се у припадници „рањиве“ друштвене групе инкорпорирају у постојећи социјални систем или у неки од његових подсистема и да се напредак остварује уз минималне системске корекције, инклузија захтева прилагођавање окружења људима или групама који су у стању културне или социјалне ускраћености, односно који трпе стварну штету због друштвене искључености. Инклузија захтева реструктуирање друштвеног окружења, односно промене које стварају трајне услове за промену друштвене позиције у којем се налазе лица којима су инклузивне мере директно посвећене. Међутим, за инклузију је битно да су инклузивне мере посвећене свима и да трајно решење, односно отклањање проблема који су узрок искључености зависи од свих. У том смислу интегративна политика је рана интервенција, први корак ка инклузији. У протеклом периоду у јавним политикама су развијени различити модели интеграције и усвајање инклузије као стратешког циља означава спремност система да обезбеди различите врсте друштвене и системске подршке укључивању Рома и Ромкиња. Инклузија захтева дубље промене које су у социјалном, образовном и културном систему почеле и засноване су на прилагођавању јавних политика потребама „рањивих“ група, прихватању различитости као стања, а не изузетка, прихватању различитих друштвених стилова и прихватању чињенице да је инклузија свеобухватан процес, а не само сегмент појединих јавних политика. Развијање капацитета јавне управе да спроводе усвојена стратешка, уставна и законска решења је услов развоја инклузивне праксе.

Примарни корисници *Стратегије* јесу грађани и грађанке ромске националности, али не треба занемарити чињеницу да се стратешким мерама ствара простор за постепено, али **сигурно и трајно елиминисање друштвене неједнакости и сиромаштва** као феномена који оптерећују политички, економски, социјални и финансијски систем. Поред тога, развијањем капацитета у јавном систему и у локалним самоуправама за спровођење инклузије Рома и Ромкиња доприноси се укупним људским, стручним и инфраструктурним условима за развој ширих инклузивних јавних политика. Сиромаштво је велика претња људском достојанству и слободи личности, а упориште је друштвене ускраћености појединца и групе. Оно разара све аспекте људског живота (економске, социјалне, политичке, културне) и суштински угрожава остваривање људских права: на живот, на једнакост и недискриминацију, на одговарајући стандард живота, на рад, образовање, на одржавање високог стандарда физичког и менталног здравља. Структурно сиромаштво, са којим се суочавају Роми и Ромкиње, је последица недовољног и неадекватног приступа гарантованим људским правима.

Људска права су универзална, недељива, неотуђива и међусобно повезана. Она припадају свим људима самим тим што су људска бића. Државе су обавезне да преко својих органа, институција и служби обезбеђују поштовање, остваривање и пуну заштиту, укључујући и судску, људских права. Међу људским правима не постоји хијерархија, односно не постоје мање и више важна људска права. Тако је и право на живот условљено испуњењем других људских права, међу којима су и право на адекватне услове живота укључујући и адекватне услове становања, на здравствену заштиту и друго. У том контексту **остваривање права на образовање, здравствену и социјалну заштиту, адекватне услове становања и на рад, којима се ова Стратегија посебно бави, неопходан је предуслов за уживање свих осталих гарантованих људских права.**

Уважавање достојанства личности подразумева признавање права људи да слободно и аутономно планирају и осмишљавају будућност. Због тога државе које држе до демократских вредности, слободе и људских права и који владавину права и социјалну правду доследно спроводе у својим политичким, економским, социјалним и другим системима, предузимају мере, развијају и унапређују капацитете за елиминисање социјалне ускраћености и неједнакости.

Учешће представника ромске заједнице у процесу израде и спровођења Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња предуслов је доследног поштовања људских права. Тај захтев није формалне већ суштинске природе јер омогућава директним корисницима стратешких мера да ефективно доприносе њиховом осмишљавању и вишегодишњем спровођењу и контроли ефеката и резултата. Подела надлежности између националних служби, локалних самоуправа у вези са спровођењем инклузије Рома и Ромкиња подразумева и одређивање задужења Националног савета ромске националне мањине који би, поред тога што има Законом утврђене надлежности у вези са културном аутономијом Рома и Ромкиња (образовање, службена употреба језика, култура и информисање), требало да развије капацитете за осмишљавање и спровођење инклузивне културне политике којом се обезбеђује очување етно-културног идентитета Рома. Поред тога, Националном савету ромске националне мањине треба проширити овлашћења како би на одговарајући начин развио ресурсе на основу којих може делотворно да учествује, даје мишљења и предлаже промене у вези са спровођењем стратешких мера. Измене закона о националним саветима националних мањина, које су Акционим планом уз Поглавље 23 предвиђене за 2017. годину, су један од основа за проширење надлежности Националном савету ромске националне мањине. Истовремено, неопходно је и оснажити Национални савет за пуно укључивање ромске заједнице на свим нивоима, кроз директне консултације и сличне активности. Овакав стратешки приступ подразумева и непосредно учешће грађана и грађанки ромске националности и организација цивилног друштва које заступају интересе и заговарају права Рома и Ромкиња у процесу доношења одлука и спровођења мера унапређења њиховог положаја. Овакав приступ је могуће обезбедити стварањем отвореног, партиципативног модела управљања у оквиру Националног савета. Учешће организација цивилног друштва је неопходно јер Национални савет као централизовано тело које се на основу Закона бира искључиво на државном нивоу нема институционалне могућности да делотворно учествује у спровођењу и праћењу стратешких мера у преко деведесет локалних самоуправа у којима припадници ромске националне мањине живе у значајнијем броју. Нарочито је важно да у процесу спровођења и праћења стратешких мера учествује што више различитих организација цивилног друштва како би се обезбедила заштита права деце, жена, омладине, старијих, особа са инвалидитетом припадника ЛГБТ и других друштвених група које су у посебно осетљивом положају.

За остваривање суштинске равноправности Рома и Ромкиња нужно је да се, поред континуиране институционалне подршке њиховој инклузији, оствари и одређени степен друштвене солидарности и политичке воље. У друштву у којем је етничка дистанца изражена, а испољавање дискриминације често **истовремено са програмом социјалног укључивања треба да се развију одговарајуће антидискриминаторне политике и да се осмисли политика интегративне мултикултуралности и интеркултуралног дијалога.** Реч је о политикама које би требало да се спроводе у свим деловима друштва и којима се инклузија и грађанска равноправност третирају као кључни вредносни принципи. Како би се подстакла друштвена подршка мерама инклузије Рома и Ромкиња потребно је да се у јавним политикама образовања, културе, информисања развију програми и активности на основу којих би се формирали позитивнији друштвени ставови у односу на заштиту људска права, различитост, интеркултуралност. У том процесу улога државе, која осмишљава и усмерава јавне политике је од кључног значаја, али није довољна и због тога подршку треба ширити кроз деловања цивилног друштва у којем нису само невладине организације већ и верске заједнице, културна и спортска удружења и друго.

За остваривање Стратегије, али и за укупан интеграциони капацитет изузетно је важно на који начин друштво и институције реагују на афирмативне мере као додатном, институционалном интервенционизму у јавним политикама којим се пружа подршка Ромима и Ромкињама да превазиђу препреке у вези са приступом правима. У основи јавних политика којима се то постиже су посебне (афирмативне) мере којима држава обезбеђује праведнији положај Рома и Ромкиња у друштвеној утакмици. Таквим мерама се обезбеђује приступ образовању и равноправније запошљавање и временски су одређене до момента када њихово постојање губи сврху пошто се отклоне узроци због којих су уведене. Афирмативним мерама се обезбеђује правичнији приступ правима људима који се, због дуготрајног утицаја неповољних социјално економских чиниоца, налазе у положају који је извор њихове неједнакости и друштвене искључености. Међутим, осмишљавање и спровођење афирмативних мера у вези са инклузијом Рома и Ромкиња захтева развијање капацитета у јавној управи за управљањем инклузивним политикама. Јавна управа у Србији нема довољан капацитет за спровођење инклузивних јавних политика, а спровођење појединих закона и стратегија, указује на то да се систем државне управе и локалне самоуправе споро прилагођава стандардима, захтевима и прописима којима се социјално укључивање Рома и Ромкиња, али других осетљивих друштвених група признаје и обезбеђује.

Мерама и активностима којима се остварују стратешки циљеви не сме се утицати на промене етничког и културног идентитета Рома и Ромкиња. Штавише, јавне политике кроз које се остварује *Стратегија*, требало би и да су део укупне политике мултикултуралности којом се обезбеђује очување етно-културног идентитета Рома и Ромкиња. Потенцијал културе Рома и Ромкиња, као дела европске и србијанске културе, би требало у постојећим правним и институционалним условима искористити као средство за превазилажење предрасуда према Ромима и Ромкињама, али и као замајац у културним индустријама у (интер)културалном окружењу. Култура је значајна за јачање друштвених веза и елиминисање дискриминације и требало би да је уткана у све инклузивне јавне политике.

Заштита родног идентитета и посебно мере којима се обезбеђује побољшање положаја Ромкиње део су стратешког планирања. Ромска заједница је задржала патријархални, традиционални карактер који не само што је препрека остваривању права и равноправности Ромкиње и ЛГБТ популације унутар ромске заједнице већ је и извориште дискриминације. Ромкиње су често жртве насиља, трговине, због

непросвећености и недостатка новца занемарују здравље, тешко се запошљавају, рано напуштају школовање и заснивају сопствене породице, најзад животни век им је краћи⁷. ЛГБТ лица ромске националности поред предрасуда и дискриминације са којима се суочавају због своје сексуалности имају и проблем заштите свог идентитета унутар ромске заједнице. Занемаривање ових проблема у јавним политикама кроз које се спроводи *Стратегија* значајно би умањило шансе за успешну примену њених мера.

Социјално укључивање Рома и Ромкиња се остварује у локалној заједници. Остваривање права на образовање, рад, одговарајуће становање, здравље односе се на укупно стање људских права и друштвене једнакости (недискриминације) захтева конкретне мере којима се постиже мерљив напредак. Остваривање таквих мера са националног нивоа се спроводи уз доста тешкоћа: неекономично је и захтева додатне људске и материјалне ресурсе с којима држава не располаже. Рационалнији приступ је децентрализација послова у вези са спровођењем политике инклузије Рома и Ромкиња, односно препуштање већег дела послова и одговорности локалним самоуправама. Локалне самоуправе располажу механизмима на основу којих могу да управљају и спроведе инклузивне јавне политике, а осим тога Закон о локалној самоуправи их обавезује да се старају о остваривању људских и мањинских права⁸. Због тога су стратешке мере усмерене ка појединцу и његовом ужем и ширем окружењу. Под ужим окружењем се мисли на породичну, а под ширим друштвену заједницу у којој живи. Овакво усмерење стратешких мера омогућава праћење остваривања права Рома и Ромкиња и напредак у вези са применом инклузивних политика прво у локалној заједници, а потом и широј заједници. Локалне самоуправе располажу подацима о броју и могу да утврде потребе Рома и Ромкиња на својој територији. На основу тих података и информација, локалне самоуправе могу да унапреде инструменте и механизме помоћу којих је могуће елиминисати узроке отежаног приступа правима и структурног сиромаштва Рома и Ромкиња. У том циљу је потребно да локалне самоуправе припремају и усвајају локалне акционе планове, усклађене са реалним општим и локалним економским и социјалним развојем. Такође, неопходно је се обучавају стручни тимови у локалној самоуправи који би били способни да припреме, спроведе и управљају локалном стратегијом социјалног укључивања Рома и Ромкиња. Неопходно је обезбедити средства у локалним буџетима за спровођење социјалног укључивања Рома и Ромкиња и осигурати доследно утврђивање одговорности за спровођење дефинисаних мера. Најзад, нужно је успоставити координацију између националних и локалних инструмената и механизма на основу којих се спроводи политика социјалног укључивања Рома и Ромкиња. Такву координацију нужно мора да успостави државни орган задужен за спровођење и праћење *Стратегије*. Организација и спровођење послова инклузије Рома и Ромкиња у локалној заједници мора бити обавезујуће.

⁷Мониторинг јавних политика: ефекти Деценије Рома на положај Ромкиња у Србији, „Бибија”, Београд, 2015.

⁸ Члан 20, тачка 32 Закона о локалној самоуправи, „Службени гласник РС“ бр. 129/2007 и 83/2014 - др. закон).

3. ПРАВНИ И СТРАТЕШКИ ОСНОВ

3.1. Међународноправни основ

3.1.1. Уједињене нације

Систем Уједињених нација за заштиту људских права се састоји од неколико механизма. Пактови и Конвенције, који чине основни корпус међународног права, и Уговорна тела која прате спровођење ових докумената су један од механизма. Универзални периодични преглед Савета УН за људска права, и рад специјалних процедура истог савета су преостала два механизма.

Спровођење доле наведених инструмената УН о људским правима прате Комитети УН који у конструктивном дијалогу са државама чланицама дају циљане препоруке везане за унапређење стања људских права у држави⁹. Сличне препоруке дају и други механизми УН, односно Савет УН за људска права кроз Универзални периодични преглед¹⁰ као и тзв. Специјалне процедуре Савета УН за људска права међу којима су Специјални извештељи и Радне групе.

Мере дефинисане *Стратегијом*, као и акционим плановима који ће уследити, треба да буду усклађене са препорукама које су Републици Србији дали ови механизми. Новембра 2014. године је Влада Републике Србије донела одлуку о конституисању Савета за праћење примене препорука механизма УН за људска права¹¹, чија је конститутивна седница одржана у марту 2015. године.

Универзална декларација о људским правима (1948) обавезује државе да поштују, штите и испуњавају људска права. Члан 22. Универзалне декларације утврђује да: „Свако, као припадник друштва, има право на социјалну сигурност и право да остварује економска, социјална и културна права неопходна за своје достојанство и за слободан развој своје личности, уз помоћ државе и међународне сарадње, а у складу с организацијом и средствима сваке државе.“ Члан 25. гарантује да: „Свако има право на животни стандард који обезбеђује здравље и благостање, његово и његове породице, укључујући храну, одећу, стамбени смештај и лекарску негу и потребне социјалне службе, као и право на осигурање у случају незапослености, болести, инвалидности, удовиштва, старости, или других случајева губљења средстава за издржавање услед околности независних од његове воље.“

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966)¹² гарантује свима право на адекватан животни стандард (11), као и право на рад и на основу рада (чланови 6-8), социјално осигурање (9), заштиту породици и деци (10), образовање (13), итд. Овај пакт предвиђа и обавезу држава да се старају о пуном испуњењу економских, социјалних и културних права и то тако што ће предузимати кораке, самостално или кроз међународну сарадњу, у складу са расположивим средствима а са циљем да се постепено (прогресивно) постигне пуно уживање свих гарантованих права за све. У контексту ове Стратегије, сви кораци ка пуном испуњењу права се дефинишу као посебне стратешке мере.

⁹ Преглед најновијих препорука се може наћи на веб адреси:

<http://www.ohchr.org/EN/countries/ENACARegion/Pages/RSIndex.aspx>

¹⁰<http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/you/ljudska-prava/konvencije/63-upr-univerzalni-periodicni-pregled/89-upr-univerzalni-periodicni-pregled>

¹¹<http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/you/vesti/1063-odluka-o-obrazovanju-saveta-za-pracenje-primene-preporuka-mehanizama-ujedinjenih-nacija-za-ljudska-prava>

¹²Закон о ратификацији међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, “Службени лист СФРЈ”, бр. 7/71.

Обавеза прогресивне реализације међутим не укида обавезу државе да одређени минималан садржај економских, социјалних и културних права учини доступним одмах и без одлагања. Овај минимални садржај дефинише Комитет УН за економска, социјална и културна права у својим Општим коментарима¹³.

Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965)¹⁴ је вишеструко важна за креирање афирмативних мера (члан 1, став 4; члан 2, тачка 2), развијање десегрегативне праксе (члан 3), остваривање људских права без било какве расне, националне или етничке дискриминације (члан 5), доследне борбе против свих облика дискриминације (члан 7), а једнак значај имају и *Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена*¹⁵ (1979) и *Факултативни протокол* који је 1999. године донет уз овај документ јер се њима обезбеђује спровођење мера које гарантују суштинску равноправност жене у свим областима живота.

*Конвенција о правима детета*¹⁶ (1989) и *Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета* (2000) штите најбољи интерес детета и веома су важан основ за образовање деце и младих, али и права која им гарантују пуну социјалну заштиту и сигурност.

Декларација о правима припадника националних или етничких, верских или језичких мањина (1992) у складу са чланом 27. Међународног пакта о грађанским и политичким правима проширује заштиту и остваривање права припадника националних мањина у смислу да индивидуално или у заједници са другима, приватно и јавно, чувају свој културни, национални, етнички, верски и језички идентитет. Декларацијом су утврђене обавезе које државе предузимају да би обезбедиле остваривање поменутих права без било какве дискриминације по личној основи.

3.1.2. Савет Европе

Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1951) је документ којим су утемељени принципи савремене демократије у Европи – владавина права и јединствена заштита људских права и индивидуалних слобода. Дух овог документа је основа остваривања и заштите људских права која су неотуђива и призната свима без икаквог разликовања по личном својству. У том смислу је и одредба члана 14 Конвенције која се односи на забрану дискриминације, али и Протокол 12 који је донет уз *Конвенцију* 4. новембра 2000. Године који ближе уређује забрану дискриминације у систему заштите људских права Савета Европе.

Европска социјална повеља из 1961. године се назива и „социјалним уставом“ Савета Европе. Повељом је утврђено да су државе обавезне да створе услове у којима сви имају могућност да се баве занимањима за које се слободно одреде, да остварују праведну накнаду за свој рад без дискриминације, право на социјалну и медицинску заштиту, адекватне услове становања, право на заштиту од сиромаштва и социјалног искључења.

¹³ Општи коментар 18E/C.12/GC/18 право на рад; Општи коментар E/C.12/2000/4 право на здравље; Општи коментар 13 E/C.12/1999/10 право на образовање; Општи коментар 4, право на адекватно становање.

¹⁴ „Службени лист СФРЈ“, бр. 31/67

¹⁵ „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 11/81.

¹⁶ „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90 и "Службени лист СРЈ – Међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97).

Савет Европе је усвојио и бројне препоруке, декларације и резолуције којима је пажњу посебно посветио уређењу права Рома и Ромкиња (образовање¹⁷, здравље¹⁸, становање¹⁹, рад и економско оснаживање²⁰), генералним политикама у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња²¹, социјалној инклузији²² и спречавању дискриминације²³. Значајне су и препоруке које је у вези са елиминисањем расизма и дискриминацијом Рома и Ромкиња усвојио ЕЦРИ²⁴ (Европска комисија против расизма и нетолеранције), а у вези са проблемима остваривања права Рома и Ромкиња на локалном нивоу CLRAE²⁵ (Конгрес локалних и регионалних власти). Најзад, када је реч о стандардима Савета Европе у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња треба указати на документа које је усвојила Парламентарна скупштина²⁶.

У *Стразбуричкој декларацији о Ромима*²⁷ се истиче да су антидискриминаторно законодавство и социјално укључивање главне полуге унапређења статуса Рома и Ромкиња. „Усвајање и ефикасно спровођење антидискриминационог законодавства, укључујући у области запошљавања, приступа правосуђу, пружању роба и услуга, укључујући приступ стамбеним и кључним јавним услугама, као што су здравство и

¹⁷ Recommendation CM/Rec(2009)4 of the Committee of Ministers to member states on the education of Roma and Travellers in Europe; Recommendation No. R(2000) 4 of the Committee of Ministers on the education of Roma/Gypsy children in Europe.

¹⁸ Recommendation Rec(2006)10 of the Committee of Ministers on better access to health care for Roma and Travellers in Europe.

¹⁹ Recommendation Rec(2005)4 of the Committee of Ministers on improving the housing conditions of Roma and Travellers in Europe.

²⁰ Recommendation Rec(2001)17 of the Committee of Ministers on improving the economic and employment situation of Roma/Gypsies and Travellers.

²¹ Recommendation CM/Rec(2008)5 of the Committee of Ministers on policies for Roma and/or Travellers in Europe; Recommendation Rec(2004)14 of the Committee of Ministers on the movement and encampment of Travellers in Europe; Recommendation No. R(83)1 of the Committee of Ministers on stateless nomads and nomads of undetermined nationality; Resolution (75)13 of the Committee of Ministers on the social situation of nomads in Europe.

²² Recommendation CM/Rec(2012)9 of the Committee of Ministers to member States on mediation as an effective tool for promoting respect for human rights and social inclusion of Roma.

²³ Declaration of the Committee of Ministers on the Rise of Anti-Gypsyism and Racist Violence against Roma in Europe.

²⁴ ECRI General Policy Recommendation N°13 on combating anti-Gypsyism and discrimination against Roma; ECRI General Policy Recommendation N°3 on combating racism and intolerance against Roma/Gypsies.

²⁵ Recommendation 315 (2011) of the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe on the situation of Roma in Europe: a challenge for local and regional authorities; Resolution 333 (2011) of the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe on the situation of Roma in Europe: a challenge for local and regional authorities; Resolution 44 (1997) of the CLRAE on “Towards a Tolerant Europe: the contribution of Roma”; Resolution 16 (1995) of the CLRAE on “Towards a Tolerant Europe: the contribution of the Roma (Gypsies)”; Recommendation 11 (1995) of the CLRAE on “Towards a Tolerant Europe: the contribution of the Roma (Gypsies)”; Resolution 249(1993) of the CLRAE on Gypsies in Europe: the role and responsibility of local and regional authorities; Resolution 125(1981) of the CLRAE on the role and responsibility of local and regional authorities in regard to the cultural and social problems of populations of nomadic origin.

²⁶ Resolution 1768 (2010) of the Parliamentary Assembly on Roma asylum seekers in Europe; Recommendation 1941 (2010) of the Parliamentary Assembly on Roma asylum seekers in Europe; Resolution 1740(2010) of the Parliamentary Assembly on the situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe; Recommendation 1924(2010) of the Parliamentary Assembly on the situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe; Recommendation 1633 (2003) of the Parliamentary Assembly on Forced Returns of Roma from the former Federal Republic of Yugoslavia, including Kosovo, to Serbia and Montenegro from Council of Europe member States; Recommendation 1557 (2002) of the Parliamentary Assembly on the legal situation of Roma in Europe; Recommendation 1203 (1993) of the Parliamentary Assembly on Gypsies in Europe; Recommendation 563 (1969) of the Consultative Assembly on the situation of Gypsies and other travellers in Europe.

²⁷CM(2010)133финал 20.10.2010.

образовање“ и „Усвајање и ефикасно спровођење кривичног законодавства против расно мотивисаних злочина“ су основа активне политике према Ромима и Ромкињама. Социјално укључивање се, према стандардима овог документа обезбеђује кроз ефикасан и равноправан приступ: а) образовном систему; б) запошљавању и професионалној обуци; в) здравственом систему; г) услугама које се тичу становања и смештаја и друго.

3.1.3. Правне тековине Европске уније²⁸

*Оквир ЕУ за националне стратегије за интеграцију Рома и Ромкиња до 2020. године*²⁹ који је усвојен у мају 2011. године има за циљ подршку државама у остваривању осетне промене у животима Рома и Ромкиња тако што ће променити начин на који приступају социјалном укључивању ромске заједнице. У том смислу јасно је указано на то да право Европске уније није довољно за борбу против дискриминације и због тога државе треба да осмисле и спроведу интегрисан и одржив метод који комбинује напоре кроз различите области као што су образовање, запошљавање, здравље и становање. Овим документом Европска комисија позива државе да припреме нове или ревидирају постојеће националне стратегије за интеграцију Рома и Ромкиња како би што ефикасније одговориле на изазове инклузије Рома и Ромкиња, а у циљу побољшања њиховог положаја. *Оквир* налаже да националне стратегије за интеграцију Рома и Ромкиња (НСИР) морају бити усклађене са ЕУ циљевима интеграције Рома и Ромкиња, Општим основним принципима инклузије Рома и Ромкиња, а пре свега компатибилне са развојном стратегијом „Европа 2020“ и националним развојним и реформским програмима.

Оквиром ЕУ за националне стратегије за интеграцију Рома и Ромкиња до 2020. Године (Оквир) Европска комисија препоручује државама да приликом израде националних стратегија воде рачуна о: а) мапирању микрорегија или сегрегираних насеља где је ромска заједница најдепривиранија на основу постојећих социо-економских и географских показатеља; б) довољним буџетским издвајањима допуњеним финансирањем из иностраних извора; в) дефинисаној методологији праћења и евалуације утицаја мера усмерених ка интеграцији Рома и Ромкиња, као и дефинисаном механизму ревидирања стратегије; г) сарадњи и континуираном дијалогу са ромским цивилним друштвом, регионалним и локалним властима приликом израде, спровођења и праћења реализације националне стратегије и д) утврђивању тела овлашћеног да координира израду и спровођење стратегије. Овим документом који се односи на осмишљавање, правно уређење и спровођење инклузивних стратегија указује се на то да је важно успоставити механизам праћења резултата како би се обезбедило: а) утврђивање конкретних резултата на основу мерљивих индикатора; б) да средстава опредељена за интеграцију Рома и Ромкиња стигну до крајњих корисника; в) да постоји напредак у остваривању ЕУ циљева у вези са интеграцијом Рома и Ромкиња и г) да се националне стратегије за интеграцију Рома и Ромкиња спроводе.

²⁸ ЕУ циљеви интеграције Рома и Препорука Савета о делотворним мерама интеграције Рома у државама чланицама јесу од изузетног значаја и за земље које приступају ЕУ, посебно што је Препорука саставни део *Acquis Communautaire*. Сходно томе, земље проширења такође треба да ускладе своје постојеће стратегије са ЕУ циљевима за интеграцију Рома и предузму циљане мере како би премостили разлике између Рома и остатка становништва у приступу образовању, запошљавању, здравственој заштити и становању, као и интерсекторске мере у вези са личним документима, јачању учешћа локалних и регионалних власти и дијалога са организацијама цивилног друштва.

²⁹ An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020 - Council Conclusions adopted by EPSCO on 19 May 2011.

Оквир дефинише ЕУ циљеве интеграције Рома и Ромкиња у четири приоритетне области: приступ образовању, запошљавању, здрављу и становању.

Приступ образовању подразумева: а) да сва ромска деца имају приступ квалитетном образовању и нису изложена дискриминацији или сегрегацији; б) обезбеђење завршетка најмање основне школе; в) проширење приступа квалитетном раном образовању и васпитању; г) смањење броја ученика који напуштају средње образовање и мотивисање ученике ромске националности да наставе средње и високо образовање.

Приступ запошљавању подразумева да се основни циљ смањивање разлике у стопи запошљавања између Рома и Ромкиња и осталог становништва оствари кроз: а) обезбеђење, у пуном обиму и без дискриминације, приступа стручном оспособљавању, тржишту рада и средствима и програмима за samozapošljavanje; б) промовисање приступа микро-кредитирању; в) посебну пажњу у запошљавању квалификованих Рома и Ромкиња у јавном сектору; г) привлачење Рома и Ромкиња на тржиште рада кроз посредовање и персонализоване услуге јавне агенције за запошљавање.

Приступ здрављу подразумева смањивање разлике у здравственом стању између Рома и Ромкиња и остатка становништва кроз: а) пружање квалитетне здравствене заштите Ромима и Ромкињама, посебно деци + и женама, превентивне неге и услугама социјалне заштите под истим условима под којима су оне доступне остатку становништва; б) укључивање квалификованих Рома и Ромкиња у програме здравствене заштите који се односе на њихову заједницу, где год је то могуће;

Приступ становању и основним услугама сконцентрисано је на уклањање разлике између удела Рома и Ромкиња који имају приступ становању и јавним услугама (вода, струја, гас) и осталог становништва и подразумева: а) промовисање приступа становању, укључујући социјално становање без дискриминације; б) активности у вези са становањем кроз интегрисан приступ који укључује и мере за образовање, здравље, социјалну заштиту, запошљавање, безбедност и мере десегрегације.

Овај документ је добио још већу политичку тежину усвајањем Закључака Европског савета из јуна 2011. године, којим су државе чланице позване да до краја 2011. године припреме, унапреде или израде нове националне стратегије инклузије Рома и Ромкиња, односно да развију интегрисани сет мера у оквиру националних политика социјалне заштите ради побољшања положаја Рома и Ромкиња.

Стратегија паметног, одрживог и инклузивног раста (Европа 2020) је документ који се не односи директно на политику Европске Комисије према Ромима и Ромкињама, али који својим значајем опредељује политике и правна решења у вези са инклузијом Рома и Ромкиња у земљама чланицама и земљама које теже да то постану. Европска комисија је 2010. године усвојила ову Стратегију међу чијим циљевима су смањивање сиромаштва, пораст броја образованог становништва и повећање запошљавања. Стратегијом се јасно указује на међусобну везу стратешких циљева: „повећани нивои образовања повећавају запошљивост, а повећање стопе запослености смањују сиромаштво“.

Стратегија паметног, одрживог и инклузивног раста наглашава да су поред активности и мера које ће предузимати Европска комисија неопходне и активности националних држава у свим стратешким областима. Када је реч о образовању за будуће планирање интеграције рањивих група попут Рома и Ромкиња, од значаја је чињеница да Европска комисија настојањем да повећа број високообразованих грађана старости између 25 и 34 године са једне трећине на једну половину подиже општи ниво образованости и отвара могућности за укључивање у образовање ученика из друштвених група којима оно није било доступно. Од чланица ЕУ се очекује да

обезбеде, а држава које настоје да постану чланице да воде рачуна о ефикасном улагању у систем образовања на свим нивоима и да поправе образовне исходе у сваком периоду образовања, од предшколског до високошколског и да тако предупреду прерано напуштање образовања. Од држава се очекује и то да повећају отвореност и релевантност образовних система стварањем националних оквира квалификација и бољим прилагођавањем исхода учења потребама тржишта рада; олакшају улазак младих на тржиште рада кроз интегрисану акцију, која ће, између осталог, покривати и вођење, саветовање и приправнички стаж“.

Инклузивни раст подразумева оснаживање људи кроз висок ниво запослености, улагање у вештине, борбу против сиромаштва и модернизацију тржишта рада, обуке и систем социјалне заштите како би се помогло људима да предвиде промене и управљају њима и изграде социјалну кохезију. Променама у политикама образовања и запошљавања, уз стварање здравог привредног и економског језгра, стварају се услови за остваривање европске платформе за борбу против сиромаштва и социјалне искључености што води ка подизању свести и остваривању основних људских права сиромашних и социјално искључених, омогућавајући им да живе достојанствено и преузму активну улогу у друштву.

Ради постизања тих циљева Европска комисија ће настојати да: а) трансформише отворени метод координације процеса социјалног укључивања и социјалне заштите у платформу за сарадњу, упоредну анализу (peer review) и размену добре праксе, као и у инструмент за подстицање посвећености приватних и јавних актера у области смањења социјалне искључености и предузимања конкретних активности, укључујући и циљну подршку из структурних фондова, нарочито из Европског социјалног фонда; б) осмишљава и реализује програме којима се промовишу социјалне иновације усмерене на најугроженије становништво, првенствено стварањем иновативних могућности образовања, оспособљавања и запошљавања за материјално угрожене заједнице, програма борбе против дискриминације и програма чији је циљ развијање новог плана за интеграцију миграната која треба да омогући овој групи становништва да потпуно искористе свој потенцијал; в) процени адекватности и одрживости система социјалне заштите и пензионог система, и идентификовања начина за обезбеђивање унапређеног приступа систему здравствене заштите.

Истовремено, на националном нивоу државе чланице треба да: а) промовишу колективну и индивидуалну одговорност у борби против сиромаштва и социјалне искључености; б) дефинишу и спроведу мере усмерене на специфичне околности група под посебним ризиком међу којима су и Роми и Ромкиње; в) у потпуности развију пензиони и систем социјалне заштите како би осигурале адекватну подршку која се тиче дохотка и приступа здравственој заштити³⁰.

3.2. Национални правни основ

3.2.1. Устав Републике Србије

Уставом је Србија дефинисана као држава чије основне вредности јесу социјална правда, грађанска демократија, људска и мањинска права (члан 1). Националне мањине уживају посебну пажњу ради остваривања пуне равноправности (14), забрањена је дискриминација (21) и изазивање расне, националне и верске мржње (49), а Устав мањинама јемчи: а) пуно остваривање индивидуалних и колективних права путем којих непосредно, или преко изабраних представника (национални савет

³⁰ EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, стр.18.

националне мањине) одлучују или учествују у одлучивању о појединим питањима у области образовања, културе, обавештавања и службене употребе језика и писма (75); б) пуну равноправност и забрану дискриминације (76); в) равноправност у вођењу јавних послова (77); забрану насилне асимилације (78); право на очување посебности, односно на заштиту и очување културног, етничког, језичког идентитета (79); право на сарадњу са сународницима (80) и развијање духа толеранције (81).

За остваривање инклузије Рома и Ромкиња важни су и чланови Устава којима се гарантује достојанство и развој личности (23), подстиче уважавање разлика (48), признаје право грађана и грађанки на учешће у управљању јавним пословима (53), право на рад (60), право на посебну заштиту породице, мајке, самохраног родитеља и детета (66), здравствену (68) и социјалну заштиту (69), образовање (71).

Најзад, са становишта правног уређења спровођења инклузије Рома и Ромкиња важно је поменути да Устав надлежности у вези са спровођењем јавних политика дели између државних органа (97, 99, 123), органа аутономне покрајине (183) и органа јединице локалне самоуправе (190).

3.2.2. Стратегије

*Стратегија развоја образовања у Србији до 2020*³¹ дефинише да је образовање основни „темељ живота и развоја сваког појединца, друштва и државе заснованог на знању“, а да су циљеви којима се постиже ова мисија квалитет образовања, обухват становништва на свим нивоима образовања, релевантност и ефикасност образовања. Стратегијом је издвојено да се у систему друштвене бриге о деци у оквиру предшколског образовања и образовања посебно води рачуна о: а) „давању доприноса превенцији сиромаштва и социјалне искључености кроз остваривање инклузивног васпитања и образовања“; б) „омогућавања равноправног почетка обавезног образовања и васпитања кроз припрему деце за полазак у основну школу“; „пружање разноврсних облика помоћи породици, према њиховим специфичним потребама, у циљу остваривања услова за пуну сарадњу породице и предшколских установа“, као и „оснаживање породице да од дететовог рођења успоставе здраве, безбедне и подстицајне услове за његов пуни живот и развој у породичној средини и за активно укључивање родитеља у функционисање и развој система“. Стратегија посебно указује на низак обухват ромске деце предшколским васпитањем и образовањем и подстиче њихово интензивније укључивање (обухват)³². За развој тог система важна је улога локалне самоуправе у развоју рада предшколских установа које би према Стратегији требало да: „развијају и негују инклузивну образовну политику, да буду флексибилно организоване, да примењују интерактивне и активне методе васпитно-образовног рада које су усмерене на дете, буду усмерене ка остваривању права детета, отворене ка локалној средини, да организују програме и за децу из локалне средине која нису обухваћена тим установама и остваре интензивну сарадњу с родитељима и другим социјалним партнерима из локалне средине“.

*Национална стратегија запошљавања*³³ за период 2011 - 2020. године издваја Роме и Ромкиње као посебно осетљиву, односно рањиву групу на тржишту рада, а Националним акционим планом запошљавања предвиђа се подстицај запошљавања Рома и Ромкиња. Укључивање Рома и Ромкиња у мере активне политике запошљавања

³¹ „Службени гласник РС“, бр. 107/2012.

³² Проблеми са којима се ромска деца суочавају у образовању су издвојени и у деловима *Стратегије* који су посвећени основном и средњем образовању и васпитању и предвиђене су стратешке мере за њихово превазилажење – већи обухват, боља постигнућа у настави, подршка, повезивање образовања са мерама активне политике запошљавања и друго.

³³ „Службени гласник РС“, бр. 37/2011.

засновано је на индивидуалним плановима запошљавања, али и на подизање свести и подстицање послодаваца да запошљавају Роме и Ромкиње као и на подизање капацитета локалних власти и савета за запошљавање да креирају активне мере запошљавања намењене ромској популацији и организовању јавних радова усмерених на ромску популацију.

*Стратегија јавног здравља*³⁴ наводи да су најчешће болести директно повезане са социјалним и економским одредницама здравља, односно, да су несразмерно присутније код сиромашног становништва, а *Стратегија за стално унапређење квалитета здравствене заштите и безбедности пацијената*³⁵ као специфичан циљ дефинише обавезу унапређење сарадње Министарства здравља са Министарством рада и социјалне политике у побољшању доступности и приступачности здравствене заштите посебно осетљивим популационим групама, између осталих и Ромима, као и идентификовање посебно осетљивих група у јединицама локалне самоуправе.

*Националном стратегијом социјалног становања*³⁶ предвиђен је развој стамбеног сектора путем: а) јачања правних, финансијских и институционалних капацитета за социјалног становање; б) повећања обима и разноврсности стамбене понуде; в) повећања финансијске доступности становања за домаћинства са ниским и средњим примањима; г) обнављања поверења становања у закуп у свим облицима својине; д) утврђивање стандарда стамбене изградње и унапређење постојећег стамбеног фонда; успостављања инструмената за спречавање и смањење бескућништва; њ) унапређење услова становања становника неформалних (подстандардних) насеља.

*Стратегија превенције и заштите од дискриминације*³⁷ предвиђа систем мера и инструмената јавне политике усмерених на спречавање односно смањење свих облика и посебних случајева дискриминације, посебно према одређеним лицима односно групама лица с обзиром на њихово лично својство.

3.2.3. Закони

*Законом о заштити права и слобода националних мањина*³⁸ је признат статус националне мањине и утврђено је да органи државне власти могу да пропишу и предузимају мере „циљу обезбеђења пуне и ефективне равноправности између припадника националних мањина и припадника већинске нације“, а нарочито због „поправљања положаја лица која припадају ромској националној мањини“ (члан 4).

*Законом о националним саветима националних мањина*³⁹ је омогућено Ромима и Ромкињама, као и осталим националним мањинама, да непосредно изаберу своју националну мањинску самоуправу (Национални савет ромске националне мањине) преко које могу да одлучују о остваривању права на образовање, културу, информисање и службену употребу језика и писма.

*Законом о забрани дискриминације*⁴⁰ је уређена општа забрана дискриминације, утврђени су облици и случајеви дискриминације и поступци заштите од дискриминације.

³⁴ „Службени гласник РС“, бр. 22/2009.

³⁵ „Службени гласник РС“, бр. 15/2009.

³⁶ „Службени гласник РС“, бр. 13/2012.

³⁷ „Службени гласник РС“, број 60/13.

³⁸ „Службени лист СРЈ“, бр. 11/2002, „Сл. лист СЦГ“, бр. 1/2003 - Уставна повеља и „Службени гласник РС“, бр. 72/2009 - др. закон и 97/2013 - одлука УС).

³⁹ „Службени гласник РС“, бр. 72/2009, 20/2014 - одлука УС и 55/2014.

⁴⁰ „Службени гласник РС“, бр. 22/2009.

*Законом о социјалној заштити*⁴¹ је утврђено да је социјална заштита „организована друштвена делатност од јавног интереса чији је циљ пружање помоћи и оснаживање за самосталан и продуктиван живот у друштву појединаца и породица, као и спречавање настајања и отклањање последица социјалне искључености“ (члан 2), а да су њени циљеви поред осталог и достизање односно одржавање минималне материјалне сигурности и независности појединца и породице у задовољавању животних потреба; обезбеђивање доступност услуга и остваривање права у социјалној заштити; стварање једнаке могућности за самостални живот и подстицати на социјалну укљученост (члан 3). Право на социјалну заштиту има „сваки појединац и породица којима је неопходна друштвена помоћ и подршка ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољење основних животних потреба“ (члан 4). Услуге социјалне заштите су активности пружања подршке и помоћи појединцу и породици ради побољшања, односно очувања квалитета живота, отклањања или ублажавања ризика неповољних животних околности, као и стварање могућности да самостално живе у друштву, а право на различите врсте материјалне подршке остварује се ради обезбеђења егзистенцијалног минимума и подршке социјалној укључености корисника (члан 5). Члан 7. Закона утврђује то да установе и други облици организовања који обављају делатност, односно пружају услуге социјалне заштите сарађују са установама предшколског, основног, средњег и високог образовања, здравственим установама, полицијом, правосудним и другим државним органима, органима територијалне аутономије, односно органима јединица локалне самоуправе, удружењима и другим правним и физичким лицима.

*Законом о финансијској подршци породици са децом*⁴² обезбеђена је финансијска подршка породицама са децом која обухвата: побољшање услова за задовољавање основних потреба деце; посебан подстицај рађању деце и подршку материјално угроженим породицама са децом, породицама са децом са сметњама у развоју и деци без родитељског старања.

*Закон о основама система образовања и васпитања*⁴³; *Закон о предшколском образовању и васпитању*⁴⁴; *Закон о уџбеницима и другим наставним средствима*⁴⁵; *Закон о основном образовању и васпитању*⁴⁶; *Закон о средњем образовању и васпитању*⁴⁷; *Закон о високом образовању*⁴⁸; *Закон о ученичком и студентском стандарду*⁴⁹; *Закон о уџбеницима и другим наставним средствима*⁵⁰ гарантован је развој инклузивног образовања Рома и Ромкиња. У Закону о систему образовања и васпитања у више чланова (3, 4, 6 и други) јасно се указује на вредности, циљеве, методе постизања укључивања Рома и Ромкиња у образовање.

*Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености*⁵¹ препознаје категорију „теже запошљив незапослени“ као незапослени који због здравственог стања, недовољног или неодговарајућег образовања, социодемографских карактеристика, регионалне или професионалне неусклађености понуде и тражње на

⁴¹ „Службени гласник РС“, бр. 24/2011.

⁴² „Службени гласник РС“, број 16/2002, 115/2005 и 107/2009.

⁴³ „Службени гласник РС“, бр. 72/2009, 52/2011 и 55/2013.

⁴⁴ „Службени гласник РС“, бр. 18/2010 од 26. марта 2010. године.

⁴⁵ „Службени гласник РС“, бр. 72/2009.

⁴⁶ „Службени гласник РС“, 55/2013.

⁴⁷ „Службени гласник РС“, 55/2013.

⁴⁸ „Службени гласник РС“, бр. 76/2005, 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013. Аутентично тумачење - 100/2007-4. Одлука - УС РС ИУ број 380/2005 - 53/2011-104.

⁴⁹ „Службени гласник РС“ бр. 18/2010 и 55/2013.

⁵⁰ „Службени гласник РС“, бр. 72/2009.

⁵¹ „Службени гласник РС“, број 36/09, 88/10 и 38/15.

тржишту рада, или других објективних околности теже налази запослење. Начело на коме се овај закон заснива, између осталих је и начело афирмативне акције усмерене према теже запошљивим незапосленим лицима. Сагласно овом закону, незапослени који припада категорији теже запошљивих лица може имати предност, односно посебна права у спровођењу појединих програма и мера активне политике запошљавања, у складу са законом; теже запошљиви незапослени има првенство у изради индивидуалног плана запошљавања, а Национални акциони план садржи категорије теже запошљивих лица које имају приоритет у укључивању у мере активне политике запошљавања.

Закон о заштити права и слобода националних мањина и *Закон о државној управи*⁵² гарантује једнаку доступност радних места на тај начин што прописује да се при запошљавању у државне органе води рачуна о томе да национални састав, заступљеност полова и број особа са инвалидитетом одслика у највећој могућој мери структуру становништва.

*Законом о просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године*⁵³ ромска насеља издвојена као најугроженија категорија насеља и да су назначени модели за њихову социјалну и економску интеграцију и унапређивање услова живота становника. Просторно и урбанистичко планирање, уређење и коришћење грађевинског земљишта и изградња објеката регулисани су *Законом о планирању и изградњи*.⁵⁴

*Законом о социјалном становању*⁵⁵ Роми и Ромкиње су издвојени као посебно угрожена група чији припадници имају одређене предности у поступку одобравања права на социјално становање као становање одговарајућег стандарда намењено домаћинствима која из социјалних, економских и других разлога не могу да обезбеде одговарајући стан у закуп или у својину по тржишним условима. Закон о социјалној заштити је правни основ јединицама локалне самоуправе да пружају услугу „социјалног становања у заштићеним условима“.

*Законом о здравственој заштити*⁵⁶ гарантована је друштвена брига за здравље, под једнаким условима на територији Републике Србије, између осталог и остваривањем здравствене заштите лица ромске националности која због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште, односно боравиште у Републици.

*Закон о здравственом осигурању*⁵⁷ омогућава лицима ромске националности, која због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште, односно боравиште у Републици, обавезно здравствено осигурање, уколико не испуњавају услове за стицање својства осигураника по другим основама (лично својство – запослење, корисник пензије, или члан породице осигураника).

*Законом о правима пацијената*⁵⁸ гарантовано је да у поступку остваривања здравствене заштите, пацијент има право на једнак приступ здравственој служби, без дискриминације у односу на финансијске могућности, место становања, врсту

⁵² „Службени гласник РС“, број 79/05, 101/07, 95/10 и 99/14.

⁵³ „Службени гласник РС“, бр. 88/2010.

⁵⁴ „Службени гласник РС“, бр. 72/2009, 81/2009 - испр., 64/2010 - одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - одлука УС, 50/2013 - одлука УС, 98/2013 - одлука УС, 132/2014 и 145/2014.

⁵⁵ „Службени гласник РС“, бр. 72/2009.

⁵⁶ „Службени гласник РС“, број 107/05, 72/09-др.закон, 88/10, 99/10, 57/11, 119/12, 45/13-др. закон и 93/14.

⁵⁷ „Службени гласник РС“, број 107/05, 109/05-исправка, 57/11, 110/12-УС, 119/12, 99/14, 123/14, 126/14-УС.

⁵⁸ „Службени гласник РС“, број 45/13.

обољења, време приступа здравственој служби или у односу на неку другу различитост која може да буде узрок дискриминације.

*Закон о јавном здрављу*⁵⁹ уређује остваривање јавног интереса у здрављу кроз активности усмерених на очување физичког и психичког здравља становништва, очување животне и радне околине, а нарочито у погледу здравља осетљивих друштвених група. Заводи за јавно здравље сарађују са осталим учесницима у систему јавног здравља у доношењу и спровођењу здравствено промотивних програма и у активностима васпитања за здравље.

⁵⁹ “Службени гласник РС”, број 72/2009.

4. ОПИС СТАЊА

У Србији је 2011. године пописано 147.604 грађана и грађанки ромске националности што чини 2,1% становништвана територији Србије⁶⁰ без Косова и Метохије и то је број који је референтан за планирање стратешких мера⁶¹.

Према методолошки верификованим извештајима и показатељима већина Рома и Ромкиња се суочаваса друштвеном искљученошћу, сиромаштвом и изложена је отвореној, а још чешће прикривеној дискриминацији⁶².

Подаци о социјално-економском положају Рома и Ромкиња су штур, застарели несистематизовани и прикупљају се парцијално, углавном на основу нестандардизованих и неверификованих методологија. Подаци о сиромаштву у Србији постоје, ажурира их и редовно аналитички исказује Тим за социјалну укључивање и смањење сиромаштва, али они не садрже информације о етничкој структури сиромашних грађана у Србији. Због свега тога је тешко процењивати реалне димензије сиромаштва Рома и Ромкиња, а невођење статистике о томе је и још један израз њихове социјалне искључености, односно одсуства потребне институционалне бриге за унапређење њиховог положаја.

Прикупљање података о остваривању економских, социјалних и културних права, међу којима су права на рад, на становање, на социјалну заштиту, на образовање и запошљавање, је од суштинске важности за процес унапређења приступа овим правима за све, па и за Роме и Ромкиње. Комитет УН за економска и социјална права је стога тражио од Републике Србије да поменуте податке прикупља редовно, у односу на показатеље који су везани за људска права, и разложено између осталог и у односу на етничко порекло.

Према подацима прикупљеним Пописом становништва 2011. године обрађеним у студији „Роми у Србији“ посредно су изведени показатељи сиромаштва Рома и Ромкиња. На основу агрегатних података о демографским обележјима становништва и посматрања економске структуре уочене су разлике које се јављају „међу етничким заједницама и укупног националног нивоа развијености економских структура, које у крајњој линији одређују и социјални положај укупног друштва, односно појединих етничких заједница у њему“⁶³.

У том смислу уочљиве су разлике између економске активности Рома и Ромкиња и укупне популације. Упркос томе што је и код Рома и Ромкиња и код укупне популације уочљив пад удела активног и пораст удела неактивног становништва, коефицијент економске зависности (однос броја активних, издржаваних

⁶⁰ Светлана Радовановић, Александар Кнежевић, *Роми у Србији – Попис становништва, домаћинства и станова 2011*. У Републици Србији, Републички завод за статистику, Београд, 2015.

⁶¹ Међутим, о броју и просторној распрострањености Рома и Ромкиња требало би говорити са опрезом. У односу на претходне пописе Роми бележе позитиван раст становништва (на Попису становништва 1991. године било је пописано 140.237 Рома и Ромкиња, док је на Попису становништва из 2002. године, било пописано 108.193 Рома и Ромкиња), Међутим, тај раст није одређен искључиво природним прираштајем, већ и различитом пописном методологијом, али и повећањем интерно расељених лица ромске националности са Косова и Метохије. Због тога у виду би требало имати и то да се процене броја Рома у Србији крећу од 247.591 (Горан Башић, Божидар Јакшић, Уметност преживљавања – где и како живе Роми у Србији, ИФДТ, Београд, 2005.) до 600.000 (Ана Поповић, Јелена Станковић, Економски факултет Универзитета у Нишу, 2013. (<http://www.eknfak.ni.ac.rs/dl/FINALLY/Nacionalni-izvestaj-Srbija.pdf>), као и проблеме етничке мимикрије и статистичког занемаривања стварног броја Рома и Ромкиња (Estimates and official numbers of Roma in Europe, Council of Europe (www.coe.int/en/web/portal/roma)).

⁶² United Nations, Economic and Social Council, *Concluding observations on the second periodic report of Serbia* (E/C.12/SRB/CO/2), 2014.

⁶³ Радовановић, Кнежевић. *Ибид.*, 82

и лица са личним приходом)показује да се у Србији број издржаваних у међупописном периоду (2002 – 2011) смањило за око 15,0%, као и да је број лица са личним приходом порастао за око 10,0%. Истовремено, број издржаваних Рома и Ромкиња порастао је за 69,1%, док се број лица са личним приходом смањило за преко једне половине (51,0%). Дакле, промене у економским структурама ромског становништва у односу на укупно становништво нису се одвијале истим смером и интензитетом. Повећање удела неактивног, пре свега издржаваног становништва, представља негативну компоненту економског просперитета, која утиче и на одређивање социјалног положаја Рома и Ромкиња. У том смислу, поменућемо да је 2011. године у Србији на 100 активних било 140 неактивних становника, док је код Рома и Ромкиња на 100 активних било 257 неактивних (пре свега издржаваних) лица⁶⁴. Како се у активно становништво убрајају лица која обављају занимање и лица која не обављају занимање скренућемо само пажњу на то да од укупно активних Рома и Ромкиња, 59,0% не обавља занимање, што је знатно изнад националног просека који износи 22,4%.

Груписањем према занимањима која обављају може се сагледати и професионална структура Рома и Ромкиња. Професионална структура представља једно од основних економских обележја али и личних обележја јер оно најчешће одређује висину зараде, а самим тим и економски и социјални статус. Очигледно је да су најзаступљенија занимања она која указују на професионалну и социјалну инфериорност Рома и Ромкиња, директно условљена образовном структуром. Уочљива је полна диференцијација код активних Рома и Ромкиња који обављају занимање, јер мушкарци чине 77,5%, а жене 22,5%, што представља знатну разлику у односу на национални ниво, где мушкарци чине 57,9%, а жене 42,1% од укупно активних који обављају занимање. У том смислу, треба поменути да су раније ступање у брак, рађање и матерински статус, као и ниво образовања, значајнији чиниоци женске активности, као и да специфичне особености положаја жена представљају један од важнијих узрока толиких разлика у нивоима економске активности Ромкиња и осталог женског становништва Србије.

Најзад, према подацима о економској активности Рома и Ромкиња у Републици Србији, закључује се да је у међупописном периоду значајно опао проценат запослених Рома и Ромкиња и то за 5,95%. Реч је о статистички значајним разликама које указују на то да је у условима када је донета прва Стратегија о унапређењу положаја Рома и Ромкиња којом су, поред осталог, биле предвиђене и мере активне политике запошљавања Рома и Ромкиња, њихов положај погоршан⁶⁵.

О економској немоћи, су и подаци који указују на то да више од једне четвртине (27,6%) од укупно ромских домаћинстава своје приходе остварује преко социјалних примања.

О социјалној и здравственој угрожености Рома и Ромкиња, нарочито деце и жена, указује истраживање вишеструких показатеља о положају жена и деце у Србији које је 2014. Године, уз техничку и финансијску подршку UNICEF-а, спровео Републички завод за статистику: процењена стопа смртности одојчади и међу децом у ромским насељима износи 13 на хиљаду живорођене деце што је дупло већа стопа од националног просека; 10% деце у ромским насељима је потхрањено, а 19% заостаје у расту што је за око пет пута већа стопа у односу на децу из осталих етничких група⁶⁶. У вези са обухватом деце препорученим вакцинама, 13% ромске деце је примило све

⁶⁴ Радовановић, Кнежевић, *Ибид.*, 84

⁶⁵ Валентина Соколовска, *Друштвени и културни потенцијал ромске заједнице*, Нови Сад, 2014.

⁶⁶ *Истраживање вишеструких показатеља жена и деце у Србији 2014 и Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у ромским насељима у Србији 2014*, Републички завод за статистику и UNICEF, 2014.

вакцине на време, односно до краја прве године, а код деце из опште популације тај обухват је 71%.

Према UNICEF-овим подацима⁶⁷ од укупног броја корисника услуга центара за социјални рад, 45.050 су припадници ромске националности што је скоро трећина од броја Рома и Ромкиња пописаних 2011. године. То значи да је у ромској популацији удео корисника услуга социјалне заштите скоро четири пута већи негоу укупном становништву у Србији. У старосној структури Рома корисника система социјалне заштите, 47,2% су одрасле особе, 31,1% су старије особе и деца, а младих је 21,7%. Деца узраста до 17 година чине 27,6% свих корисника центара за социјални рад, а заједно самладима (18–26 година), којих има 9,8%, представљају укупно 37,3% свих корисника центара за социјални рад, а тиме и другу по величини групу корисника центара.

Најчешће се истиче да је образовање начин на који ће Роми и Ромкиње најефикасније превазићи проблем сиромаштва. Међутим, подаци из поменутог истраживања вишеструких показатеља положаја жена и деце указују да за то још нису створени институционални услови за то јер је тек 80% деце из ромских насеља која су похађала први разред основне школе похађало и предшколски припремни програм (код опште популације обухват је 98%), а само 69% ромске деце кренуло је у први разред основне школе на време (код опште популације је 97%), 64% деце ромске националности заврши основну школу (код опште популације је 93%), најзад, свега 22% деце ромског порекла похађа средњу школу (код опште популације је 89%). Посебан проблем је то што девојчице напуштају школовање и заснивају породице између 15 и 19 године. Чак 43% девојчица ромске националности у овом узрасту прекида школовање ради удаје. Код девојчица исте доби у општој популацији овај проценат је 4%.

Последице искључености из образовања утичу на конкурентност Рома и Ромкиња на тржишту радне снаге – удео неписмених у укупној ромској популацији старијој од 10 и више година са 15,1% и даље је изнад националног просека од 2%. Негативни су подаци који указују на стечени степен стручне спреме, преко 1/3 Рома и Ромкиња – 34,2% нема завршену осмогодишњу школу, 1/3 Рома и Ромкиња има основно образовање, а удео Рома и Ромкиња са средњим образовањем је 11,5%, а са високим забрињавајућих 0,7%.

Пописом из 2011. године први пут су пописивани и бескућници, а према добијеним налазима Рома и Ромкиња бескућника је 5.719 што је једна трећину од свих пописаних бескућника. Поред тога, пажњу треба скренути и на чињеницу да је пописано 1.553 домаћинстава која живе у просторијама насељеним из нужде. Чланови тих домаћинстава у Попису 2011. године се третирају као секундарни бескућници. Незнатну већину бескућника чине мушкарци (51,1%), а најзаступљенију старосну категорију ових лица представљају деца узраста до 14 година. Скоро половина од укупног броја бескућника регистрована је у Београдском региону (48,6%). Осим тога, стихијски миграциони прилив у Београд и уопште тешка економска беда Рома и Ромкиња приморала је многе да живе у насељима типа фавела и слам⁶⁸.

Дискриминација је, заједно са сиромаштвом, основна препрека социјалном укључивању Рома и Ромкиња. Упркос томе што је држава установила и развила антидискриминациону политику (Закон о забрани дискриминације, Стратегија о забрани дискриминације са акционим планом, Повереник за заштиту равноправности,

⁶⁷ Александра Лакићевић Добрић, *Пружање додатне подршке ученицима из осетљивих група у предуниверзитетском образовању, Прилог 2: Преглед политика и мера у сектору социјалне заштите за подршку образовним потребама деце из осетљивих група*, UNICEF, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Београд, 2013.

⁶⁸ Радовановић, Кнежевић, *Ибид.*, 84

забрана дискриминације у Уставу и низу закона, заштита пред судовима) и посредна и директна дискриминација према Ромима и Ромкињама су и даље изражене. Од укупно 124 притужбе за дискриминацију на основу националне припадности које је Повереник за заштиту равноправности примио у 2014. години, чак 40% се односи на дискриминацију Рома и Ромкиња. У Редовном годишњем извештају Повереника за заштиту равноправности за 2014. годину се наводи да је у току те године поднето пет кривичних пријава због изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости према ромској националној мањини, као и да су покренуте две стратешке парнице. Све то указује на то да су активности на сузбијању дискриминације Рома и Ромкиња неопходне и да би их требало интензивирати у наредном периоду, кроз поменуте механизме, као и кроз напоре на јачању културе људских права и друштвене солидарности.

Посебан проблем је то што се пред судовима води мали број поступака у вези са дискриминацијом Рома и Ромкиња што доводи до некажњивости, а истовремено је дискриминација према њима изражена како у институцијама и јавном животу, тако и у приватној сфери.

Унапређење положаја Рома и Ромкиња је везано за пун приступ остваривању људских права. Проблеми којима се *Стратегија* бави у вези са образовањем, запошљавањем, здравственом и социјалном заштитом и становањем суштински се односе на приступ Рома и Ромкиња овим људским правима чији садржај је дефинисан међународним правом људских права кроз пактове и конвенције које је Република Србија ратификовала.

Људска права, а међу њима и право на адекватан стан, на здравље, образовање, запошљавање и социјалну сигурност су универзална и неотуђива, али и међусобно условљена и повезана. Остваривање сваког од побројаних права директно утиче на остваривање и свих других гарантованих људских права, због чега је неопходан стратешки и синхронизован приступ.

Обавеза државе је да ова права учини доступним, да их заштити и да поштује њихово уживање. У области економских, социјалних и културних права која су суштина *Стратегије*, држава има и обавезу предузимања активности којима се обезбеђује пуно остварење ових права у складу са расположивим ресурсима.

Стратегија за унапређење положаја Рома и Ромкиња у Републици Србији до 2025. године рађена је применом методологије „приступ заснован на људским правима.“ Овај приступ се заснива на нормативним стандардима и принципима из области људских права, а спроводи се уз поштовање основних принципа људских права, од којих су од посебне важности принципи партиципације, односно пуног учешћа Рома и Ромкиња, одговорности и забране дискриминације.

Стратегијом се инсистира на томе да се унапређење положаја Рома и Ромкиња посматра кроз призму приступа људским правима гарантованим ратификованим инструментима међународног права, Уставом Републике Србије и њеним законима. Доследно спровођење наведених принципа подразумева и да је ромска заједница на смислен начин укључена у дефинисање и спровођење мера, да постоји јасан систем утврђивања одговорности за неспровођење усвојених мера, као и да се стриктно поштује забрана дискриминације. Због тога мере које *Стратегија* и Акциони план за њено спровођење предвиђају морају бити усмерене како на институције које су у систему заштите, поштовања и испуњавања људских права носиоци обавеза, у смислу да се мерама треба пружити подршка институцијама да своје обавезе испуне, тако и на Роме и Ромкиње, као носиоце права, које треба оснажити тако да своја права захтевају, да им приступају и да их уживају.

У вези са недостатком података и недоумицама које се односе на проблеме идентитета Рома и Ромкиња, остваривања права, анализе јавних политика којима се спроводе мере унапређења њиховог положаја не постоје систематски, на основу верификованих методологија прикупљени емпиријски подаци и на њима заснована научна објашњења. У друштвеним и хуманистичким наукама у Србији, супротно пракси у другим државама, не подстичу се научна истраживања посвећена питањима инклузије, живота и обичаја, статуса, идентитета Рома и Ромкиња.

4.1. ОБРАЗОВАЊЕ

Образовање, поред тога што је људско право, је и неопходан предуслов за остваривање многих других људских права - оно је неопходно како за излазак из сиромаштва, које је препознато као преовлађујући проблем ромске националне мањине, тако и за пуно друштвено укључивање Рома и Ромкиња.

Основно образовање је обавезно и мора бити доступно свима, без дискриминације. Због тога изостајање деце из обавезног образовања и несразмерно и неоправдано школовање ромске деце у „специјалним“ школама представља озбиљну дискриминацију и кршење права на квалитетно образовање. У складу са међународним стандардима људских права образовање треба да буде усмерено на пун развој личности и достојанства, треба да јача поштовање људских права као и да омогући свим особама пуно учешће у друштву.

Оно мора бити доступно свима, кроз одговарајући број и распоређеност образовних установа. Образовање треба да буде приступачно и економски приуштиво свима, дакле и најрањивијим групама. Инклузивно образовање, поред тога мора бити прилагодљиво тако да се може прилагодити друштвеним променама и потребама групе и појединца. Посебно мора бити прилагодљиво у односу на потребе ученика из различитих друштвених и културних миљеа.

Нижи квалитет образовања за ромску децу, сегрегација у образовању као и фактичко краће трајање припремног предшколског програма за велики број ромске деце, такође представља видове кршења права на образовање као и дискриминацију ромске деце у односу на остатак популације.

Постојећи налази⁶⁹ указују на то да је укљученост деце и младих из ромске заједнице у образовни систем незадовољавајућа, нарочито у средњошколском и високошколском образовању. Иако је, захваљујући бројним политикама и мерама које су уведене остварен одређени напредак у протеклих десет година, постојећи подаци указују на то да је проблем и даље велики и да су критичне тачке: укључивање у предшколско образовања ради адекватне припреме за основно образовање, редовно

⁶⁹ Приликом идентификације кључних проблема у образовању Рома и Ромкиња као доминантан извор података коришћени су резултати *Истраживања вишеструких показатеља жена и деце у Србији 2014. и Истраживања вишеструких показатеља положаја жена и деце у ромским насељима у Србији 2014.* Републички завод за статистику и UNICEF, 2014. (Multiple Indicator Cluster Survey-MICS) која је у Србији реализована 2014. године, али и 2005. године. Ова студија прати широк спектар индикатора на основу репрезентативног узорка опште популације и репрезентативног узорка Рома и Ромкиња који живе у ромским насељима. Поред овог извора података у појединим анализама коришћени су и други доступни извори података. Чињеница да се свака анализа образовања Рома и Ромкиња у Србији суочава са недостатком системских података који би омогућили праћење остваривања права на квалитетно образовање за децу из ромске заједнице указује сама по себи да решавање постојећих проблема у образовању Рома и Ромкиња још увек није добило високо место на дневном реду текућих реформских процеса у образовању у Србији.

похађање и завршавање основног образовања и прелазак у средње образовање који представља и најкритичнију тачку јер је у њој највеће осипање.

Главни разлози који стоје у основи наведених проблема су:

Деца из ромске заједнице се суочавају са бројним тешкоћама у остваривању својих права на квалитетно образовање. Припадници ромске заједнице се често суочавају са негативним стереотипима и дискриминацијом од стране образовних установа што директно утиче на приступачност образовања као битан елемент овог људског права.

Ромска деца узраста до 5,5 година су далеко мање укључена у програме предшколског образовања. Док је у општој популације обухват деце узраста 3 до 5,5 година предшколским образовањем око 50% у ромској популацији је свега 6%. При томе потреба ромске деце за овим програмима је већа пошто значајан број њих живи у условима сиромаштва због чега немају довољно подстицаја за рани развој и учење у оквиру породичног окружења.

Ромска деца нису у потпуности обухваћена обавезним припремним предшколским програмом (ППП) или га похађају нередовно и у краћем трајању. Обухват обавезним ППП у општој популацији је скоро потпун (око 98%), за разлику од ромске заједнице где је свега 63%. При томе, деца из ромске заједнице која живе у условима сиромаштва у још мањој мери похађају ППП (46%). Коначно, деца из ромске заједнице која похађају ППП, то чине нередовно и у краћем трајању од прописаног. Имајући у виду да је основна функција ППП да припреми децу за полазак у основну школу и да, на тај начин, делује превентивно на неуспех у основном образовању, види се да предшколске установе нису довољно спремне и/или немају довољно капацитета да се прилагоде потребама деце из ромске заједнице. Због тога, велики број ромске деце није довољно припремљен за полазак у основно образовање што је један важан фактор каснијег неуспеха у образовању.

Недостатак подстицаја за рани развој деце из ромске заједнице је резултат четири неповољне околности. **Прво**, значајан број деце живи у лошим стамбеним условима, у условима сиромаштва и са родитељима који имају низак ниво образовања и нису запослени. Услед тих околности родитељи нису у могућности да обезбеде деци исте подстицаје за рани развој и учење као други родитељи (развојно подстицајне играчке и књиге, развојно подстицајне активности). **Друго**, многа ромска деца живе у сегрегисаним насељима која су удаљена од важних друштвених ресурса (здравствени, образовни, културни, спортски). **Треће**, ромска деца су у далеко мањој мери укључена у програме предшколског образовања. **Четврто**, ромска деца која су укључена у предшколско образовање сегрегисана су у посебне групе (понекад и у тзв. „развојне групе“ које су намењене деци са инвалидитетом), толерише се њихово нередовно похађање чак и ППП који је обавезан или се похађање ППП програма организује у скраћеном обиму. Све то указује да чак и она ромска деца која су укључена у предшколско образовање не добијају исти квалитет услуге као друга деца.

Главни разлози за такво стање су вишеструки. Међу разлозима који се односе на систем предшколског образовања кључни су следећи: (а) капацитети предшколских установа су ограничени због чега је конкуренција за упис деце велика или су вртићу удаљени од насеља у којима живе Роми и Ромкиње, (б) дискриминација деце из ромске заједнице приликом остваривања права приоритетног уписа од стране предшколских установа, (в) неспремност и недостатак капацитета предшколских установа да се прилагоде образовним и културним потребама ромске деце, (г) пропусти ЈЛС и ЦСР да обезбеде ромским породицама додатне облике подршке (финансијске и нефинансијске) који би омогућили ромској деци да покрију трошкове редовног похађања

предшколских програма, (д) процедуре за остваривање права на приоритетни упис и додатних облика подршке су сложени и некада повезани са одређеним трошковима, и (ђ) непостојање довољног броја педагошких асистената и/или ромских медијатора у ЈЛС који би могли да пруже подршку ромским породицама у остваривању њихових права. На све ове разлоге треба додати да неки родитељи из ромске заједнице, слично родитељима из опште популације, сматрају да похађање вртића није неопходно деци која имају некога у породицу ко може да буде са њима преко дана и нису довољно свесни важности предшколских програма за подстицање раног развоја и учења деце.

Нижи обухват и нижа стопа завршавања у основном образовању. Основно образовање је обавезно и треба да има универзалну покривеност. У општој популацији обухват обавезним основним образовањем је скоро потпун, док је у ромској заједници око 85% што није оправдано. Услед недовољне припремљености за полазак у школу, око 30% ромске деце уписује први разред са закашњењем (најчешће са једном годином закашњења), при чему је то у нешто већој мери случај код дечака, и ромске деце која живе у руралним срединама и у условима сиромаштва. Услед тешкоћа са којима се суочавају током основног образовања (дискриминација, недостатак адекватне додатне подршке, сиромаштво итд.) свега 64% ромске деце завршава основно образовање што је значајно више у односу на 2005. годину када је свега 28% деце завршавало основно образовање, али и даље значајно ниже у односу на стопу завршавања у општој популацији која износи 93%. При томе, стопа завршавања основног образовања међу децом из ромске заједнице која живе у условима дубоког сиромаштва је још нижа што указује да се ова ромска деца суочавају са додатним проблемима поред оних са којима се суочавају друга ромска деца.

Критичне тачке у образовању деце и младих из ромске заједнице су: упис у основну школу, прелазак у пети разред и наставак школовања након завршетка основног образовања. Као што је речено око 30% деце из ромске заједнице уписује основну школу са бар једном годином закашњења, а тек око 10% дечака и девојчица не наставља школовање након завршетка четвртог разреда, док око 40% оних који заврше основно образовање не настављају своје школовање у средњем образовању при чему је то у већој мери случај са девојкама и младима који живе у условима сиромаштва.

Главне разлози на страни образовног система за низак обухват у редовним школама, високу стопу раног напуштања образовања и и низак квалитет доуниверзитетског образовања који се обезбеђује за децу и младе из ромске заједнице су следећи: (а) недостатак спремност и професионалних компетенција наставника да се прилагоде образовним потребама ученика из ромске заједнице, а посебно оној деци која нису довољно припремљена за основно образовање због ниског обухвата и недовољног квалитета предшколског образовања, (б) значајан број деце и младих из ромске заједнице не успевају да остваре права на додатну подршку која им је неопходна да би могли да се образују редовно и квалитетно (подршка од стране педагошких асистената, индивидуализација наставе и адекватни индивидуални образовни планови, остварење права на финансијске и нефинансијске облике подршке из система социјалне заштите), (в) негативни стереотипи о Ромима и Ромкињама су раширени у друштву и међу запосленима у образовном систему због чега су деца и млади из ромске заједнице изложени различитим облицима директне и индиректне дискриминације („скраћивање курикулума“, ниска очекивања и захтеви, нижи ниво подршке у учењу, искључивање ромских ученика из наставних и ваннаставних активности, етикетирање, изложеност насиљу, неоправдано пребацивање у „специјалне школе“, стављање ромских ученика у сегрегисана одељења или истурена одељења школе итд.) при чему често не постоје ни воља ни капацитети да се ради на превенцији дискриминације, (г) недостатак спремности и капацитета у образовним установама да

се превентивно делује у случају ромске деце која су под ризиком од раног напуштања образовања кроз индивидуализацију, додатну подршку у учењу и подршку у обезбеђивању других облика подршке из система социјалне заштите, као и недостатак системских механизма за пружање образовних услуга деци и младима који су напустили образовање пре завршетка средњег образовања, и (д) капацитети афирмативних мера за упис у средње образовање су недовољни у поређењу са бројем ромских ученика који напуштају образовање након завршетка основног образовања при чему примена афирмативних мера није праћења обезбеђивањем других предуслова за редовно и успешно похађање средњег образовања (смештај, стипендије).

Све ово указује на то да основно образовање⁷⁰ није ни доступно и економски приступачно нити се остварује без дискриминације за ученике и ученице ромске националности.

Велики број деце не влада у довољној мери језиком на коме се образује (српски, мађарски или други језик средине). Увођење ППП требало је да реши овај проблем али до тога није дошло јер деца често похађају нередовно ППП или иду у сегрегисане групе. Образовни систем није осетљив, а наставници нису едуковани за специфичности рада са децом која се школују на нематерњем језику. Слабо познавање језика утиче на нижа постигнућа деце и губљење мотивације за образовање.

Нижи квалитет основног образовања и нижа образовна постигнућа. Постојећи подаци о образовним постигнућима деце из ромске заједнице показују да они добијају нижи квалитет основног образовања од својих вршњака. Налази сугеришу да су нижа образовна постигнућа само мањим делом резултат неповољнијих социо-економских услова у којима живе ромска деца и да је већим делом одговорна чињеница да је квалитет образовања који добијају деца и млади Роми у образовном систему Србије нижи у односу на другу децу.

Основни разлози зашто основне школе не успевају да обезбеде адекватан квалитет образовања ученицима из ромске заједнице су повезани са отвореном дискриминацијом и раширеним негативним стереотипима, са неадекватним праксама наставника и школа (скраћивање програма за ромску децу, снижавање очекивања, мање укључивање ромске деце у учење и ваннаставне активности, толерисање изостанака и друго). Посебно забрињава чињеница да није идентификован случај у коме је утврђена одговорност школе или образовног кадра за грубе повреде права на образовање ромске деце, што доприноси сумњи да се таква пракса наставља и понавља. Повезан проблем је и неуспех образовног система да ромској деци обезбеди одговарајуће облике додатне подршке за образовање. Као резултат овакве ситуације, чак и она ромска деца која заврше основно образовање, имају значајно нижа постигнућа која их ограничавају у погледу наставка образовања у средњем образовању.

Недовољна подршка за учење ромског језика и развој културног идентитета у оквиру обавезног образовања. Иако им Устав и други закони обезбеђују право на школовање на матерњем језику или двојезично, и поред чињенице да велики број родитеља Рома и Ромкиња изражава жељу да њихова деца похађају предмет Ромски језик са елементима националне културе, веома мали број ромске деце има прилику да га похађа због тога што многе школе не успевају да обезбеде неопходне услове за реализацију овог предмета. Поред тога, ромска деца се суочавају и са присуством негативних стереотипа о Ромима и Ромкињама у програмима и уџбеницима из других предмета који могу имати негативне ефекте на развој њиховог културног идентитета, а поред тога шаље поруку ромској деци да школа, па у крајњој мери и

⁷⁰ У складу са Општим коментаром 13 Комитета УН за економска социјална и културна права.

друштво у целини, није место на којем могу да изражавају свој идентитет, да га афирмишу и даље развијају.

Низак обухват средњим образовањем и висок степен раног напуштања образовања. Док је у општој популацији обухват младих средњим образовањем око 90%, то је случај са око 22% младих Рома и Ромкиња. Обухват младића је нешто виши него девојака (28% наспрам 15%) што указује на родну димензију овог проблема. Поред тога, обухват младих из ромске заједнице који живе у условима дубоког сиромаштва је свега 5% што указује да се они суочавају са додатним тешкоћама у погледу укључивања у средње образовање у односу на младе из ромске заједнице који не живе у условима дубоког сиромаштва. Коначно, стопа раног напуштања образовања деце и младих из ромске заједнице достиже 80% док је она у општој популацији далеко нижа – 8%. Иако је обухват средњим образовањем младих из ромске заједнице бољи него у ранијем периоду (нпр. 2005. године је био свега 10%) он је и даље далеко нижи него у општој популацији што само по себи сведочи о свим тешкоћама и баријерама са којима се деца из ромске заједнице суочавају у свом претходном образовању.

У складу са међународним стандардима људских права, средње образовање треба да буде доступно и приступачно свима, уз коришћење свих одговарајућих средстава. Чињеница да најсиромашнији Роми и Ромкиње у малом броју похађају средње образовање указује на то да је неопходно да им се средње образовање учини доступније и приступачније.

Дискриминација ромске деце – упис у „специјалне“ школе и сегрегација ромских ученика. Значајан број ромске деце је неоправдано уписан у „специјалне школе“ што представља облик дискриминације и указује како на озбиљно кршење људских права, тако и на неспремност и/или недостатак капацитета редовних основних школа да одговоре на образовне потребе ромске деце. Иако је у претходном периоду направљен одређени напредак и учешће ромске деце у специјалним школама је и даље далеко више (око 30% деце у специјалним школама су ромска деца, док је њихова заступљеност у општој популацији око 3-4%). Поред тога, и даље постоји пракса пребацивања ромске деце из редовних школа у специјалне, док је врло ретко да се неко ромско дете врати из специјалне у редовну школу. Најзад, још увек постоје „специјалне школе“ у којима је 70% ученика из ромске заједнице. Овако висока заступљеност ромске деце у „специјалним школама“ је резултат неадекватног уписа, али и праксе пребацивања ромске деце из редовних у „специјалне школе“ при чему се законска могућност да деца могу, под одређеним околностима, да се пребаце из „специјалних“ у редовне школе значајно ређе користи.

Изложеност различитим облицима дискриминације има веома негативне ефекте по образовање деце, младих и одраслих Рома и Ромкиња. Дискриминација представља један од главних разлога за нижу доступност и приступачност образовања припадницима ромске заједнице, за недостатак спремности и капацитета образовних установа да се прилагоде њиховим образовним потребама и за ниску прихватљивост образовања за припаднике ромске заједнице пошто им није омогућено да уче ромски језик и културу, нити да на достојанствен начин изражавају и афирмишу свој идентитет у оквиру образовног система. Дакле, различити облици дискриминације у образовању су главни фактор који угрожава остваривање права припадника ромске заједнице у области образовања.

Сегрегација одељења и школа није учестала појава, али забрињава то што је у порасту при чему изостају мере превенције и мере десегрегације када већ настане као и

мере којима се утврђује одговорност појединаца за тако настало стање⁷¹. Повећано укључивање Рома и Ромкиња у образовање у неким случајевима доводи до формирања сегрегисаних предшколских група, школа/одељења у којима су Роми већина, посебно у установама у близини ромских насеља. Сегрегација је, у тим случајевима, појачана тенденцијом других родитеља да избегавају да им се деца школују у „ромским школама“. Проблеми са којим се суочавају сегрегисане школе са великим бројем Рома и Ромкиња су лоши услови рада, низак квалитет рада, напуштање школе од стране других ученика, низак статус наставног кадра међу колегама и члановима локалне заједнице, недовољна подршка других институција и локалне управе што значајно умањује квалитет образовања ромске деце.

Низак обухват младих из ромске заједнице високим образовањем и недостатак стручног кадра у ромској заједници за спровођење мера подршке образовању Рома и Ромкиња. Мали број младих из ромске заједнице успева да се укључи у високо образовање (мање од 2%) иако су уведене мере афирмативног уписа у високо образовање за Роме и Ромкиње. Један од разлога малог броја студената ромске националности је и недостатак адекватних мера додатне подршке у средњем образовању и приликом припреме и уписа на факултете. Недостатак високо образованих стручњака у ромској заједници се појављује као ограничење приликом спровођења многих подстицајних мера за побољшање образовања за децу и младе из ромске заједнице. Наиме, многе мере које су уведене захтевају образоване стручњаке из ромске заједнице. Поред тога, стварање услова за једнакоправно образовање ће захтевати да у предуниверзитетском образовању постоји већи број васпитача, наставника и стручних сарадника који су припадници ромске заједнице како би деца и млади из ромске заједнице могли да се увере да у образовном систему има места за Роме и Ромкиње.

Низак ниво писмености одраслих Рома и Ромкиња и ниска стопа запослености. Образовна структура одраслих у ромској заједници је значајно неповољнија него у општој популацији - око 53% одраслих Рома и Ромкиња је без школе или није завршило основно образовање, око 33% је завршило основно образовање, око 12% средње образовање, а мање од 1% има завршено више или високо образовање. Ови бројеви указују да у ромској заједници постоји велики број одраслих који имају потребу за компензаторним програмима који би им омогућили да стекну бар основно образовање и неки облик квалификације након достизања основног образовања. Проблем неповољне образовне структуре одраслих у ромској заједници има изражену родну димензију пошто у већој мери погађа женске припаднице ромске заједнице. Услед неповољне образовне структуре, која је резултат бројних баријера и тешкоћа са којима се суочавају припадници ромске заједнице током свог образовања, стопа радно активних припадника ромске заједнице који су запослени је свега 44% што је значајно ниже него у општој популацији где достиже 78%.

4.1.1. Анализа јавних политика и мера у образовању

У претходној деценији у образовном систему је уведен и примењен већи број политика и мера које су имале за циљ да се повећа доступност и приступачност образовања за децу, младе и одрасле припаднике ромске заједнице, да се образовање учини прихватљивијим за припаднике ромске заједнице и да се повећа прилагодљивост

⁷¹ Са становишта људских права посебно је значајан проблем неутврђивања одговорности и некажњивости за дискриминаторно поступање.

образовања специфичним образовним и културним потребама припадника ромске заједнице.

Иако је захваљујући овим политикама и мерама остварен одређени напредак, подаци указују да је проблем образовања Рома и Ромкиња и даље изражен и да су критичне тачке: укључивање у предшколско образовања, редовно похађање и завршавање основног образовања и прелазак у средње образовање.

4.1.1.1. Предшколско васпитање и образовање (ПВО)

Приоритетни упис у предшколско васпитање и образовање. Према Закону о предшколском васпитању и образовању деца из осетљивих група имају право приоритетног уписа, а Правилник о ближим условима за утврђивање приоритета за упис деце у предшколску установу⁷² дефинише критеријуме за приоритетни упис, међу којима је и припадност друштвено осетљивим групама – деца из социјално нестимулативних средина⁷³.

Упркос поменутих мерама није дошло до повећања обухвата ромске деце, чак је забележен негативан тренд и нижа укљученост него у претходном периоду. Разлог је делимично и у самој правној основи: приоритетне групе су прешироко дефинисане – готово свако дете би могло да се у њима препозна, приоритетни упис зависи од могућности ПУ, родитељи и старатељи треба да поднесу захтев (не обезбеђује им се помоћ у томе), и што је најважније није уређено да ли неко, и ко, има обавезу да обезбеди услове за практиковање права на ПВО (место, регресирање цене). Спровођење ове мере се не прати на националном нивоу, нити постоје смернице за примену. Не постоји јединствена база података о коришћењу нити подаци о броју корисника. Не постоје санкције за ЈЛС које не примењују ове мере.

Диверсификовани предшколски програми. Како би се повећао обухват деце уведени су кратки и повремени програми⁷⁴. Предшколске установе годишњим планом рада утврђују време, место, начин и носиоце остваривања ових за дете бесплатних програма. ПУ и ЈЛС нису у обавези да организују ове облике рада и процењује се да тек трећина ПУ реализује неке од облика рада за децу из осетљивих група која нису обухваћена предшколским програмима, као и то да је број ромске деце која су њима обухваћена мали. Потребна је додатна обука и подршка ПУ и ЈЛС за планирање и спровођење ових програма.

Увођење обавезног предшколског припремног програма (ППП). Предшколски припремни програм је обавезан и има за циљ да осигура да сва деца буду припремљена за полазак у основно образовање. ЈЛС обавештава установу која остварује ППП и родитеље о деци која су стасала за похађање. ПУ/школа је дужна да обавести родитеље и ЈЛС о деци која се нису уписала, која не похађају редовно или су престала да похађају припремни предшколски програм. Закон предвиђа и казнене мере, за ПУ која не упише дете и за родитеља који без оправданог разлога није уписао дете у ППП или ако дете неоправдано изостаје. ПУ има обавезу да упише свако дете у ППП без обзира на пребивалиште родитеља али ЗОСОВ није експлицитно дефинисао да се дете може уписати без одговарајућих докумената као што је то случај са уписом у основну школу.

⁷² „Службени гласник РС“, број 44/2011.

⁷³ Према Закону о финансијској подршци породици са децом деца из материјално угрожених породица имају право на регресирање трошкова боравка у ПУ, а финансирање ове мере иде из локалних буџета.

⁷⁴ Ови програми су уређени ЗОСОВ, Закон о предшколском васпитању и образовању, Правилник о врстама, начину остваривања и финансирања посебних, специјализованих програма и других облика рада и услуга које остварује предшколска установа („Службени гласник РС“, број 26/2013) и Правилник о стандардима услова за остваривање посебних програма у области предшколског васпитања и образовања („Службени гласник РС“, број 61/2012).

Иако закон предвиђа одређену улогу образовне установе и ЈЛС при упису, она није довољна јер се своди на информисање и казнене мере, а не на мере подршке. ПУ и ЈЛС немају одговорност уколико родитељи не упишу дете, не чине напоре да дођу до деце и породица, а ЈЛС немају прецизне податке. Упис у неким срединама касни те програм траје краће, а понекад се формирају и сегрегисане групе. Потврде о похађању ППП потребне за упис у први разред не говоре о дужини и редовности похађања, и нису гаранција да су ромска деца припремљена за полазак у основно образовање.

4.1.1.2. Основношколско образовање

Олакшани упис у основну школу. Према важећим прописима деца имају право да у јавним школама добију **обавезно, бесплатно и квалитетно основно образовање**, могу да користе књиге, школски материјал, превоз, исхрану, као и смештај када је то потребно. Ипак и поред ове законске обавезе сва ромска деца се не уписују се у основну школу, многи од њих касне са уписом, а чак 30% ученика специјалних школа су ромске националности. Тестирање за упис у први разред се не врши на матерњем језику јер стручни сарадници не говоре ромски, а позитиван тренд је то што тестирању присуствују педагошки асистенти који говоре ромски. Новчане казне за родитеље који нису уписали децу у обавезно основно образовање је мере која се упркос томе што је неделотворно годинама одржава у јавној политици образовања.

Нижи обухват и нижа стопа завршавања у основном образовању. У општој популацији обухват обавезним основним образовањем је скоро потпун, док је у ромској заједници око 85%. Услед недовољне припремљености за полазак у школу, око 30% ромске деце уписује први разред са закашњењем, при чему је то у нешто већој мери случај код дечака, и ромске деце која живе у руралним срединама и у условима сиромаштва.

Због дискриминације, недостатка адекватне подршке, сиромаштво и других повезаних проблема свега 64% ромске деце завршава основно образовање. Овај податак указује на извесно унапређење стања јер је на пример 2005. године свега 28% деце завршавало основно образовање, али проблем обухвата ромске деце у основном образовању је још увек отворен јер је и даље значајно нижи у односу на стопу завршавања у општој популацији која износи 93%. При томе, стопа завршавања основног образовања међу децом из ромске заједнице која живе у условима дубоког сиромаштва је још нижа.

4.1.1.3. Средњошколско образовање

Низак обухват средњим образовањем и висок степен раног напуштања образовања. Док је у општој популацији обухват младих средњим образовањем око 90%, то је случај са око 22% младих Рома и Ромкиња. Обухват младића је нешто виши него девојака (28% наспрам 15%) што указује на родну димензију овог проблема. Поред тога, обухват младих из ромске заједнице који живе у условима дубоког сиромаштва је свега 5%.

Коначно, стопа раног напуштање образовања деце и младих из ромске заједнице достиже 80% док је она у општој популацији далеко нижа. Иако је обухват средњим образовањем младих из ромске заједнице бољи него у ранијем периоду (нпр. 2005. године је био свега 10%) он је и даље далеко нижи него у општој популацији.

4.1.1.4. Афирмативне мере уписа у средње и високо образовање

Устав предвиђа могућност увођења посебних прописа и мера ради постизања пуне равноправности између припадника националне мањине и грађана који припадају већини, ако су усмерене на уклањање изразито неповољних услова живота који их посебно погађају. Поменута одредба је садржана и у Закону о заштити права и слобода националних мањина и Закону о државној управи и ЗОСОВ.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја спроводи мере подршке упису ромских ученика у средње школе у сарадњи са Националним саветом ромске националне мањине и Канцеларијом за људска и мањинска права. Мере афирмативне акције за упис на високо образовање за припаднике ромске заједнице спровode се у сарадњи са високошколским установама. У случају афирмативног уписа, студент стиче статус буџетског студента. Високошколска установа чији је оснивач Република је обавезна да за упис ромских студената предвиди 1% од броја студената који се финансирају из буџета.

Не постоје тачни подаци о броју уписаних ученика и студената аи њиховом постигнућу јер се њихово школовање није пратило. Анализа јавних политика којима се подстиче школовање ромских ученика и студената је указала на потребу да се примена постојећих мера додатно ојача у смислу прецизирања критеријума, боље информисаности потенцијалних корисника, пружања подршке у остваривању права на основу афирмативних мера, али и тако што ће се из државног буџета финансирати уписивање студената ромске националности на основу примене афирмативних мера. Неопходно је повезати са мерама за упис менторски рад и подршку у оквиру ученичког/студентског стандарда, као и редовно праћење постигнућа. Потребно је повећати квоте за упис студената на факултете који су од значаја за ромску заједницу.

4.1.1.5. Педагошки асистенти (ПА)

У претходном периоду створена је правна основа за статус, ангажовање, обуку и финансирање Педагошких асистената⁷⁵ што је омогућило њихово увођење у образовни систем. Њихов досадашњи рад је у великој мери допринео повећању обухвата ромске деце основним и средњим образовањем. Ипак, и поред тога што се педагошки асистенти сматра за најзначајнију меру подршке ромској деци у образовању, њихов статус у оквиру образовне установе, улога и могућности напредовања и после шест година нису јасно дефинисани. Увођење педагошких асистената у образовање требало би представља значајан корак ка прилагођавању установа и наставника образовним потребама деце и младих из ромске заједнице и повезивању образовних установа са ромским заједницама и породицама, што није увек случај јер се одговорност често пребацује на самог асистента. У предшколским установама ради мали број педагошких асистената и то само у ППП, а и у школама би требало повећати број асистената.

4.1.1.6. Индивидуализација и индивидуални образовни планови (ИОП)

Кроз ЗОСОВ је уведено низ мера подршке за успешно укључивање деце у доуниверзитетско образовање. Васпитачи, наставници и стручни сарадници су у обавези да континуирано прате развој и напредовање детета од самог уписа у ПВО/ППП, ОШ и СШ, али није одређено на који начин се дете прати и који се инструменти користе. Психолог/педагог процењује да ли је детету потребно прилагођавање начина и садржаја рада односно индивидуализовани рад и у ком домену и степену. Када се на основу праћења уочи да дете не постиже очекиване исходе ради

⁷⁵ „Службени гласник РС – Просветни гласник“, број 11/2010

се педагошки профил којим се утврђује које потребе за додатном подршком има, односно како индивидуализовати начин рада. Уколико индивидуализовани приступ не даје жељене резултате на развој и постигнућа детета ради се индивидуални образовни план (ИОП). Израду и спровођење ИОП регулишу ЗОСОВ и посебни закони и подзаконска акта: Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику⁷⁶, Правилник о ближим условима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање⁷⁷.

Потребно је да се развију процедуре праћења напредовања деце, као и одговарајуће инструмент и обучити стручњаке за њихову примену. У основи неадекватног коришћења мера индивидуализације и ИОП-а могу бити или негативни стереотипи према деци и младима из ромске заједнице, али и чињеница да васпитачки и наставни кадар није припремљен за индивидуализовани рад и инклузивни приступ.

4.1.1.7. Мере антидискриминације, десегрегације и заштита од насиља, злостављања и занемаривања

Забрана дискриминације јасно је законски регулисана (Закон о забрани дискриминације⁷⁸, ЗОСОВ, појединачни закони у образовању). Дефинисани су различити облици и случајеви дискриминације и прописани поступци заштите од дискриминације. Мере додатне подршке и афирмативне акције не сматрају се дискриминацијом јер је њихов циљ да се обезбеди приступ и једнако практиковање права. У процесу је рад на Правилнику о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика и трећег лица у установи. Посебни протокол за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитној установи обавезује их да донесу Програм заштите деце од насиља, оснују Тим за заштиту деце од насиља, и спроводе предвиђене мере превенције и процедуре за сузбијања свих облика насиља.

Проблеми настају на нивоу примене: запослени нису довољно информисани и обучени и не препознају дискриминацију у свом раду, а неке суптилније форме правдају условима рада или потребом да помогне деци. Деца су свакодневно изложена насиљу од стране вршњака, запослених и родитеља друге деце. Они који крше права детета и законе не сnose последице, чак ни када то раде јавно и са намером. Деца и родитељи су толико навикли на нека дискриминаторна понашања да их прихватају као „нормална“ и неминовна. Родитељи не познају права и немају капацитете да воде поступке за заштиту детета од дискриминације, осим у случајевима када добијају правну помоћ од стране НВО.

4.1.1.8. Партиципација родитеља из ромске заједнице у образовним установама

ЗОСОВ је подржао већу партиципацију родитеља, а она се наглашава и у законима који регулишу различите нивое образовања. Поред учешћа у раду Школског одбора, Управног одбора ПУ и Савета родитеља, родитељи би требало да буду укључени и у рад тимова који се формирају на нивоу образовне установе. Укључивање родитеља из мањинских заједница у тела и тимове установе се очекује у установама које похађају њихова деца, али је то регулисано као необавезујућа препорука. Установа, васпитач/наставник и стручни сарадник израђују годишњи план сарадње са породицом.

⁷⁶ „Службени гласник РС“, број 63/2010

⁷⁷ „Службени гласник РС“, број 76/2010

⁷⁸ „Службени гласник РС“, број 22/2009

Сарадња образовних установа са родитељима Ромима је веома оскудна. Облици сарадње нису прилагођени њиховим потребама и могућностима и не осећају се добродошлим. Не постоје подаци о броју родитеља из ромске заједнице који су чланови тела и тимова установа, али према информацијама са терена њихова партиципација је минимална. Са једне стране разлоге треба тражити у затворености ПУ/школи, а са друге стране ни родитељи нису довољно информисани, мотивисани и активни. Педагошки асистенти који би требало да допринесу бољој комуникацији установе са родитељима често су једини њени представници који ту сарадњу остварују.

4.1.1.9. Образовање на ромском језику, учење ромског језика и неговање ромског идентитета и културе

Уставом и законом припадницима националних мањина гарантовано је право на „изражавање, чување, неговање, развијање и јавно изражавање националне, етничке, културне у верске посебности“, на „коришћење свог језика и писма“, као и на „школовање на свом језику у државним установама“. У претходном периоду су остварени одређени предуслови за остваривање поменутих права: НСРНМ је усвојио одлуку о стандардизацији ромског језика, план и програм за предмет „Ромски језик са елементима националне културе“ од И до ВИИИ разреда је усвојен од стране МПНТР и ЗУОВ на предлог НСРНМ, покренут је студијски програм за образовање васпитача на ромском језику на Високој струковној школи за образовање васпитача у Вршцу, организује се обука наставника за предмет „Ромски језик са елементима националне културе“ на Филолошком факултету у Београду.

Иако је према анкети НСРНМ око 8.600 родитеља изразио жељу да им деца похађају предмет „Ромски језик с елементима националне културе“, мали број ученика има прилику да похађа тај предмет - у школској 2014-15. години 978 ученика у 39 школа. За организацију наставе овог предмета нема одговарајуће образованог стручног кадра, а још увек не постоје уџбеници и наставни материјали који би обезбедили квалитетну наставу.

4.1.1.10. Додатна образовна, здравствена и социјална подршка

У Србији се од 2010. године развија низ мера које треба да обезбеде додатну подршку деци (образовна, здравствена и социјална) како би могли да редовно и успешно похађају одређени ниво предуниверзитетског образовања. Ова мера је уређена ЗОСОВ-ом и Правилником о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику⁷⁹. Правилник уређује процену потреба детета за додатним облицима подршке на основу целовитог индивидуализованог приступа заснованог на једнаким могућностима и сагледавања потреба детета, као и рад интерресорних комисија (ИРК) које функционишу на нивоу ЈЛС. Овим правилником је уређено да се додатна подршка обезбеђује без дискриминације по било ком основу сваком детету, односно ученику из друштвено осетљивих група, коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу и других разлога потребна додатна подршка у образовању, здравству или социјалној заштити.

Концепт додатне подршке регулисан је на недискриминаторни начин, заснован на правима детета и инклузивним вредностима, али мали број деце добија потребну подршку јер је регулатива недоречена, процедуре компликоване и нејасне, а надлежни кадар није довољно обучен за њихову примену, недостају стручни људски ресурси и

⁷⁹ „Службени гласник РС“, број 63/2010

нису обезбеђена додатна финансијска средства. Из тог разлога, потребна је суштинска ревизија уређења и финансирања додатне подршке.

4.1.1.11. Превенција раног напуштања школовања

Значајан број ромских ученика напушта основно образовање пре његовог завршавања. ЗОСОВ Националном просветном савету и Савету за средње стручно образовање и образовање одраслих даје мандат да прате, анализирају и дају препоруке за смањење осипања деце и ученика из образовног система и утврђују предлоге мера за наставак образовања. Основне школе су дужне да обавесте јединицу ЈЛС о ученику који нередовно похађа или је престао да похађа наставу, а основна школа је дужна да у оквиру школског развојног плана дефинише мере превенције осипања. Школе не располажу сетом индикатора који би указивали на ризик од напуштања образовања на основу којих би школа могла да реагује превентивно и да пружи одговарајућу подршку ученику. Саветодавни рад своди се на убеђивање родитеља/старатеља да обезбеде редовно похађање школе и оправдавање изостанака и најчешће се примењују онда када већ до напуштања школе дође.

Педагошки асистенти имају веома позитивну улогу у спречавању напуштања образовања. Ипак, на нивоу школе не постоји дефинисан тим за превенцију осипања у оквиру школе који би спроводио одређене активности у случају сумње да ће неко дете напустити школу, већ се запослени ад-хок укључују и то најчешће на основу личне иницијативе. Ако саветодавни рад не доведе до редовног похађања школе обавештавају ЦСР и ЈЛС. Сарадња школе и ЦСР је законски јасно дефинисана.

Може се закључити да је, у претходних неколико година, постављена системска основа за решавање проблема раног напуштања образовања, али је постојећа пракса у школама и ЦСР и даље често недовољно делотворна ни када је у питању превенцији ни када је у питању интервенција.

4.1.1.12. Ученички и студентски стандард – стипендије, кредити и домови

Закон о ученичком и студентском стандарду⁸⁰ дефинише услове под којима се остварује право на подршку различитих корисника и експлицитно се наводи ромска национална мањина. Закон прописује право на смештај, исхрану, студентски кредит, студентску стипендију, стипендију за изузетно надарене студенте, одмор и опоравак, као и културне, уметничке, спортске и рекреативне активности и информисање. Правилник о ученичким и студентским кредитима и стипендијама⁸¹ дефинише да ученици и студенти из осетљивих група могу да остваре право на стипендију и кредит уз примену афирмативних мера. МПНТР да од укупног броја кредита и стипендија опредељује 10% за студенте из осетљивих друштвених група који се рангирају применом блажих критеријума у погледу успеха и без узимања у обзир социоекономског статуса породице. Кредити се обезбеђују за струке у којима недостаје радна снага на тржишту рада. Приликом оцене за смештај у домове, социоекономски положај се рачуна нешто више него у случају стипендија.

Постојећи систем ученичког и студентског стандарда није довољно искоришћен као инструмент за подршку деци и младима из ромске заједнице. Постојећи систем је подешен потребама опште популације и само под посебним условима ограничен број деце и младих из ромске заједнице може да користи ове мере. Потребно је да се редефинишу критеријуми и процедуре за остваривање права. Ово је посебно важно

⁸⁰ „Службени гласник РС“, број 18/2010 и 55/2013

⁸¹ „Службени гласник РС“, 46/2010, 47/2011, 56/2012 и 75/2013

када су у питању ученици средњег образовања и студенти пошто су подаци показали да је обухва Рома и Ромкиња средњим образовањем изузетно низак.

4.1.1.13. Бесплатни уџбеници

Као основ за бесплатне уџбенике наводи се Уставна одредба по којој је основно образовање обавезно и бесплатно. Од 2009/10 школске године траже се модалитети за давање бесплатних уџбеника, прво у АП Војводина и локалним самоуправама, затим и на нивоу целе земље. Почело је са пројектом, проширено се на све ученике прва четири разреда, у једној години деца су добијала само уџбенике, затим и радне свеске, у једном тренутку су враћали уџбенике за следеће генерације. Од школске 2015/16. године ова мера се усмерава на ученике свих разреда који спадају у неку од прецизно наведених 11 група. Иако се припадност ромској мањини не помиње експлицитно међу критеријума, деца и породице из ромске заједнице могу, по различитим основама, да остваре право на бесплатне уџбенике. Уколико се породица пријави по неколико основа она може да оствари право по основу који је најповољнији за породицу.

У овом тренутку не постоје анализе на основу којих би могло да се утврде ефекти измене у политици бесплатних уџбеника, нити у којој мери су деца из ромске заједнице добила подршку за обезбеђивање уџбеника.

4.1.1.14. Функционално основно образовање одраслих (ФООО), средње образовање и андрагошки асистенти

Велики број одраслих Рома и Ромкиња није завршио основну школу и за њих је успостављање делотворног система основног образовања одраслих и стицање минималне квалификације од пресудне важности. МПНТР спроводи упис полазника програма ФООО старијих од 17 година по истој процедури и у роковима одређеним за ванредне ученике, а млађих од 17 година по критеријумима за кандидате из осетљивих друштвених група. Образовање одраслих може организовати основна и средња школа која има решење о верификацији од МПНТР, Влада усваја Годишњи план образовања одраслих и обезбеђује финансијске ресурсе за његову реализацију. Улогу андрагошког асистента уређују ЗОСОВ, Закон о образовању одраслих и Правилник о условима у погледу простора, опреме, наставних средстава и степена и врсте образовања наставника и андрагошких асистената за остваривање наставног плана и програма основног образовања одраслих⁸².

ФООО, као и додатни програми обуке које реализује НСЗ, могу значајно да допринесу смањењу постојећег образовног јаза и да повећају шансе одраслих Рома и Ромкиња да се запосле, али интензитет ових програма није довољан имајући у виду величину јаза – на пример, да би се стопа одраслих који немају основно образовање свела на нивоу који постоји у општој популацији било би потребно око 30 година ако би сваке године око 1.000 одраслих Рома и Ромкиња стекло основно образовање кроз програме функционалног основног образовања одраслих.

4.1.1.15. Мере из области социјалне заштите које подржавају образовање деце

Дечији додатак је намењен деци која живе у условима сиромаштва, а остварење права је условљено редовним школовањем деце и младих до 19 година старости. Право се остварује на нивоу ЈЛС, а финансира из републичког буџета. Према поменутом истраживању МICS 60% ромске деце прима дечији додатак у односу на 27% деце у општој популацији (72% међу децом узраста 7-14 година и 29% међу децом 15-18

⁸² „Службени гласник РС – Просветни гласник“ број 13/2013 и 18/2013

година). Новчана социјална помоћ је намењена породицама без прихода или са недовољним приходима и има за циљ да обезбеди одржање минималног стандарда живота. ЦСР може да закључи индивидуални план активације са корисницима који обавезује корисника да, између осталог, учествују у програмима за образовање одраслих, стручног оспособљавања и преквалификације што је посебно важно за унапређење образовања одраслих Рома и Ромкиња.

Закон о финансијској подршци породици са децом прописује регресирање трошкова за похађање ПВО деце из материјално угрожених породица, али јако мали број деце укључене у ПВО указује да са реализацијом ове мере има проблема. Мере из мандата ЦСР које се односе на превенцији раног напуштања образовања: саветодавни рад, надзорна функција над родитељима и њиховим вршењем родитељских права и посебно кроз пружање подршке у остваривању приступа материјалним и нематеријалним облицима подршке у школовању деце (нпр. обезбеђивање школског прибора) представљају важан инструмент који треба да делује превентивно на напуштање образовања.

Анализе примене ових мера су указале на главне тешкоће у примени: проблеми у одређивању корисника различитих мера због чега значајан број деце не остварује своја права, лоше администрирање на нивоу локалне самоуправе, неадекватно информисање због којег многи потенцијални корисници нису ни упознати са правима, аплицирање је повезано са одређеним трошковима, и остваривање права је повезано са сложеним управним поступцима.

4.2. СТАНОВАЊЕ

Значајна разлика постоји између услова становања Рома и Ромкиња и опште популације⁸³. Истраживања су показала да око 37% домаћинстава у ромским насељима није имало одговарајући приступ води за пиће у поређењу са 8% домаћинстава опште популације.⁸⁴ Око 67% ромских домаћинстава становало је у кућама које нису биле прикључене на канализацију, према 37% домаћинстава већинске популације. Значајна разлика постоји и у односу на поседовање прикључка за електричну енергију где 11% ромских домаћинстава није имало струју, у односу на 0.1% опште популације. Разлика се читава и у просторним одликама стамбених јединица и стамбеном комфору.⁸⁵ Просечан број соба по члану домаћинства код Рома и Ромкиња био је 0.63 што је готово два пута мање у односу на 1.13 код опште популације. Такође, 79% ромских домаћинстава, наспрам 61% домаћинстава опште популације, приморано је на слабије загревање стана услед недовољних прихода. Мада 88% ромских домаћинстава и 72% осталих користе дрва за загревање стана, ситуација је значајно другачија код коришћења дрва као извора енергије за кување, што чини 49% ромских домаћинстава према 12% остале популације. Поред тога, 39% ромских домаћинстава живело је у лошим становима и неуређеним насељима, наспрам 10% домаћинстава из опште популације.

Ромска насеља су просторне градске и ванградске (сеоске и приградске) целине претежно настањене припадницима ромске националне мањине, често виђена и као места просторне и друштвене сегрегације Рома и Ромкиња. Према проценама стручњака око 70% Рома и Ромкиња у Србији живи у ромским насељима.

⁸³ Влада Србије, *Други извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва*, 2014.

⁸⁴ Vodewig i Sethi. *Сиромаштво, социјална искљученост и етничка припадност у Србији и Црној Гори: Случај Ром*. Београд: Светска банка, 2005.

⁸⁵ UNDP, *The Housing Situation of Roma Communities: Regional Roma Survey 2011*. Bratislava, 2012.

Истраживањем из 2002. године у Србији је евидентирано 593 ромска насеља са више од 100 становника⁸⁶, од којих је 58% насеља настало пре 1945. године, што укључује и 47% насеља насталих пре почетка XX века. Истраживањем из 2015. године⁸⁷ мапирано је 583⁸⁸ „подстандардних“ ромска насеља, од којих је знатан део настао пре више од 45 година. Тако је у региону Војводине 65% насеља старије од 45 године, у јужне и источне Србије 61%, у региону Шумадије и западне Србије 53%, док је овај проценат најнижи 33% у региону Београда.

Разлика постоји и између услова становања Рома и Ромкиња и других рањивих група. Квалитет стамбених објеката у којима живе Роми и Ромкиње интерно расељена лица знатно је лошија у поређењу са другим расељеним лицима. Компарација стамбених услова показује да око 73% Рома и Ромкиња има мање од 10 м² по члану домаћинства у односу на око 26% нерома, док скоро 54% ромских домаћинстава не поседује купатило у кући према нешто мање од 10% неромских домаћинстава.⁸⁹

Са лошим условима становања суочавају се и Роми и Ромкиње настањени дисперзовано међу општом популацијом, изван ромских насеља. Вишегенерацијско сиромаштво, веома ниски приходи и слаба запосленост, додатна су препрека Ромима и Ромкињама да самостално раде на унапређењу услова у којима станују, док су трошкови становања (укључујући и трошкове у становима за социјално становање) често тако високи да угрожавају задовољење осталих животних потреба или доводе до високих дуговања за струју, комуналије, грејање, и сл. Лоши услови становања и непостојање основних инфраструктура негативно утичу на здравље свих чланова домаћинства, посебно деце. Још једном треба нагласити да су услови становања, као и економска приуштивост стамбеног решења међу основним постулатима права на адекватно становање.

То за последицу има, између осталог, сегрегацију ромских насеља, њихову неуређеност и слабу опремљеност инфраструктурама, непостојање одговарајућих урбанистичких планова, нерегулисан имовинско-правни статус објеката и земљишта, некавалитетан стамбени фонд, присутну претњу присилног исељавања, неадекватно поступање уз кршење људских права приликом расељавања неформалних ромских насеља и друго.

Најзначајнији проблеми у вези са становањем Рома и Ромкиња:

У ЈЛС не постоји урбанистичко-планске документације за ромска насеља као основа за унапређење. Половина евидентираних ромских насеља у Србији, око 290, обухваћена је једино просторним планом општине, 19 % генералним планом, 21% плановима генералне регулације, а 10% насеља је обухваћено плановима детаљне регулације. За насеља обухваћена просторним плановима општине или генералним планом постоји могућност директног спровођења уз примену Правилнику о општим правилима регулације, парцелације и изградње⁹⁰, али само за насеља која нису густо изграђена (приградска и сеоска) и уколико је као намена предвиђено становање. Недостатак одговарајуће урбанистичко-планске документације представља значајну препреку у процесу легализације објеката, што додатно продубљује проблем јер и у случајевима када је стамбено решење адекватно по осталим питањима, тиме што

⁸⁶ Јакшић и Башић, *Уметност преживљавања: где и како живе Роми у Србији*, 2005.

⁸⁷ ОЕБС, *Основне карактеристике подстандардних ромских насеља у Србији*. Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији, 2015, <http://www.osce.org/sr/serbia/159746?download=true>

⁸⁸ Разлика у броју насеља проистиче из различитих методологија коришћених током ова два истраживања.

⁸⁹ UNHCHR и Комесаријат за избеглице Републике Србије, *Процена потреба интерно расељених лица у Републици Србији*, Београд, 2011.

⁹⁰ „Службени гласник РС“, број 22/15.

објекат не може бити легализован доводи у питање правну сигурност поседа као битан елемент права на адекватно становање. Такође, један део усвојених урбанистичких планова предвиђа уклањање ромских насеља са садашњих локација, а не њихово унапређење. Ово је у директној супротности са међународним правом које прописује да је уклањање насеља мера која се примењује само изузетно и онда када је апсолутно неопходно. Учешће Рома и Ромкиња у процесу израде урбанистичких планова је веома слабо, што је последица и неразвијене праксе партиципативног планирања у Србији и у случају када је резултат планирања одлука да се ромско насеље уклони, представља још један вид кршења међународног права о људским правима.

Нерегулисан имовинско-правни статус парцела и објеката види се као најчешћи узрочник других проблема са којима се Роми и Ромкиње сусрећу приликом остваривања права на адекватне услове становања. То је последица ситуације да они који су подигли кућу нису истовремено и укњижени власници парцеле или су куће подигнуте на парцелама које се налазе у јавном власништву или у власништву различитих правних субјеката (приватизована или јавна предузећа и сл). Поред тога, власници који поседују доказ о власништву над објектом или земљиштем, за касније доградње или замену старог објекта новим, уобичајено нису тражили грађевинске дозволе, па се фактичко стање значајно разликује од стања евидентираног у катастру. Не постоје подаци колико је Рома и Ромкиња поднело захтеве за легализацију, јер локалне самоуправе не воде евиденцију према националној припадности. Извесни подаци постоје у истраживању из 2015. према којима се у 80% ромских насеља у Србији мање од 30% стамбених објеката налази у процесу легализације. Ситуација је додатно отежана чињеницом да су рокови за пријаву објеката за легализацију истекли. Поред тога, проблем представља сложена процедура легализације објеката, постављене грађевинско-техничке карактеристике за објекте које су превисоки за објекте које настајују најсиромашнији, као и високи трошкови легализације (за израду техничке документације, геодетске услуге, плаћања накнада и сл.) које многе ромске породице не могу самостално да плате.

Неопремљеност подстандардних ромских насеља адекватном комуналном инфраструктуром и другим сервисима има за последицу и да значајан проценат објеката није прикључен на комуналну инфраструктуру. Са циљем имплементације ГИС софтвера у Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре се, од 2015. године, врши сакупљање података о свим подстандардним ромским насељима на територији Републике Србије. На тај начин, први пут је успостављена евиденција о броју и месту неформалних насеља у Србији што даје могућност да се средства плански усмеравају на решавање ових проблема (израда овог прописа чекала се више година). Према подацима општина у Србији постоји 593 подстандардна неформална ромска насеља.

Слаба инфраструктурна опремљеност насеља, нередовно одношење чврстог комуналног отпада из насеља, али и специфични проблеми са високим подземним водама, ризицима изливања нерегулисаних токова и сл, могу да доведу до озбиљних здравствених проблема становника. У 38% ромских насеља ниједан стамбени објект није прикључен на водоводну мрежу, у 32% насеља објекти су делом прикључени, док је у 30% насеља више од две трећине објеката прикључено на водоводну мрежу. У 74% насеља ниједна кућа/стамбена јединица није прикључена на канализациону мрежу или септичку јаму, а у свега 10% насеља преко две трећине објеката је прикључено на канализациону мрежу. Најповољнија је ситуација у вези са електричном енергијом будући да у 68% насеља преко две трећине објеката је прикључено на електро-мрежу. Треба имати у виду да ово истраживање није указало на податке о квалитету постојеће мреже, њеним капацитетима и амортизованости. Питање прикључења објеката на

инфраструктуру тиче се њене изградње, као и легалности изграђене мреже и објеката, што је основ за каснију укњижбу изведених радова на име одговарајућих комуналних предузећа, па је предуслов за реализацију ових мера израђена урбанистичко-планска документација и регулисан имовинско-правни статус земљишта на коме се изводе инфраструктурни радови. Такође, проблем приликом прикључивања објеката на инфраструктуру представљају високе цене дажбина за прикључке, недостатак средства сиромашних домаћинстава за плаћање рачуна, као и непостојање адекватних унутрашњих инсталација у кућама.

Лош квалитет постојећих објеката, физичка небезбедност и лош стамбени комфор. На територији Србије око 40% објеката у ромским насељима направљено је од слабих и материјала неповољних за изградњу. У региону Војводине овај проценат је знатно виши, 63% објеката, мада треба имати у виду да су овим обухваћене и куће грађене традиционалним материјалима које нису нужно и лошег квалитета. Према подацима из Пописа из 2011. године у Србији је од слабог материјала било подигнуто нешто више од 6.300 стамбених јединица у којима је носилац домаћинства лице ромске националности, што је око 20% од укупног броја станова где је носилац домаћинства Ром и Ромкиња. Лошим условима становања доприноси и непостојање унутрашњих инсталација, тоалета и купатила, недовољан број соба и пренасељеност стамбеног простора. Лош грађевински квалитет стамбених објеката представља велику препреку у процесу њихове легализације. Такође, процедура прибављања дозвола за изградњу и/или доградњу санитарних просторија и/или просторија (соба) скромних димензија, веома је сложена, дуготрајна, скупа и истоветна процедури за изградњу новог објекта, па се ове дозволе готово и не прибављају приликом извођења оваквих радова, било да их изводе сами становници било да се изводе у оквиру програма стамбене подршке. Са становишта међународног права људских права прописано је да стамбена јединица, да би се сматрала адекватном, мора да пружи заштиту од хладноће, влаге, топлоте, кише, ветра или од других претњи по здравље.

Неуређеност и недостаци социјалног становања. Мали број реализованих стамбених програма и пројеката намењених задовољењу стамбених потреба Рома и Ромкиња који живе у неусловним и небезбедним становима или насељима која не могу бити унапређена. Укључивање Рома и Ромкиња у програме социјалног становања је најчешће у Београду и углавном се односи на породица које су принудно расељене из великих неформалних насеља „Газела“ и „Белвил“. Оба насеља су расељена у склопу великих развојних пројеката који финансирају институције Европске уније. Међутим, не постоји довољно осмишљен стратешки приступ за решавање стамбених проблема Рома и Ромкиња кроз програме социјалног становања, који не би био реактиван. Такође, не постоје иницијативе усмерене на обезбеђивање адекватног смештаја за лица и породице (сезонске раднике и њихове породице) које повремено, из економских разлога долазе у веће градове. Такође, постојећи видови социјалног становања нису приступачни домаћинствима са ниским приходима, укључујући и Роме и Ромкиње. Процена је да је око 5% Рома и Ромкиња у Србији настањено у становима у јавном власништву. Број Рома и Ромкиња који су усељени у станове за социјално становање који су подигнути у претходној деценији забрињавајуће је низак, што је последица и постављених критеријума за остваривање овог права који су недостижни за сиромашне ромске породице. У Београду је око 90 ромских породица које су раније биле смештене у контејнерским насељима усељено у градске социјалне станове. Међутим, неке од ових породица не могу да плате трошкове становања који су превисоки за њихове приходе, па су услед дуговања под сталном претњом исељавања из стана. Роми и Ромкиње ИРЛ, углавном смештени у колективним центрима, имају нешто лакши приступ програму социјалног становања у заштићеним условима и чине 7.7% (што је

укупно 55 ромских породица и 204 особе) корисника ових станова у разним градовима у Србији. Међутим, Роми и Ромкиње ИРЛ који живе у неформалним насељима и веома слабо су обухваћени програмима стамбеног збрињавања које спроводи Комесаријат за избеглице и миграције.

Требало би поменути и то да је Комитет Уједињених нација за економска социјална и културна права 2014. године тражио од Републике Србије да прошири капацитете социјалног становања за лица са ниским приходима, као и да спроведе мере којима би се Ромима и Ромкињама омогућио приступ адекватном и приуштивом становању. Опције које овај Комитет предлаже у том смислу су унапређење услова у постојећим насељима и изградња нових стамбених јединица за социјално становање.⁹¹ Комитет Уједињених нација за елиминацију расне дискриминације је 2011. године препоручио Србији да развије програме социјалног становања за Роме и Ромкиње али и да интензивира напоре усмерене против просторне сегрегације Рома и Ромкиња у становању.

Расељавање неформалних ромских насеља се најчешће спроводи кроз принудна иселавања. Извештаји домаћих и међународних институција и организација истичу неадекватност процедура које су примењиване приликом расељавања неформалних ромских насеља – без благовременог обавештавања станара, без обезбеђивања било каквог смештаја или уз обезбеђивање смештаја који није адекватан, попут смештаја у нестамбене металне контејнере у сегрегираним контејнерским насељима у којима није обезбеђен приступ основним услугама, нити су обезбеђене подршке које подстичу социјално укључивање. Значајан и све израженији проблем представља постојање стереотипа и негативног јавног мњења усмереног против расељавања Рома и Ромкиња и одбијања већинског становништва да прихвати да се у њихов комшилук доселе Роми и Ромкиње.

Опште је присутно непознавање стандарда људских права од стране локалних самоуправа које спроведе расељавања и принудна иселања. Најчешће им је непознато да се расељавање насеља као мера може користити само у изузетним ситуацијама када ниједно друго решење није могуће, а да се решење превасходно треба тражити у унапређењу постојећих насеља до нивоа које међународно право сматра адекватним. Комитет Уједињених нација за елиминацију расне дискриминације је 2011. године наложио Републици Србији између осталог и да осигура да сва будућа расељавања буду без принудних иселања.

4.2.1. Анализа јавних политика и мера у области становања

Досадашња примена мера, планираних националним или локалним документима и акционим плановима у области унапређења становања Рома и Ромкиња била је веома слаба, фрагментирана и некоординирана. Томе доприносе неразвијени институције за спровођење стратешких мера, неприхватање улоге надлежних институција и установа, на свим нивоима власти, да спроведу мере за које су надлежни и да се баве питањима унапређења услова становања Рома и Ромкиња. Као последица таквог односа, средстава за примену усвојених мера издвојена у националном и локалним буџетима била су веома мала или нису била у потпуности искоришћена. Тако на пример средства од око 200 милиона динара, која је у периоду 2007-2010. године ресорно министарство за становање издвојило за финансирање израде урбанистички планова, као првог корака за просторно регулисање ромских насеља и легализацију објеката, искоришћена су делимично (око 68%). Разлог томе су: недовољни капацитети појединих ЈЛС за израду планова, недостатак одговарајуће методологије планове санације и консолидације,

⁹¹E/C.12/SRB/CO/2 параграф 31.

бројне законске измене које су утицале на промену планске процедуре и надлежности, као и губитак мотивације, јер наставак активности представља спровођење планова кроз програме изградње инфраструктуре, за шта недостају средства у локалним буџетима.

Поред тога, представници локалних самоуправа веома слабо су упознати са мерама за унапређивање становања Рома и Ромкиња које су дате у националним документима, а према истраживању Заштитника грађана око 80% испитиваних Рома и Ромкиња није имало сазнања о могућностима решавања проблема становања у месту живљења.

Према Закону о социјалном становању⁹² 2011. године формирана је Републичка агенција за становање (РАС) ради јачања институционалног оквира за одрживи развој социјалног становања, а њен основни задатак је управљање средствима намењених за развој социјалног становања и припрема одговарајућих модела финансирања. РАС се у претходном периоду углавном није бавила питањима унапређења становања Рома и Ромкиња, а њено значајније ангажовање на овом пољу се очекује у наредном периоду кроз стамбене програме финансиране из ИПА фондова. Реализовани програми социјалног становања у протеклом периоду су били малобројни, при чему су постављени критеријуму и бодовни систем одабира корисника станова били недоступни сиромашним породицама, посебно Ромима.

Такође, за решавање стамбеног питања избеглица и интерно расељених лица у Србији се, уз велику финансијску подршку међународне заједнице, Комесаријат за избеглице и миграције спроводи вишегодишње стамбене програме, али је обухваћеност Рома и Ромкиња ИРЛ овим решењима слаба, као што је и занемарљив број таквих програма који је усмерен унапређењем услова становања Рома и Ромкиња. На нивоу локалних самоуправа питањима становања Рома и Ромкиња баве се различита одељења, углавном за социјална питања, а у знатно мањој мери одељења за урбанизам и стамбене послове, дирекције за изградњу, стамбене агенције и сл. Велики проблем представља расељавање неформалних ромских насеља, као и исељење појединачних породица и често су праћена принудним исељењем. У извештајима домаћих и иностраних институција и организација истиче се неадекватност процедура које се примењују приликом исељавања и расељавања и изостанак примене обавеза преузетих ратификацијом међународних докумената у вези са поштовањем људских права. Посебно је проблематична дискриминаторска пракса смештања расељених Рома и Ромкиња у такозване „мобилне стамбене јединице“ што су заправо нестамбени метални контејнери.

У протеклом периоду није постојало системско праћење стања и стамбених потреба Рома и Ромкиња у Србији, мада је било предвиђено претходном Стратегијом за унапређење положаја Рома. Постојала су спорадична истраживања која су различите домаће и међународне институције спроводиле на репрезентативним или случајним узорцима. Целовитије истраживање, о подстандардним ромским насељима у Србији, спроведено је почетком 2015. године, чиме је успостављена основа за формирање базе података Географског и информационог система за подстандардна ромска насеља (ГИСРН). База података се налази у Министарству за грађевинарство, саобраћај и инфраструктуру – Одсек за стамбено право, које би надаље требало редовно да ажурира податке, обезбеди повезивање са другим јавним базама (попут катастар непокретности базе података Републичког геодетског завода и Републичког завода за статистику и сл), континуирано прати стање ромских насеља и да припрема периодичне извештаје. Треба имати у виду да неки подаци који су релевантни за планирање стратешким мера у

⁹² „Службени гласник РС“, број 72/2009

области становања нису обухваћени спроведеним истраживањем, попут података о ромским насељима која се налазе у сеоским подручјима, подаци о условима становања сиромашних Рома и Ромкиња који живе дисперзовано међу општом популацијом у појединачним становима или малим стамбеним групацијама.

Поред тога, у Србији и даље не постоје подаци о стамбеним потреба Рома и Ромкиња, појединаца и домаћинстава, нити у којој су мери Роми и Ромкиње корисници различитих видова субвенција за трошкове становања, што такође важи и за целокупно сиромашно становништво у Србији. Не постоје таргетирана истраживања о дискриминацији Рома и Ромкиња у остваривању права на стан. Главни разлог томе је недовољна развијеност, а неретко и слабљење институција на локалном нивоу које се специфично баве стамбеном проблематиком и праћењем стамбених потреба најсиромашнијег становништва, коме је управо потребна највећа стамбена подршка. У периоду 2009. до данас, формирано је 17 локалних стамбених агенција, које би требале да се баве овим питањем, али које су често недовољних капацитета. Такође, одељењима локалних самоуправа надлежних за становање, недостају јасно утврђене законске обавезе за утврђивање и спровођење мера стамбене политике, а у складу с тиме и обавеза издвајања средстава у локалним буџетима за решавање стамбених питања сиромашних. Видљиво је да је ситуација у области становања за Рома и Ромкиње значајно тежа него за остатак популације. Такође је познато да су Роми и Ромкиње преовлађујући становници неформалних насеља, као и да су до сада спроведени програми за становање Рома и Ромкиња апсолутно недовољан одговор на утврђене проблеме

4.3. ЗАПОШЉАВАЊЕ

Без обзира на то што је национални правни оквир у области рада и запошљавања Рома и Ромкиња добро усклађен са међународним и регионалним стандардима људских права, и што су у том смислу Роми и Ромкиње препознати као нарочито осетљива категорија становништва, **ромска национална заједница је и даље економски најугроженија у Србији, а њихов приступ праву на рад и његово остваривање у пракси се или не остварује или се отежано остварује.** Основне карактеристике њиховог положаја на тржишту рада су висока стопанезапослености, низак ниво формалног образовања, низак ниво привредне активности и готовост опустити искљученост из јавних институција.

Проблеми у вези са остваривањем права на рад и запошљавањем Рома и Ромкиња су следећи: постојеће мере активне политике запошљавања нису довољне; нису основани фондови за развој предузетништва код Рома и Ромкиња; већина Рома и Ромкиња је радно ангажована захваљујући „сивој економији“; већина Рома и Ромкиња је изван система радно активних Националне службе за запошљавање; на тржишту радне снаге Роми и Ромкиње раде најтеже и најопасније послове по најнижој цени; сакупљачи секундарних сировина су једна од најексплоатисанијих група радника, са најнижом ценом рада; већина Рома и Ромкиња живи у немаштини, на граници егзистенције; због транзиционих процеса, реадмисије и великог броја интерно расељених лица карактерише их још драматичнији пад животног стандарда; већина ромских домаћинстава има ограничене изворе прихода (то су углавном сезонски радови у пољопривреди и грађевинарству, рад у сивом сектору, сакупљање секундарних сировина, дознаке из иностранства и социјална помоћ од државе). На крају, али не на последњем месту подаци о укупном броју запослених Рома и Ромкиња у државној и локалној управи указују на институционалну дискриминацију, а ништа боља ситуација

није ни у приватном сектору, где у периоду важења претходне стратегије приватни послодавци готово да уопште нису показивали заинтересованост за запошљавање Рома и Ромкиња. Као самостални предузетници или власници приватних предузећа, Роми и Ромкиње су препознати у занемарљиво малом проценту.

Нема тачних података о броју стварно незапосленог ромског становништва у Србији, али се према незваничним подацима тај број креће између 80.000 и 100.000 лица. Једини систем праћења установљен је при Националној служби за запошљавање која води евиденцију о националној припадности незапослених лица која су се пријавила на њену евиденцију. Међутим, овај **систем праћења ни приближно не осликава право стање у погледу стварне незапослености ромске популације у Србији** јер као незапослена препознаје само она лица која су се пријавила на евиденцију. Према подацима НСЗ 31. децембра 2014. године на њиховој евиденцији налазило се 21.791 лице ромске националности, од тога 10.053 Ромкиња. Број Рома и Ромкиња који су регистровани при НСЗ је мали у поређењу са стварно незапосленим ромским становништвом у Србији. Овакав налаз указује на то да Роми и Ромкињеу недовољној мери користе услуге НСЗ, да постоје одређени недостаци у њиховим капацитетима да приступе евиденцији незапослених лица.

Не постоје подаци ни о томе колико је Рома и Ромкиња уопште запослено, као ни подаци о делатностима којима се они баве. Посредно се може доћи до парцијалних података на основу којих се закључује да је 9% Рома и Ромкиња имало стално запослење у јавним службама и предузећима, а 16,5% је повремено ангажовано на пословима у јавном сервису. Резултати истраживања које је 2010. године спровео UNDP показује да чак 60% Рома и Ромкиња обавља послове за које нису потребне никакве квалификације. Према истраживању НВО Праксис, Роми и Ромкиње запослење најчешће налазе у комуналним службама на пословима чистача или перача улица или обављају физичке послове у грађевинским фирмама. Када је реч о неформалним ангажовањима Рома и Ромкиња, најчешће раде као сакупљачи секундарних сировина. Оваква ситуација последица је лоше образовне структуре Рома и Ромкиња, с обзиром да их недостатак квалификација чини изузетно неконкурентним на тржишту рада на којем већ дуже време постоји мала понуда, а велика потражња за пословима. Ситуацију додатно погоршава дискриминација ромске популације због које се Ромима и Ромкињама ускраћује приступ појединим делатностима и пословима, нарочито онима у којима запослени као пружаоци услуга имају директан контакт са корисницима. Најзад, не постоје ни поуздани подаци о броју Рома и Ромкиња запослених у државној управи, покрајинској управи и јединицама локалне самоуправе.

Роми и Ромкиње су често погођени различитим третманом који проистиче из етничких предрасуда и стереотипа због чега се налазе у фактички неједнаком положају приликом уписа на евиденцију незапослених лица, посредовања у запошљавању и спровођења конкурса за запошљавање. Осим тога, на овакву ситуацију је битно утицала њихова вишедеценијска фактичка искљученост из образовног система, неповољна образовна структура и недостатак квалификација за обављање сложенијих послова, који их чине неконкурентним на тржишту рада; дугорочна маргинализација која је узроковала неповерење у институције државе; као и неадекватно функционисање система заштите права.

На ове факторе указују и опште препоруке комитета УН који спровode међународни надзор над поштовањем људских права. Комитет за економска, социјална и културна права је у својим закључним примедбама изразио дубоку забринутост због распрострањене дискриминације Рома и Ромкиња у запошљавању која се манифестује, између осталог, и њиховом изузетно високом стопом незапослености, ограниченим приступом социјалној заштити, животом у неформалним насељима, неодговарајућим

здрављем и образовањем. Комитет са жаљењем констатује и бројне недостатке у спровођењу Стратегије за унапређење положаја Рома у Републици Србији и недовољно спровођење национално договорених приоритета за Роме и Ромкиње на локалном нивоу. Осим тога, у погледу Националне стратегије запошљавања, Комитет је изразио своју дубоку забринутост због високе стопе незапослености у држави уговорници, која нарочито утиче на Роме и Ромкиње. Комитет за елиминацију расне дискриминације је указао да су Роми и Ромкиње, без обзира на напоре Републике Србије да побољша њихов положај, и даље изложени дискриминацији, предрасудама и стереотипима, а нарочито у области запошљавања. Коначно, Комитет за људска права, изразио је своју забринутост због незадовољавајуће заступљености мањина у органима државне управе и локалне самоуправе. Комитет је такође забринут поводом непостојања разврстаних статистичких података на националном нивоу, који би обезбедили бољу процену стварног положаја мањина.

Поред фактора који се тичу остварења људских права још један од узрока оваквог економског положаја ромске заједнице јесте и **непостојање делотворних мера за имплементацију постојећих стратешких докумената**. Важно је нагласити да Роми и Ромкиње, осим у Стратегији за унапређење положаја Рома у РС и у Националној Стратегији за запошљавање до 2020. године нису посебним прописима издвојени као друштвена група према којој постоје обавезе државних органа да поступају на начин који би обезбедио ефикасне и делотворне мере за унапређење њиховог положаја на тржишту рада и приликом запошљавања.

Коначно, као узрочници овакве ситуације препознати су још и **непостојање конзистентних мера афирмативне акције и других врста помоћи ради укључивања Рома и Ромкиња на тржиште рада и запошљавања** као и непостојање делотворних мера за унапређење положаја ромске заједнице.

Сви проблеми који су уочени у запошљавању Рома и Ромкиња нису изоловани већ су део комплексног неповољног социјалног статуса ромске заједнице у Србији. Мере које су до сада спроведене нису дале резултате када је реч о унапређењу квалитета живота Рома и Ромкиња, па тако још увек највећи део ромске популације живи у неадекватним животним условима, уз присутну сегрегацију и ускраћен за институције које би се бавиле очувањем њиховог културног, националног и етничког идентитета.

Најважнији проблеми у вези са запошљавањем Рома и Ромкиња су:

Низак ниво образовања, функционалне писменост и знање српског језика. Значајан део проблема у вези са запошљавањем Рома и Ромкиња је директна последица вишедеценијске искључености Рома и Ромкиња из система обавезног образовања. Низак проценат Рома и Ромкиња са стручним звањима и велики број без завршене основне школе дисквалификује их на тржишту рада. Истраживања указују на то да је око 80% ромске популације потпуно или функционално неписмено.

Према резултатима Пописа становништва из 2011. године, неписменост је највећа управо код лица ромске националности и износи 15,13% у укупном уделу неписмених лица у РС. Поред тога, квалификације на основу завршене средње школе стекло је 11,5% Рома и Ромкиња, а на основу окончаних студија 0,7% лица ромске националности. Према подацима Националне службе за запошљавање за 2014. годину на евиденцији незапослених лица ромске националности, најзаступљенија су лица без квалификација њих 19.420 лица, односно 89,12% од укупног броја пријављених, затим лица са завршеним средњим нивоом образовања - 2.283, односно са вишим и високим нивоом образовања 88 (0,40%) Рома и Ромкиња.

Код дела ромске популације постоји и проблем непознавања или недовољног познавања српског језика. Реч је о лицима расељеним са Косова, реадмисантима, али и о припадницима ромске заједнице који нису били обухваћени системом основног образовања или су га рано напустили. Језичка баријера отежава приступ остваривању права на рад, доступности информација и правовременој обавештености.

Дискриминација. Када је реч о дискриминацији Рома и Ромкиња у запошљавању приметно је да се они суочавају са различитим облицима дискриминације различитим фазама процеса запошљавања: приликом пријављивања на евиденцију незапослених лица, приликом обезбеђивања конкурентности на тржишту рада, у посредовању између агенције и послодавца, као и приликом одлучивања послодавца о запошљавању радника. У првој фази уписивања у евиденцију постоје негативне праксе које доводе до посредне дискриминације Рома и Ромкиња, у фази посредовања између агенције за запошљавање и послодавца, често се дешава да послодавци унапред агенцији ограниче избор кандидата критеријумима који су дискриминаторни, између осталог и искључивањем Рома и Ромкиња из понуде расположиве радне снаге коју агенција доставља послодавцу. Како је овде реч о претходној дискриминацији од изузетне је важности да запослени у НСЗ и приватним агенцијама за запошљавање имају одговарајуће процедуре за поступање у оваквим ситуацијама, које би укључивале и предочавање послодавцу да је таква пракса незаконита и кажњива. Када је реч о избору између различитих кандидата за посао, НСЗ и приватне агенције за запошљавање немају овлашћења да утичу на одлуку послодавца. Уколико међутим постоји сумња да је одлука послодавца била заснована на карактеристикама кандидата које нису од значаја за обављање послова за које се запошљавају, кандидати који нису изабрани могу покренути поступке за заштиту од дискриминације.

Роми и Ромкиње ретко користе судске начине решавања спорова који настану поводом дискриминације при запошљавању. Иако не постоје тачни подаци државних институција, искуство из праксе невладиних организација и клиника за пружање бесплатне правне помоћи указују на то да су узроци не обраћања Рома и Ромкиња суду пре свега последица недостатка материјалних средстава, неповерење у институције, дуго трајање спорова, као и неизвесност њиховог исхода. Када је реч о вансудским начинима решавања спорова, не постоје подаци Републичке агенције за мирно решавање радних спорова који је удео ромске популације у примљеним захтевима за покретање поступака поводом дискриминације. Овакву ситуацију додатно отежава и чињеница да Република Србија још увек нема закон којим би се регулисало пружање бесплатне правне помоћи.

Важеће законодавство Републике Србије, као што је већ напоменуто, гарантује сваком лицу право на рад, слободан избор занимања и запошљавање под једнаким условима. Такође, запослена лица могу без икакве разлике користити сва права из радног односа садржана у радном законодавству. Не постоје никакви подаци о квалитету вршења наведених права од стране запослених Рома и Ромкиња. Запослени Роми и Ромкиње најчешће раде најтеже послове по најнижој цени, и то, како је већ раније наведено, из разлога ниске образовне структуре и изражене дискриминације која се огледа у чињеници да се махом запошљавају на одређеним делатностима.

Код Рома и Ромкиња се уочава страх од дискриминације у процесу регистрације на евиденцију незапослених лица због тога што НСЗ перципирају као једна у низу државних институција у којој су „другачије“ третираны. Осим тога, добар део Рома и Ромкиња нема поверења према НСЗ као институцији која им може пружити одговарајућу помоћ и подршку у проналажењу запослења. У том смислу, НСЗ се посматра као нетранспарентна институција са нејасним правилима која доноси одлуке

на арбитражан начин или као институција повезана са могућностима за добијање материјалне помоћи или дечијег додатка, али не и запошљавања. Истраживања невладине организације „Praxis“ показала су то да највећи део лица обухваћених истраживањем никада није тражила запослење посредством НСЗ. Поред неповерења у НСЗ разлог због којег се Ромима и Ромкињама Роми и Ромкиње не пријављују на евиденцију незапослених лица је и недовољна информисаност ромске заједнице, а нарочито становника неформалних насеља као најугроженијих припадника ове популације. Истраживања на терену показују да поједини испитаници никада нису чули за НСЗ, а приликом интервјуисања први пут су сазнали да би могли да се пријаве на евиденцију незапослених коју води ова служба (ово је нарочито чест случај међу интерно расељеним Ромкињама из неформалних насеља). Осим тога, испитаници су лоше упознати и са мерама активне политике запошљавања које би могли да користе ако се пријаве на евиденцију НСЗ. На пример, према подацима до којих је дошао Заштитник грађана чак 57,4% испитаника није имало информације о томе како код НСЗ може конкурисати за доделу субвенција за запошљавање.

Као посебан проблем који се јавља и као последица дискриминације и недовољне обавештености јесте ситуација у којој се један део припадника ромске заједнице не изјашњава о својој националној припадности, и то из више разлога: зато што нису упознати са бенефитима статуса припадника ромске националне мањине, зато што не могу да разумеју значење појма националне припадности, из страха да их послодавци неће запослити зато што су Роми и Ромкиње и слично. Као још једна од последица ниског нивоа образовања и лоше информисаности ромске популације јавља се и непознавање прописа, које се углавном одражава у непоштовању неопходних процедура у процесу регистрације лица у НСЗ.

Недостатак локалних политика активног запошљавања Рома и Ромкиња. Мере активне политике запошљавања које је у претходном периоду спроводила Национална служба за запошљавање (субвенције послодавцима који запошљавају раднике ромске националности, субвенције за samozapošljavanje и јавни радови) нису дале очекиване резултате. Мали је број корисника ових мера, не постоји систем додатне подршке корисницима мера, а није ни развијен начин праћења резултата и одрживости мера. У локалним самоуправама нису развијени посебни програми подстицаја запошљавања Рома и Ромкиња, шта више у општим стратешким документима којима се уређује економски развој и друга питања од значаја за грађане у ЈЛС Роми и Ромкиње се као припадници теже запошљиве групе помињу спорадично. Најчешћи разлози због којих изостаје планирање запошљавања Рома и Ромкиња су недостатак средстава у ЈЛС, недовољна сарадња са послодавцима и организацијама цивилног друштва и недостатак тела у ЈЛС који се бави инклузијом Рома и Ромкиња.

Непоседовање личних и других докумената. Одређени број лица ромске националности, због тога што нема лична и друга документа не може да се пријави на евиденцију НСЗ. Иако се ситуација у овој области побољшала, сви проблеми још увек нису решени, нарочито у погледу лица која већ имају пријављено пребивалиште на територији АП Косово и Метохија, а фактички живе на подручју централне Србије или у АП Војводина још од 1999. године, и то без пријављеног боравишта или статуса интерно расељеног лица. Ова категорија грађана нема право да на основу члана 11. став 2. Закона о пребивалишту и боравишту пријави пребивалиште на адреси центра за социјални рад на чијој територији стварно живе, већ су приморани да личну карту ваде у измештеним полицијским управама у централној и јужној Србији, за шта у највећем броју случајева немају одговарајућа финансијска средства. Исти проблем јавља се и у погледу прибављања радне књижице, с обзиром на то да се захтев за издавање радне књижице подноси надлежном органу општинске управе према месту пребивалишта

подносиоца. Иако бројни ратификовани међународни уговори као и Устав Републике Србије гарантују право на рад свима под једнаким условима, посредством оваквих нормативних решења, једном делу ромске заједнице је на индиректан начин, онемогућен или знатно отежан приступ праву на рад.

4.3.1. Анализа јавних политика у области запошљавања

У настојањима да допринесе унапређењу положаја Рома и Ромкиња, нарочито њиховог економског положаја и укључености у све сфере друштвеног живота, Влада Републике Србије је усвојила већи број стратешких докумената међу којима за област запошљавања кључно место заузимају Стратегија за унапређење положаја Рома у Републици Србији и Национална стратегија запошљавања за период 2011 - 2020. године.

Стратегија за унапређење положаја Рома у РС полази од сазнања да се у основи социо-економског статуса већине Рома и Ромкиња налази низак ниво економске активности, висока незапосленост и готово стопостотна искљученост Рома и Ромкиња из јавних институција на тим основама утврђеним проблемима и планираним активностима за њихово превазилажење.

У недостатку конкретних мера и пописа којима се подстиче запошљивост Рома и Ромкиња и решавају проблеми запошљавања лица ромске националности најзначајнији документ је Национална стратегија запошљавања у којој је неколико врста препорука које су све усмерене на побољшање положаја Рома и Ромкиња на тржишту рада. Општим препорукама се тражи укључивање ромских домаћинстава у Анкету о животном стандарду; доследнија примена Националних акционих планова за запошљавање Рома; оснаживање и давање већих овлашћења јединицама локалне самоуправе и локалним филијалама НСЗ у погледу креирања и предлагања програма за Роме и Ромкиње; пружање подршке запошљавању Рома и Ромкиња од стране међународних организација кроз алоцирање специјалних програма и пројеката за ту сврху; укључивање Рома и Ромкиња у израду, примену и надгледање програма и пројеката на свим нивоима, нарочито у погледу усвајања планова дугорочног развоја локалних самоуправа; санкционисање правних и физичких лица која врше дискриминацију приликом запошљавања; унапређење информисања актера о покренутим програмима и ефектима реализације.

Посебним препорукама које су усредсређене на повећања запошљивости припадника ромске заједнице, унапређење предузетништва код Рома и Ромкиња, запошљавање Рома и Ромкиња у државним институцијама и наставак програма јавних радова са применом афирмативне акције за ромску заједницу. Као приоритетне области, Стратегија идентификује већи број запослених Рома и Ромкиња у локалној и државној управи, интеграцију у тржиште рада (укључујући запошљавање Рома и Ромкиња, подршку послодавцима који запошљавају Роме и Ромкиње, и развој предузећа и задруга за Роме и Ромкиње), обуку, преквалификацију, доквалификацију и образовање незапослених Рома и Ромкиња, те сензибилисање особља НСЗ за рад са незапосленим Ромима и Ромкињама. Поред тога, одређене препоруке везане за запошљавање дате су и у областима Стратегије које се баве образовањем, расељеним лицима, повратницима по споразумима о реадмисији, личним документима, положајем жена, политичким учешћем и дискриминацијом.

Национална стратегија запошљавања за период 2011-2020. године успостављени су приоритети од значаја и за ромску популацију: подстицање запошљавања у мање развијеним регионима и развој регионалне и локалне политике запошљавања; унапређење људског капитала и веће социјално укључивање; унапређење институција и

развој тржишта рада. Роми и Ромкиње су јасно издвојени као посебно рањива група становништва за коју се обезбеђују афирмативне мере за побољшање укупног социјалног положаја, образовања, запошљивости и конкурентности на тржишту рада.

Да досадашња примена мера јавних политика које су биле усмерене на побољшање положаја припадника ромске заједнице у области запошљавања није дала задовољавајуће резултате најбоље говоре следећи подаци: у 2014. години посредством НСЗ запослење је добило само 261 лице ромске националности; сива економија и сакупљање и препродаја отпада и даље су основа егзистенције већине ромских породица, 88,1% пријављених на евиденцији НСЗ никада није упућено на разговор код послодавца, мере активне политике запошљавања попут мотивационо-активационе обуке, сајмова запошљавања, професионалне оријентације, додатног и функционалног образовања, нису допринеле крајњем циљу - запошљавању; афирмативном мером којом се подстиче samozapošljavanje Рома и Ромкиња, у 2014. години обухваћено је само 47 лица ромске националности, а само је један послодавац био заинтересован за коришћење субвенције за запошљавање Рома и Ромкиња; у програме јавних радова укључено је укупно 52 припадника ромске заједнице. Свему овоме знатно су допринеле и недовољно прецизне стратешке мере, без делотворне усаглашености са пратећим акционим плановима, као и недовољно јасно одређене институције задужене за њихово спровођење. Осим тога, стратешким мерама су као корисници обухваћени само Роми и Ромкиње који су као незапослени пријављени на евиденцију НСЗ, а не целокупно, стварно незапослено ромско становништво и нису креирани посебни програми обука само за припаднике ромске националности.

Локални акциони планови који се тичу запошљавања припадника ромске заједнице у великом броју локалних самоуправа или нису били усвојени или се нису спроводили на адекватан начин, док је као посебан проблем препознат и недостатак формалног мониторинга и методологије за праћење спровођења мера, као и недовољна финансијска средства.

4.4. ЗДРАВЉЕ

Процене здравственог стања Рома и Ромкиња у Србији су недовољне и не раде се на основу систематизованих и плански прикупљених података. Истраживањима је потврђена узрочно-последична веза између квалитета живота и здравља Рома и Ромкиња јер они, у односу на остале становнике Србије, живе у знатно лошијим условима становања.

Право на здравље, према међународним стандардима људских права није ограничено само на право на здравствену заштиту. Ово право обухвата и све оне социо-економске факторе који су неопходни да би се могао водити здрав живот. У међународном праву, ови фактори се сматрају социо-економским детерминантама здравља и чине их исхрана, становање, пијаћа вода, адекватни санитарни услови, безбедни и здрави услови рада као и здрава животна средина. Стога, да би се радило на унапређењу здравља Рома и Ромкиња, мора се радити и на унапређењу социо-економских детерминанти, што је један од задатака *Стратегије*.

Општи демографски подаци указују на то да су Роми младо становништво, више од 50% Рома и Ромкињаје млађе од 25 година, али и на то да је смртност код ове

популације виша него код осталих етничких група - просечно трајање живота је 12 година краћеу поређењу са просеком у Србији⁹³.

Уочене су велике неједнакости у морталитету, исхрани и образовању између ромске и друге деце. Смртност ромске одојчади и деце до пет година је приближно два пута виша од просечне у Србији. Смртност одојчади је процењена на 13 на хиљаду живорођене деце, док је вероватноћа да дете умре пре навршене пете године око 14 на хиљаду живорођене деце⁹⁴.

Обухват ромске деце имунизацијом је приближан имунизацији деце у општој популацији само у вези са примањем БЦГ вакцине пре навршене прве године: 94,3% код Рома и Ромкиња и 98% код опште популације. Међутим, обухват посебним вакцинама у каснијим узрастима новорођене деце се смањује, тако да је број вакцинисане деце узраста од 12 до 23 месеци која су примила трећу дозу ОПВ вакцине само 61 %, ДТП вакцине 64,5 %, а проценат деце узраста од 24 до 35 месеци која су примила ММР1 вакцину до другог рођендана 63,3 %, што је знатно заостајање јер код опште популације имунизација малих богиња, заушки и рубеоле износи 93,4%. Подаци указују на велику неједнакост у вези са пуном обухватом деце имунизацијом јер је код деце ромске националности само 12,7 % деце примило све препоручене вакцине током прве године живота (ММР до краја друге године) , а код деце општег дела популације 70,5%.

У истраживању области репродуктивног здравља жена дошло се до података да фертилитет код Ромкиња износи 3,1%, али да је такође прати велика стопа рађања у популацији адолесценткиња која је 157, док је код већине девојака узраста од 15 до 19 година та стопа 22. Искуство абортуса у репродуктивном периоду од 15 до 49 година имало је 30,6% жена, док је код већинске популације жена тај проценат 14,6%. У контрацепцији више се користе традиционални него модерни методи заштите од нежељене трудноће, а пилуле користи само 1,2% Ромкиња. Порођај у здравственој установи према скоријим подацима обави 99% породиља из ромске популације. Негативан показатељ још увек чини висок проценат раног ступања у брак, што се такође одражава на репродуктивно здравље. 16,9% девојака из ромских насеља ступи у брак пре 15-те године, а 57% пре 18-те године у односу на проценат код младих жена већинске популације и који је 0,8% за млађу, односно 7% за старију узрасту групу девојака⁹⁵.

Ако се посматра целокупно одрасло становништво Србије у националној патологији већ дуго година доминирају болести срца и крвних судова, малигни тумори, дијабетес, опструктивна болест плућа и друге болести. Током 2011. године, структура водећих узрока смрти у популацији Рома и Ромкиња била је готово идентична просечној структури у Србији. Знатнији проценат обољења код Рома и Ромкиња у односу на већинску популацију постоји само када су у питању хроничне опструктивне болести плућа (6,4%). Ипак, као најчешћа обољења која се јављају у популацији

⁹³Миросинка Динкић, Косовка Огњеновић, Siobhan McClelland, *Анализа утицаја мера здравствене политике на доступност здравствене заштите ромској популацији*, Тим Владе Републике Србије за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва., Београд, 2009.

⁹⁴*Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији / Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у ромским насељима у Србији*, МИЦС (1996, 2000, 2005, 2010 и 2014), Главни налази, Београд, и Србија: Републички завод за статистику и УНИЦЕФ, 2014, http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/MICS/MICS%20GLAVNI%20NALAZI_srp.pdf

⁹⁵http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/MICS/MICS%20GLAVNI%20NALAZI_srp.pdf ; <http://www.care.rs/wp-content/uploads/2010/05/Socijalna-analiza.pdf>

одраслих Рома и Ромкиња су: кардио-васкуларне болести 10,47%, дијабетес 3,03%, астма 1,92%, малигне болести 0,72%, болести зависности 1,20%⁹⁶.

Једно од скоријих истраживања показало је да су Роми и Ромкиње (31%) лошије процењивали своје здравство стање у односу на друге (12%). Коришћење услуга примарне здравствене заштите такође је било у већем проценту код Рома и Ромкиња (18%) у односу на друге (11%). Испитивани Роми и Ромкиње су ређе (30%) користили превентивне услуге у домовима здравља у односу на друге (39%). Ромкиње (38%) су ређе користиле услуге гинеколога у дому здравља у односу на друге испитанице (33%). Патронажна служба дома здравља је у контроли трудноће ређе посећивала Ромкиње (32%), него друге труднице (56%), а након порођаја служба дома здравља је такође ређе посећивала Ромкиње (81%), него друге труднице (96%). У делу испитивања информисаности истраживање је показало да Роми и Ромкиње чешће не знају за могућности заштите права пацијената. Да је упознато са постојањем кутије за жалбе у дому здравља, изјаснило се 52% Рома и Ромкиња и 73% других испитаника.

Током 2012. године спроведено је такође истраживање заштите права пацијената и у оквиру тога степена дискриминације према ромским пацијентима у здравственом систему. Истраживање је показало да се дешава да лекари упућују Рома и Ромкиње на приватне здравствене центре, као и да их дискриминишу на основу презимена у здравственој књижици. Указано је и на проблеме у комуникацији здравственог особља и ромских пацијената⁹⁷.

Већина припадника ромске националности су здравствено осигурани (93,4%), као и чланови њихових породица (94,1%). Узимајући у обзир да је овај податак више истраживан у насељима у којима активно раде здравствене медијаторке, претпоставља се да је проценат обухвата Рома и Ромкиња здравственим осигурањем ипак нижи него што претходни подаци указују. За већину Рома и Ромкиња, основ за осигурање је незапосленост, односно неповољни социјални положај, а најмање их је осигурано по основу права из радног односа или као корисника пензија. Само незнатан број Рома и Ромкиња остваривао је право на основу изјаве да су ромске националности, односно на основу прописане афирмативне мере (члан 22, став 1. Закона о здравственом осигурању). Најприступачнија здравствена заштита Ромима и Ромкињама је у дому здравља. Скоро 80% испитаника се лечи у дому здравља, а према њиховим исказима у случају потребе, у насеље долази служба кућног лечења као и патронажне сестре. Знатно мање испитаника, њих 38,9% је користило болничко лечење, а услуге терцијарне здравствене заштите, бањско лечење или коришћење медицинских помагала доступно је за свега 6,7% испитаника. Већина испитаника није могла да приушти преписане лекове уколико се нису налазили на листи лекова за које се не плаћа партиципација, Ипак, и поред неповољне ситуације по више основа од стране Рома и Ромкиња нису поднети приговори у ниједној од филијала Републичког фонда здравственог осигурања, као ни у Дирекцији Фонда. Идентична је ситуација и у домовима здравља⁹⁸.

Постигнути резултати у вези са делимичним унапређењем здравља Рома и Ромкиња и доступности здравствене заштите и здравственог осигурања се поклапају са увођењем у рад здравствених медијаторки које су од 1. јануара 2009. до 31. маја 2014. године оствариле 37.502 првих посета ромским породицама током којих је евидентирано 140.408 грађана и грађанки ромске националности - жена 46.453,

⁹⁶ Министарство здравља РС, http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9785_file4_dragan-djordjevic--romske-zdravstvene-medijatorke-%255Bcompatibility-mode%255D.pdf

⁹⁷ *Заштита права пацијената – једнако према свим пацијентима*, Правни скенер, Београд, 2012.

⁹⁸ Видети: *Извештај заштитника грађана о спровођењу...*, 2013; *Анализа главних препрека и проблема у приступу Рома и Ромкиња правима на здравље и здравствену заштиту*, PRAXIS, Београд, 2011.

мушкараца 43.201 и деце 50.754; и обављено је преко двеста хиљада посета породицама којима је била неопходна помоћ у прибављању личних докумената, остваривању здравственог осигурања, укључивању у здравствени систем (преглед жена код гинеколога, избор лекара, вакцинација деце и избор лекара педијатра), код уписа деце у школу, при остваривању разних видова помоћи (материјална једнократна помоћ, помоћ Црвеног крста, дечији додатак, стипендија и др) и још 170.278 посета породици или члановима породице ради спровођења здравственог васпитања кроз планирани разговор. Према подацима Министарства здравља медијаторке су обезбедиле лична документа и здравствене легитимације за 16.330 грађана; помогле су да 28.003 грађана и грађанки ромске националности изабере лекара; утицале су на повећање броја вакцинисане деце (30.018) и одраслих (2.719), као и на побољшање контроле здравља за 4.500 трудница и породиља и на то да 11.177 жена изабере свог гинеколога, а њих 12.617 буде обухваћено систематским прегледима⁹⁹.

Рад здравствених медијаторки у вези са здравственим просвећивањем Рома и Ромкиња је најуспешнија мера у јавним политикама предузетим након усвајања Стратегије за унапређивање положаја Рома 2009 – 2015. године.

Проблеми у вези са остваривањем права Рома и Ромкиња на заштиту здравља последица су деловања више узрока. Са једне стране дискриминација од стране здравствених радника је још увек присутна, а са друге стране Роми и Ромкиње не користе расположиве механизме којима би тражили заштиту својих права - не подносе притужбе заштитницима права пацијената, Поверенику за заштиту равноправности, Заштитнику грађана, не покрећу поступке пред судовима. Разлози за ово су недовољна знања Рома и Ромкиња о надлежностима ових органа, њиховом недовољном присутношћу у ромским насељима, а највећа препрека је неповерење Рома и Ромкиња да ће их систем заштитити од дискриминације и других препрека у приступу правима. У том контексту неопходно је деловати симултано на узроке, кроз оснаживање Рома и Ромкиња и јачање њихових капацитета и кроз конзистентну примену принципа одговорности за институције које су обавезне да приступ правима учине могућим.

4.4.1. Анализа јавних политика у области здравља

Упркос томе што већина циљева Стратегије за унапређивање положаја Рома није остварена постигнут је изванредан напредак у вези са бригом за здравље Рома и Ромкиња. Уочљиви показатељи тога су да је животни век Рома и Ромкиња дужи, а смртности новорођене деце мања, да је све већи број деце обухваћен имунизацијом и да је већина Рома и Ромкиња обухваћена обавезним здравственим осигурањем.

Речено је да је увођење здравствених медијаторки у рад са Ромима и Ромкињама најуспешнија мера јавних политика покренутих од 2009. године. Неоспорно је да су здравствене медијаторке кроз просвећивање Рома, нарочито Ромкиња, битно допринеле не само доступности здравствене заштите и побољшања стања здравља Рома и Ромкиња већ и остваривању права из социјалне заштите, прибављања личних докумената и друго. Упркос томе што постоји потреба за радом здравствених медијаторки, њиховим усавршавањем и институционалним укључивањем у здравствени систем, до сада ни једна установа примарне здравствене заштите у Републици Србији није систематизовала радно место здравствене медијаторке јер за то нису створени законски услови, будући да тај профил занимања не постоји у Закону о здравственој заштити.

⁹⁹Програм "Спровођење Акционог плана о здравственој заштити Рома" 1802 пројекат 0006, Резултати рада здравствених медијаторки у насељима од 01.01.2009. - 31.05.2014, сајт Министарства здравља РС са подацима од: 25.06.2014, <http://www.zdravljegov.rs/showpage.php?id=73>

Више од 90% Рома и Ромкиња остварује право на обавезно здравствено осигурање. Томе су допринеле мере афирмативне акције у Закону о здравственом осигурању којима је омогућено филијалама Фонда обавезног здравственог осигурања да ово право одобравају лицима ромске националности која немају лична документа и на основу изјаве два сведока.

Проблеми у вези са заштитом здравља Рома и Ромкиња постоје како у приступу здравственим услугама тако и у обиму и видовима здравствене заштите Рома и Ромкиња. Разлози томе су слабости система здравствене заштите, неупућеност Рома и Ромкиња у вези са остваривањем права и здравствено васпитање, али и дискриминација са којом се суочавају у здравственом систему.

Проблема приступа и третмана код установа примарне здравствене заштите умањује помоћ ромских здравствених медијаторки у домовима здравља где су оне ангажоване.

4.5. СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Свако има право на опстанак и људско достојанство које се не може постићи без права на минималну материјалну подршку за лица која живе у оскудици и сиромаштву и које се суочавају са изазовима у испуњавању својих основних потреба. Немогућност задовољавања основних егзистенцијалних потреба представља баријеру за остваривање осталих права: право на образовање, на здравље и запошљавање.

Чланом 69. Устава Републике Србије, грађанима и породицама којима је неопходна друштвена помоћ, гарантовано је право на социјалну заштиту које се заснива на начелима социјалне правде, хуманизма и поштовања људског достојанства. Ова одредба је операционализована Законом о социјалној заштити који уређује финансијска давања која су кључна за најсиромашније породице, а самим тим и за велики број ромских породица. Од значаја је и Закон о финансијској подршци породици са децом јер се њиме регулише дечији додатак.

Препреке у приступу остваривању права на материјалну новчану помоћ имали су становници неформалних насеља који нису имали формално пријављено место пребивалишта. Изменама Закона о ванпарничном поступку и доношењем пратећих подзаконских аката формално правна препрека је донекле отклоњена¹⁰⁰ јер им је омогућено да боравиште пријаве на адреси центра за социјални рад уколико за то не постоји други основ. Међутим, неефикасношћу центара за социјални рад и служби Министарства унутрашњих послова **велики број најсиромашнијих лица ромске националности и даље је суочен са немогућношћу приступа новчаној помоћи.** Роми и Ромкиње који живе у неформалним и руралним насељима често немају основне информације о процедури остваривања ових права. Административна процедура је компликована и документа које је потребно прикупити да би се покренуо поступак за остваривање материјалне новчане помоћи захтевају како одређена знања о систему социјалне заштите и минимални ниво образовања који подносиоци захтева из ове циљне групе најчешће немају, тако и одређена новчана средства с којима такође не располажу.

Како **област бесплатне правне помоћи није у потпуности регулисана у Србији** тако изостаје потребна подршка најсиромашнијим породицама за покретање прописаних поступака подршке у систему социјалне заштите од којих су најчешћи новчана социјална помоћ, туђа нега и помоћ и дечији додатак. Значајан део

¹⁰⁰Анализа поступака накнадног уписа у матичне евиденције, PRAXIS, 2015.

најсиромашнијих ромских породицама остају ускраћени приступу материјалној подршци, а тиме се крше њихова основна права и ускраћује приступ образовању, здравственој заштити и другим правима.

Подаци МИКСистраживања указују на то да је преко 95% становника ромских насеља упознато са постојањем главних програма новчаних давања (новчана социјална помоћ, дечији додатак, додатак за негу и помоћ другог лица и једнократна социјална помоћ). Истовремено, **подаци показују да је и даље велики број оних који иако суочени са изразитим сиромаштвом не могу да остваре права на новчана примања.** У ромским насељима је 49% домаћинстава примало новчану социјалну помоћ. Овај проценат варира у зависности од нивоа образовања лица на које се води домаћинство и социо-економског статуса. Новчану социјалну помоћ је примало 65% домаћинстава код којих је лице на које се води домаћинство без образовања, у поређењу са 32% домаћинстава код којих лице на које се води домаћинство има средње или високо образовање. Такође, новчану социјалну помоћ је примало 64% домаћинстава из најсиромашнијег квинтила, за разлику од 28% из најситуиранијег квинтила.

Највећи број, њих 32%, који се нису пријавили за новчану социјалну помоћ, то нису учинили јер сматрају да за то не испуњавају услове или су им надлежни из центра за социјални рад усмено саопштили да их не испуњавају услове.

У ромским насељима, 60% деце прима дечији додатак, а 56% је примало дечији додатак најмање 12 месеци. Разлике су уочљиве у односу на ниво образовања за оба родитеља, и за мајку и за оца, са вишим обухватом код деце чији родитељи имају виши ниво образовања. Дечији додатак прима 53% деце чија је мајка без образовања, у поређењу са 68% деце чије мајке имају средње или високо образовање. Иако је дечији додатак условљен провером имовинског стања и усмерен на најсиромашније, покривеност је најнижа у најсиромашнијем квинтилу индекса благостања (45%). Од оних из три најнижа квинтила благостања, 18% је навело да су компликоване административне процедуре разлог за неподношење захтева. Обухват дечијим додатком је најнижи међу најстаријом групом деце узраста 15–18 година (29%), што се може објаснити ниском стопом похађања школе за децу овог узраста, јер је ово давање условљено редовним похађањем школе. **Живот у апсолутном сиромаштву даље повећава ризик од напуштања школе који прераста у ризик од незапослености.**

Друга област која је посебно важна за унапређење остваривања права и социјалне инклузије Рома и Ромкиња у Србији односи се на услуге подршке социјалне заштите. **Деца ромске националности су презаступљена у рестриктивним формама заштите, као што су резиденцијалне установе за децу.** Удео ромске деце у хранитељству је такође већи него у општој популацији. МИКС подаци указују на то да када се екстремно сиромаштво укрсти са другим врстама вулнерабилности и дискриминације (инвалидитет, ромско порекло) повећава се ризик од занемаривања деце. Због тога је важно развити превентивне услуге подршке породицама које се налазе у вишеструкој депривацији, што није учињено на одговарајући начин када је реч о ромској породици. То је уочљиво и у вези са дневним услугама у заједници, као што су дневни боравци за децу са сметањима у развоју, где иначе постоји велика несразмера између понуде и потражње, због чега се дешава да ромској деци ова подршка није доступна. Најчешћи разлози су недостатак превоза, недостатка проактивних мера за укључивање најугроженијих породица, а веома често небрига и дискриминација. Пилот услуге које су конципиране тако да подразумевају рад са породицама у вишеструкој депривацији, где постоји ризик од измештања детета из породице у Србији, али нису део формалног система заштите.

У остваривању већег степена укључености ромске популације, важну улогу би требало да имају водитељи случаја у центрима за социјални рад. Њихово повезивање и остваривање њихове координационе улоге када је циљ социјално укључивање изоловане ромске породице је од централног значаја. Механизам вођења случаја, а поготову институт конференције случаја обезбеђује проактивни приступ најважнијих актера у заједници у подршци искљученој породици или појединцу. Ова улога Центра за социјални рад је посебно важна и добар начин како би се унапредила сарадња са националном службом за запошљавање и другим актерима који могу да унапреде положај Рома и Ромкиња на тржишту рада. Од посебног језначаја обавеза социјалних радника да пружају подршку родитељима како би њихова деца редовно похађала школу и остваривала призната права (дечији додаток, превоз до школе).

Најзад, унапређење положаја Рома и Ромкиња у систему социјалне заштите, и поспешивање њихове друштвене укључености директној је вези са подацима који се званично не прикупљају и редовним праћењем напретка у вези са социјалним укључивањем Рома и Ромкиња што се званично не ради.

4.5.1. Анализа јавних политика у области социјалне заштите

Пуна примена мера предвиђених Законом о социјалној заштити и другим прописима предуслов је остваривања других стратешких мера јер велики број Рома и Ромкиња живи испод границе сиромаштва која их потпуно искључује из друштвених токова и потребан им је подстицај и подршка како би се укључили у образовање, рад, остварили друга права. По својој улози у систему социјална заштита омогућава такву врсту подршке јер деловањем прожима све стратешке области образовање, становање, запошљавање и здравствену заштиту.

Законом је одређено да су основни циљеви социјалне заштите: досезање, односно одржавање минималне материјалне сигурности и независности појединаца и породице у задовољавању животних потреба; обезбеђивање доступност услуга и остваривање права у социјалној заштити; стварање једнаких могућности за самосталан живот и подстицање социјалне укључености; очување и унапређивање породичних односа; унапређење породичне, родне и међугенерациске солидарности; предупређивање злостављања, занемаривања или експлоатације и друго.

Остваривање ових циљева се остварује обезбеђењем материјалне подршке појединцу односно породици која има потребе за њом и пружањем услуга социјалне заштите. Мерама социјалне заштите се отклањају последице социјалне искључености. Пружањем услуга социјалне заштите кориснику се помаже да се укључи у друштвене активности, као и да својим радом или активностима допринесе унапређењу сопственог и благостања своје породице. Услуге социјалне заштите, такође, помажу кориснику да се повеже са људима из свог окружења, али и утичу на развој амбијента за подршку и помоћ кориснику у његовом окружењу. Услуге доприносе инклузији корисника, односно помажу кориснику да развије оне облике понашања који унапређују његове односе са другим људима, помажу у решавању животних тешкоћа и омогућавају прихватање позитивних друштвених вредности и норми.

Права из социјалне заштите се остварују пред и преко Центра за социјални рад, чији стручњаци треба да препознају тешкоће које нека особа има у обављању свакодневних животних активности и управљању својим животом и у складу са том проценом да упуте корисника на коришћење одређене услуге социјалне заштите. Због тога центри за социјални рад треба да развију капацитете и како би ефикасно пружали услуге лицима ромске националности, али и развијали мере у локалним самоуправама које се односе на остваривање стратешких циљева. Поред центара за социјални рад

важан чинилац остваривања права у социјалној заштити су јединице локалне самоуправе које стварају услове за пружање услуга подршке.

Користећи капацитете ових ресурса у систему социјалне заштите, али и надлежног Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, улога социјалне заштите у унапређењу делотворности стратешких мера је да „осетљивим“ припадницима ромске националне заједнице односно њиховим породицама:

- Повећа доступност права на материјална давања, услуга и програма из самог система социјалне заштите
- Повећа доступност услуга и програма из других система, које се односе на образовање, становање, запошљавање и здравствену заштиту.

Остваривање ових циљева се остварује непосредним учешћем носилаца послова социјалне заштите у рад и активности тимова који се у ЈЛС старају о спровођењу Стратегије, отварањем центара за социјални рад према корисницима мера и услуга социјалне заштите из ромске заједнице – непосредан рад у ромским насељима, пружање тачних информација, пружање одговарајуће помоћи приликом остваривања права, непосредна сарадња са организацијама цивилног друштва и друго.

Систем услуга социјалне заштите је отворен и има капацитет за прихватање нових услуга и програма, а постојеће услуге и програми намењени су корисницима са различитим карактеристикама и потребама. Могуће је проширити систем услуга и програма социјалне заштите, креирањем нових, које одговарају потребама припадника ромске националне заједнице и њиховим породицама. Осмишљавање и спровођење нових услуга засновано је на проактивној улози центара за социјални рад и њиховој сарадњи са носиоцима других јавних политика у локалној заједници

Законом о социјалној заштити утврђене су надлежности Републике и локалне самоуправе у задовољавању социјалних потреба грађана. Према Закону о локалној самоуправи, јединица локалне самоуправе доноси програме развоја социјалне заштите, оснива установе, прати и обезбеђује њихово функционисање, доноси прописе о правима о социјалној заштити, утврђује нормативе и стандарде за обављање делатности установа чији је оснивач, обезбеђује и финансира један број услуга социјалне заштите и друго. Корисници услуга социјалне заштите ромске националности често су ускраћени за потпуну информацију о постојећим правима и улогама, немају новчаних средстава за прибављање многобројних докумената и покретање неопходних поступака за остваривање права у центру за социјални рад, а често се суочавају са различитим облицима дискриминације од стране стручних радника у центрима. Неодговарајућа комуникација, ускраћивање и давање непотпуних информација, пропуштање адекватног поступања или непоступања, само су нека дискриминаторска поступања према Ромима и Ромкињама.

Локалне самоуправе имају могућност организације службе правне помоћи¹⁰¹ ради ефикаснијег решавања наведених потешкоћа, али овај институт није одговарајуће и делотворно постављен у локалној самоуправи и не штити најбоље интересе грађана и грађанки, поготово не оних који су, попут Рома и Ромкиња, правно потпуно неупућени.

Унапређењем сарадње са локалним „ромским координаторима“, локалним ромским удружењима као и организацијама цивилног друштва које заступају интересе Рома и Ромкиња могло би се ефикасније деловати у локалној заједници како у вези са квалитетнијим остваривањем постојећих услуга тако и у вези са препознавањем потреба за новим услугама и програмима намењеним Ромима и Ромкињама.

¹⁰¹ Закон о локалној самоуправи“Сл. гласник РС” бр. 129/2007 и 83/2014 и др.закон,II Јединица локалне самоуправе, став 2.1.1, чл.20, тачка 31.

Законом о социјалној заштити прописано је да из буџета јединице локалне самоуправе финансирају: дневне услуге у заједници, услуге подршке за самостални живот, осим услуге становања уз подршку за особе са инвалидитетом, саветодавно-терапијске услуге и социо-едукативне услуге, остале услуге социјалне заштите у складу са потребама локалне самоуправе, једнократне помоћи и друге врсте помоћи, програме унапређења социјалне заштите у јединци локалне самоуправе, иновационе услуге и друго. Међутим, ретко локалне самоуправе прате потребе својих грађана и грађанки. Неразвијеност услуга у заједници грађане приморава да користе постојеће, који су често неадекватне и нерационалне, и да на тај начин делимично задовоље потребе. Услуге које би у потпуности одговарале интересима грађана и грађанки који су се нашли у стању социјалне потребе, не постоје у већини локалних самоуправа. Посебно креиране мере усмерене за решавање проблема Рома и Ромкиња су ретке.

Усвајањем Правилника о организацији, нормативима и стандардима рада Центара за социјални рад¹⁰² конкретније је дефинисана улога центра за у којем се у оквиру пријема обавља пријемна процена свих поднесака и пријава грађана и грађанки, потенцијалних корисника ове службе. Овом проценом одређује се степен приоритета поступања водитеља случаја (неодложно, хитно и редовно) интензитет и редослед корака поступања центара као и интензитет и динамика укључивања представника других система за помоћ детету, одраслој или старијем особи. С обзиром да је потребно унапредити механизме који омогућавају ромској популацији да се већем степену укључи у систем социјалне подршке неопходно је афирмисати породицу као најбољи оквир заштите ове рањиве групе. Породице које се налазе у стању високе угрожености, особе без докумената, без решеног стамбеног питања, прихода, имовине а при том су вишечлане и вишегенерацијске могу бити критеријум за ургентну интервенцију. Ургентна интервенција може бити у виду материјалних давања (увешане или једнократне новчане помоћи, помоћ натури, помоћ у огреву у зимском периоду, грађевинског материјала за побољшање услова становања и друго). Такође деца, млади, жене, жртве насиља у породици могу бити разлог ургентне интервенције, збрињавања по хитном поступку, покретања одговарајућих судских поступака, проширења капацитета прихватилишта за децу, младе и одрасле и старија лица, оснивања већег броја сигурних кућа, развијања услуга дневних центара и друго.

Центри за социјални рад имају формалну сарадњу са свим националним и локалним механизмима. Са неким системима сарадња је слаба, а са другим је ефикаснија, а да би се то избегло неопходно је успоставити умрежавње свих система који делују у локалној заједници – детаљним протоколима о поступању са циљем да се јасно препознају улоге, обавезе и одговорности сваког актера. Исто би резултирало унапређењем ефикасности, благовремености и заједничком акцијом у односу кориснике које се налазе у стању социјалне потребе. Овде треба нагласити да је неопходно формулисати и протоколе о сарадњи између носилаца јавних политика социјалног укључивања Рома и Ромкиња на националном нивоу.

Успешно успостављена сарадња Центра и Националне службе за запошљавање у вези са давањем интегрисаних социјалних услуга према радно способним Ромима и Ромкињама, корисницима новчане социјалне помоћи, подстиче њихово запошљавање. Ефикаснија сарадња ЦСР и Полицијских станица резултирала би лакшим и бржим поступком пријаве пребивалишта Рома и Ромкиња, на основу члана 11. став 2. Закона о пребивалишту и боравишту пријави пребивалиште на адреси центра за социјални рад.

¹⁰² Правилник о организацији, нормативима и стандардима раду у ЦСР, „Сл. гласник РС”, бр. 59/2008, 37/2010, 39/2011 - др. правилник и 1/2012 - др. правилник

Треба поменути да центри за социјални рад не воде засебну евиденцију о етничком/националном пореклу корисника, али искуства указују на то да су Роми и Ромкиње препознатљива група становништва чији припадници се налазе у неповољном социјално-економском положају. У том смислу Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања би у сарадњи са Повереником за информације од јавног значаја и заштиту података о личности требало да размотри могућност изјашњавања корисника и по националној припадности како би се добио прецизан увид у потребе корисника ромске националности. На тим основама требало би осмислити одговарајуће програме, а на основу њих центри би развијали услуге за задовољење потреба ове маргинализоване корисничке групе.

Поред недовољног броја стручних радника у центрима и потребе за већим бројем запослених у социјалној заштити неопходна је и њихова сензибилизација за проблеме са којима се суочава ромска национална мањина као и додатне обуке и едукације за рад са осетљивим групама, овладавања вештина преговарања, заступања, специјализоване обуке за рад под притиском и у стресним ситуацијама. Такође неопходно је увести обуку о антидискриминацији ради подизања свести запослених о проблемима ромске националне мањине и донети правилник о поступању у случају дискриминације.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања требало би да континуирано спроводи праћење рада ЦСР и благовремено предузима одговарајуће мере, пружа помоћ у раду и указује на пропусте. Све ове мере у корелацији са афирмативним акцијама у другим јавним политикама допринеле би унапређењу положаја Рома и Ромкиња.

5. ЦИЉЕВИ И МЕРЕ

Општи циљ Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016-2025. године је да се побољша социјално-економски положај ромске националне мањине у Републици Србији, уз пуно уживање мањинских права, елиминисање дискриминације и постизање веће социјалне укључености Рома и Ромкиња у све сегменте друштва.

Стратегија има пет посебних циљева у кључним областима који доприносе остваривању општег циља, а то су образовање, становање, запошљавање, здравље и социјална заштита:

- **Посебни циљ 1:** Обезбедити пуно укљученост деце и младих из ромске заједнице у квалитетно предшколско, основно и средње образовање, већи обухват Рома и Ромкиња у студентској популацији и пружање подршке школовању младих и одраслих који се нису школовали или који су напустили школовање, уз увођење делотворних и ефикасних механизма за борбу против дискриминације и остваривање услова за уживање свих мањинских права за Роме и Ромкиње у образовном систему
- **Посебни циљ 2:** Унапредити услове становања Рома и Ромкиња у Србији кроз обезбеђивање правне сигурности стамбеног статуса, доступности услуга, материјала, објеката, инфраструктуре, финансијске приуштивости, одговарајуће настањивости и приступачности, одговарајуће локације и културне адекватности, како је дефинисано међународним стандардима о праву на адекватно становање, а које је Република Србија ратификовала.
- **Посебни циљ 3:** Подстицати пуно укључивање радно способних припадника ромске националне мањине на тржиште рада, унапређење запошљивости и запошљавање, посебно оних који припадају вишеструко теже запошљивим категоријама незапослених лица.
- **Посебни циљ 4:** Унапредити здравље Рома и Ромкиња уз истовремено стварање одговарајућих услова за хуман и достојанствен однос, једнакост у приступу услугама здравствене заштите, и пуно остваривање права на здравље у здравственом систему Републике Србије.
- **Посебни циљ 5:** Унапредити приступ услугама социјалне заштите и доступност новчаних давања ради смањења сиромаштва и повећања социјалне укључености Рома и Ромкиња у локалној заједници.

Посебни циљеви остварују се оперативним циљевима, мерама и активностима ка очекиваним исходима до 2025. године

5.1. ОБРАЗОВАЊЕ

Посебни циљ 1: Обезбедити пуно укљученост деце и младих из ромске заједнице у квалитетно предшколско, основно и средње образовање, већи обухват Рома и Ромкиња у студентској популацији и пружање подршке школовању младих и одраслих који се нису школовали или су напустили школовање, уз увођење делотворних и ефикасних механизма за борбу против дискриминације и

остваривање услова за уживање свих мањинских права за Роме и Ромкиње у образовном систему.

Оперативни циљ 1: Обезбедити да деца из ромске заједнице од рођења имају једнаке шансе за рани развој и учење и да су припремљена за укључивање у обавезно образовање.

Мере:

- Обезбедити програме за родитеље и децу узраста до три године у породици, заједници и предшколској установи којима се подстиче развој и учење деце и развој родитељских вештина;
- Унапредити доступност квалитетних предшколских програма за децу узраста од 3 до 4,5 година (целодневни, полудневни);
- Обезбедити потпуни обухват деце узраста до 4,5 до 5,5 година квалитетним ПВО, пре свега целодневним, и четворочасовним програмима.
- Обезбедити потпуни обухват и редовно похађање квалитетног ППП;
- Уредити обавезност ПУ да организује полудневне програме за децу на узрасту од 4,5 – 5,5 година који би били финансирани од стране ЈЛС док би недовољно развијене ЈЛС добијале подршку са националног нивоа;
- Омогућити заинтересованима учење ромског језика и културе и језика на којем ће се школовати током похађања предшколских програма у мешовитим групама и без дискриминације;
- Унапредити и повећати капацитет предшколских установа, програма и васпитача да одговоре на образовне, развојне и културолошке потребе ромске деце како би им обезбедили адекватне подстицаје за рани развој и учење и припремљеност за похађање основне школе; Обезбедити подршку ПУ путем обука, хоризонталног учења, умрежавања и креирања стручних материјала;
- Обезбедити идентификовање развојних и образовних потреба деце, као и потреба родитеља за различитим видовима подршке у подстицању раног развоја и учења, како би се развијали одговарајући видови подршке од стране ПУ;
- Индивидуализовати рад са децом пружити им додатну образовну, социјалну и здравствену подршку и упућивати на ИРК ону децу за коју се процени да им је потребна подршка коју не могу добити у ПУ;
- Уредити улогу педагошког асистента за подршку ромској деци и ангажовати одговарајући број ПА, на овом узрасту асистенти би пружали подршку ромским породицама приликом уписа и у процесу адаптације, а предшколским установама у прилагођавању образовним и културолошким потребама; индивидуализовати начин рада васпитача;
- Обезбедити социјалну заштиту деце у предшколском образовању у складу са постојећом регулативом и кроз сарадњу са ЦСР при чему треба донети Програм свих облика рада сарадника на унапређивању социјалне заштите у предшколској установи;
- Обезбедити већу партиципацију родитеља у образовним установама које похађају њихова деца и унапређивати њихове компетенције за стварање подстицајног породичног окружења за рани развој и учење и позитивно родитељство.
- Обезбедити подршку ромским родитељима приликом уписа и остваривања права;

- Промовисати важност предшколског образовања родитељима и доносиоцима одлука на локалном нивоу;
- Обезбедити делотворан систем мапирања ромске деце која не похађају ПВО, анализу потреба деце и породице и стратегије за укључивање деце у различите програме у складу са потребама;
- Уредити и примењивати мере афирмативне акције и мера приоритетног уписа сиромашне ромске деце у целодневне ПВО; Обезбедити праћење ових мера и увести последице за ЈЛС у којима се ове мере не спроводе;
- Уредити несегрегисани упис деце у групе заједно са вршњацима и хитно реаговати када се отварају или временом настају сегрегисане групе за ромску децу;
- Обезбедити за ромску децу која живе у условима сиромаштва, бесплатно укључивање у предшколске програме, као и подршку за обезбеђивање додатних услова који су повезано са похађањем предшколских програма;
- Обезбедити финансијску подршку за јединице локалне самоуправе на чијој територији живи велики број ромске деце, а спадају по степену развијености у четврту групу, односно девастирана подручја;

Исходи до 2025. године:

- Предшколски образовни програми су припремљени у складу са развојним и образовним потребама деце из ромске заједнице
- Континуирано повећање обухвата деце из ромске заједнице, од 4,5 до 5,5 година квалитетним предшколским програмима (целодневни и диверсификовани);
- Осигурано редовно похађање деце из ромске заједнице квалитетног ППП у несегрегисаним групама
- Континуирано повећање капацитета предшколских установа и запослених у њима за пружање квалитетног ППП за децу из ромске заједнице

Оперативни циљ 2: Обезбедити квалитетно основно и средње образовање за децу и младе из ромске заједнице, делотворну превенцију напуштања образовања и разноврсне облике додатне подршке до завршетка средњег образовања.

Мере:

- Обезбедити делотворно спровођење постојећих прописа о упису деце у основну школу како би се обезбедио правовремени полазак у редовно основно образовање и спречавање неоправданог уписа у специјално основно образовање за ромску децу, а посебно за децу која живе у ромским насељима и условима сиромаштва (нпр. преко активних мера информисања, обезбеђивање одговарајуће правне и друге подршке у остваривању права, објективно и валидно испитивање деце пред полазак у школу ради идентификације њихових образовних потреба и прилагођавање школе и наставника потребама деце, утврђивање јасних критеријума и услова за упис у специјално образовање итд.);
- Осигурати спремност образовних установа, као и стручне капацитете који су потребни како би могли да адекватно одговоре на образовне потребе ромске деце и да им обезбеде једнаке шансе за учење и напредовање, завршетак основног образовања и стицање средњег образовања (подизање свести о правима ромске деце,

- тешкоћама и баријерама које отежавају редовно похађање, учење и напредовање и подизање одговарајућих стручних компетенција наставника);
- Усвојити одговарајући правни акт о препознавању облика дискриминације у образовању и пратити његову примену. Овим актом ће бити дефинисан оквир за креирање мера за десегрегацију одељења и школа
 - Обезбедити финансијске и друге ресурсе који су неопходни како би разноврсни облици додатне подршке образовању ромске деце (различити школски тимови, педагошки асистенти, индивидуализација наставе, индивидуални образовни планови, облици додатне подршке које одређује ИРК и облици подршке из сектора социјалне заштите) били доступни за сву ромску децу која на њих имају право како би се обезбедили услови за редовно образовање, напредовање и остварење образовних постигнућа;
 - Обезбедити делотворне и ефикасне механизме за превенцију и спречавање раног напуштања образовања од стране деце и младих из ромске заједнице, као и капацитете образовних установа за њихово спровођење самостално или у сарадњи са ЈЛС и другим релевантним институцијама из здравственог сектора и сектора социјалне заштите; Успоставити програме менторства и стипендирања, као и предходно спровести истраживање и анализу узрока раног напуштања школовања;
 - Обезбедити редовно похађање наставе и напредовање ромске деце, посебно девојчица, а посебно на прелазу из четвртог у пети разред и на преласку из основног у средње образовање, кроз дефинисање одговорности школе да прати и реагује у таквим случајевима у сарадњи са родитељима и ЦСР;
 - Унапредити примену мере индивидуализације наставе у складу са образовним потребама ромских ученика кроз дефинисање јасних критеријума који ће спречити неоправдану примену индивидуалних образовних планова (ИОП) у случајевима када је индивидуализација довољна и кроз унапређивање професионалних компетенција наставника за примену мере индивидуализације;
 - Унапредити примену ИОП помоћу стручног упутства о развоју и примени ИОП и подизању стручних капацитета наставника за примену ове мере;
 - Обезбедити одговарајуће облике образовне подршке за ромску децу која су напустила основно образовање, децу која се враћају у Србију према уговору о реадмисији и децу која често мењају место боравка како би омогућило њихова (ре)интеграција у редован систем образовања или стицање бар основног образовања, а посебно у виду програма учења српског језика као нематерњег и подршке учењу током летњег распуста;
 - Обезбедити мере афирмативног уписа у средње образовање за све ромске ученике који заврше основно образовање и имају услове за наставак школовања у средњем образовању и обезбедити облике подршке који су им потребни за редовно напредовање, учење и завршавање средњег образовања. Усвојити Правилник за упис ученика ромске националности у средње школе применом афирмативне мере. Правилником ће бити дефинисани и начини праћења ефеката афирмативних мера у образовању ромске популације;
 - Унапредити функционисање педагошких асистената: дефинисати критеријуме за ангажовање ПА, обезбедити потребан број педагошких асистената уредити и обезбедити њихово финансирање, унапредити статус педагошких асистената у образовним установама, дефинисати њихов опис посла и одговорности, стручно усавршавање и напредовање, који укључује области родне равноправности и превенције и заштите од дискриминације, као и даље ширење мреже ПА;

- Донети подзаконски акт, којим се утврђују области рада педагошких асистената са специфичним задацима, стандарди квалитета рада, континуирана изградња капацитета педагошких асистената и начин ангажовања педагошких асистената, до краја 2016. године;
- Обезбедити делотворније функционисање ИРК кроз ојачавање капацитета чланова ИРК за дефинисање одговарајућих облика додатне подршке (донети стручну упутство, идентификовати примере добре праксе итд.) и обезбеђивање услова да ЈЛС обезбеди ромској деци облике подршке који се предложени од стране ИРК;
- Обезбедити обавезу образовних установа да прате напредовање ромских ученика ради унапређивање сопствене праксе и да редовно извештавају ЈЛС и ШУ;
- Обезбедити бољу сарадњу између образовних установа и ромских родитеља кроз информисање родитеља о њиховим правима, укључивање у рад и управљање школа и пружити им подршку у обезбеђивању других права из области образовања, здравствене и социјалне заштите, хуманитарну помоћ;
- Развити нове образовне програме и организационе облике који ће одговорити на потребе деце и младих из посебно осетљивих група која су често ван система образовања и/или су у највећем ризику од испадања из образовања (нпр. ромска деца која живе у условима дубоког сиромаштва, млади који су у браку и/или постали родитељи), као и капацитете образовних установа за реализацију ових програма;
- Пружити посебну подршку девојчицама за школовање и обезбедити додатни рад са њиховим породицама;
- Обезбедити равноправно учешће ромских ученика у ваннаставним активностима, секцијама, екскурзијама, излетима и њихово учешће у ученичком парламенту;
- Обезбедити подршку ромској деци у припремама за полагање завршног испита, каријерном вођењу и упису у средње образовање;
- Уредити и доследно примењивати мере афирмативне акције за упис и завршавање СШ кроз доношење правилника којим ће се регулисати права, корисници, процедуре, као и пакет подршке (стипендије, ученички стандард, менторство) и информисати ромске ученике о афирмативним мерама итд.
- Обезбедити подршку ромској деци у ОШ и СШ и њиховим родитељима у остваривању права на социјалну заштиту и додатних облика подршке на која имају права;
- Обезбедити ефективну и ефикасну сарадњуобразовног система са тржиштем рада, ЈЛС и широм друштвеном средином како би се повезаоиндивидуални и друштвени интерес кроз процес образовања и васпитања посебно кроз афирмативне мере;
- Обезбедити сарадњу између свих постојећих механизма инклузије Рома на локалном нивоу, укључујући и ИРК, како би заједнички деловали у правцу унапређења образовног статуса Рома, превасходно путем подршке њиховом упису у школе и спречавању раног напуштања школовања. Министарство просвете, науке и технолошког развоја обезбедиће свеобухватни упис ромске деце у редовне школе, односно припремни предшколски програм (ППП). Број деце која упишу и заврше основно и средње образовање биће повећан, што би, такође, требало да допринесе смањењу прераног напуштања школовања. Цивилно друштво ће пратити имплементацију ових активности и упозоравати на потенцијалне недостатке у систему;

- Успоставити систем мониторинга и евалуације са циљем унапређења ефикасности и квалитета образовног система, укључујући и високо образовање. У циљу што прецизнијих статистичких података о похађању образовања, Министарство просвете, науке и технолошког развоја ће у сарадњи са образовним институцијама припремати и достављати извештаје.

Исходи до 2025. године:

- Смањен удео младих 18-24 године који су прерано напустили образовање (нису достигли ISCED 3В ниво образовања и не налазе се у програму образовања или обуке) у ромској популацији (прогрес се мери на основу годишњих резултата);
- Повећан број младих из ромске заједнице који су завршили средњешколско образовање;
- Континуирано побољшање образовних постигнућа младих из ромске заједнице, и дечака и девојчица, на крају средњег образовања (прогрес се прати и мери на годишњем нивоу).

Оперативни циљ 3: Обезбедити делотворне и ефикасне механизме за препознавање различитих облика дискриминација припадника ромске заједнице, њихову превенцију и интервенисање у случају дискриминације

Мере:

- Развијати образовне установе као инклузивне, интеркултуралне, недискриминаторне и безбедне средине за ромску (и сву другу) децу кроз развој инклузивног образовног окружења заснованог на уважавању различитости, промовисању равноправности и права детета и људских права;
- Обезбедити да свака ПУ, ОШ и СШ донесе Програм заштите од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања којим дефинише превентивне и интервентне активности, одговорна лица и временску динамика остваривања, у складу са регулативом
- Донети подзаконска акта којим се уређују питања превенције, препознавања и реаговања на случајеве отворене и прикривене дискриминације у образовним установама;
- Обезбедити подршку деци, младима и ромских родитељима у препознавању различитих облика дискриминације и за заштиту права детета и својих права која су прописана постојећом правном регулативом;
- Подићи свест запослених у образовном систему (наставници, директори, стручни сарадници, просветни саветници и просветни инспектори) о различитим облицима дискриминације и етнички заснованог насиља и ојачати њихове компетенције за препознавање дискриминације и примену усвојених протокола;
- Подићи свест запослених у образовном систему (наставници, директори, стручни сарадници, просветни саветници и просветни инспектори) о специфичности рада са децом која се образују на нематерњем језику, о ромском језику, култури и традицији, о развоју и начинима превазилажења стереотипа и дискриминације и о интеркултуралности;
- Обезбедити делотворну и ефикасну примену постојећих прописа на запослене, ученике и њихове родитеље који врше било који облик дискриминацији припадника ромске мањине у образовном систему;

- Уклонити све садржаје из наставних програма који шире негативне стереотипе о припадницима ромске заједнице и обезбедити да афирмативни садржаји о ромском језику, култури, историји и традицији буду укључени у програм различитих предмета и да елементи интеркултуралног образовања буду укључени у програме различитих предмета;
- Обезбедити ефикасне мере за укидање сегрегисаних облика образовања као што су непропорционална упис у „специјалне школе“, сегрегисане редовне школе, формирање „ромских одељења“ у редовним школама;
- Обезбедити да надлежни државни орган систематски прати и извештава о дискриминацији и изложености различитим формама насиља припадника ромске заједнице у образовању, са посебним акцентом на родно заснованом насиљу.

Исходи до 2025. године:

- Случајеви дискриминације деце, младих и одраслих из ромске заједнице у приступу квалитетним услугама у домену образовања се делотворно идентификују и законски процесуирају.
- Установе које пружају услуге из домена образовања имају развијене делотворне механизме за превенцију дискриминације припадника ромске заједнице.

Оперативни циљ 4: Обезбедити услове за изражавање идентитета, неговање језика и културе и остваривање свих мањинских права Рома у образовању.

Мере:

- Обезбедити спровођење мера које ће допринети јачању и очувању ромског језика и идентитета и инклузији Рома и Ромкиња у друштво насупрот њиховој асимилацији (обезбедити већу видљивости ромског језика, боље разумевању шире јавности идентитета ромске заједнице, учинити културу и историју ромске заједнице разумљивијим и приказати их на афирмативан начин);
- Организовати, у складу са стандардима научно-истраживачког рада, истраживања посвећена језику, култури, обичајим, идентитету Рома и Ромкиња;
- Промовисати у медијима језик и културу Рома и Ромкиња, допринос ромске заједнице културном наслеђу Србије, као о традиционално и савремено културно стваралаштво;
- Организовати изборне курсеве – ромолошке студије на високошколским установама;
- Обезбедити делотворно спровођење постојећег упутства за образовне установе о анкетирању ромских родитеља о заинтересованости да њихова деца похађају предмет „Ромски језик са елементима културе“ и условима под којима је установа обавезна да организује наставу из овог предмета (због специфичних проблема са којима се суочава ромска заједница израдити додатак упутству са ближим инструкцијама за реализацију постојећег упутства у случају ромске заједнице);
- Осигурати почетак рада Лектората за ромски језик на Филолошком факултету Универзитета у Београду, са циљем школовања наставника и истраживача за рад у настави и научно-истраживачкој делатности језика и културе Рома;
- Обезбедити уџбенике и пратећа наставна средстава за реализацију предмета „Ромски језик са елементима културе“;

- Обезбедити довољан број наставника за реализацију наставе у образовним установама у којима постоје услови за реализацију наставе, а постојећим наставницима обезбедити стручно усавршавање у ППМ области;
- Обезбедити да ромски родитељи буду информисани о томе да њихова деца, под одређеним условима, могу да похађају предмет „Ромски језик са елементима културе“;
- Уредити оснивање и рад двојезичних предшколских васпитних група и упис деце - израдити програм и приручнике за двојезични васпитно-образовни рад, уредити и обезбедити иницијалну и континуирану обуку стручног кадра – васпитачи и асистенти који говоре и ромски језик и језик средине;
- Обезбедити едукацију за ромски језик наставног кадра на високошколским установама (васпитачи, наставници и педагошки асистенти; наставници предмета Ромски језик са елементима националне културе) кроз отварање катедре за ромски језик на филолошким факултетима;
- Увести наставне јединице о ромској националној мањини у различите предмете;
- Развијати и унапређивати издаваштво на ромском језику и двојезично који ће се користити у ПУ, ОШ и СШ: уџбеници, радни материјал, лектира и сл.;

Исходи до 2025. године:

- Остварени су предуслови за реализацију наставе на ромском језику (правна основа, програми, образовање и стручно усавршавање кадра, уџбеници и наставни материјали и сл.).
- Сва деца и млади из ромске заједнице који желе да похађају предмет „Ромски језик са елементима културе“ и који се школују у установама у којима су остварени законски предуслови за реализацију овог предмета, похађају овај предмет.
- Повећати за 50% удео становника који имају позитиван однос према језику, култури и традицији ромске заједнице и доприносу ромске заједнице културном наслеђу Србије.

Оперативни циљ 5: Обезбедити већи обухват Рома и Ромкиња у студентској популацији и образовање ромских стручњака у областима од значаја за ромску заједницу и спровођење стратегије

Мере:

- Обезбедити подршку младим Ромима и Ромкињама који са успехом завршавају четворогодишње средње образовање у припремама за упис, и у каријерном вођењу и даљем школовању;
- Унапредити постојеће критеријуме и процедуре примене афирмативних мера за упис у високо образовање како би се омогућио упис ромских ученика који нису успели да се упишу по редовној процедури и како би се смањила могућност злоупотреба афирмативних мера;
- Обезбедити систем стипендирања ромских студената који се опредељују за струке које су од посебног интереса за ромску заједницу и спровођење *Стратегије*;
- Обезбедити подршку у студирању за Роме и Ромкиње (буџетско финансирање и приоритет за места у студентским домовима, као и континуирану подршку током

студирања – стипендије, менторска подршка, вршњачка подршка, итд) који без ових облика додатне подршке не би могли да студирају успешно;

- Обезбедити стипендије за најуспешније ромске студенте који завршавају мастер студије да се упишу на докторске студије из области које су од приоритета за ромску заједницу и спровођење *Стратегије*;
- Увести афирмативне мере при запошљавању ромских стручњака у образовању, здравственом систему и систему социјалне заштите који су неопходни за успешно и културно прилагођено спровођење стратешких мера.

Исходи до 2025. године:

- Представници ромске заједнице су запослени у пропорционалној мери у образовном, здравственом и социјалном сектору, као и у сектору који реализује мере активног запошљавања укључени у складу са законским условима.
- Константно повећање броја припадника ромске заједнице међу запосленима на пословима који су од значаја за реализацију јавних политика усмерених ка остваривању друштвене равноправности Рома и Ромкиња

Оперативни циљ 6: Обезбедити квалитетно основно и средње образовање за младе и одрасле из ромске заједнице, који се нису школовали или су напустили прерано образовање, као и разноврсне облике додатне подршке како би им се омогућило да достигну средњошколско образовање и стицање квалификација за рад.

Мере:

- Уредити и унапредити основно и средње образовање младих и одраслих који се нису школовали или су напустили школу (проширити мрежу основних и средњих школа које организују програм основног и средњег образовања одраслих како би били доступни Ромима и Ромкињама у местима у којима живе; унапредити стручне капацитете наставног кадра путем обука које су стандардизоване и квалитетне, уредити улогу андрагошког асистента, обуку и опис посла, и запослити довољан број андрагошких асистената);
- Обезбедити упис и завршетак школовања за што већи број младих и одраслих путем информисања и кампања, обезбеђивање стипендија и других облика подршке за редовно похађање и напредовање,
- Развити специфичне мере подршке и организације рада који одговарају женама, посебно младим мајкама, кроз омогућавања чувања деце, бесплатног превоза до школе, рад у ромским насељима.
- Укључити младе и одрасле у неформалне програме преквалификације и доквалификације који обезбеђују развој кључних компетенција и запосливости, са посебним фокусом на жене.
- Уредити и обезбедити акредитацију програма и установа и обезбедити механизме за осигурање њиховог квалитета.
- Усвајање годишњег плана за образовање одраслих на основу искустава из “*Second Chance*” IPA пројекта којима се омогућује упис и завршетак школовања за што већи број младих и одраслих, са посебним фокусом на жене.

Исходи до 2025. године:

- Смањен удео одраслих Рома и Ромкиња који немају завршен неки облик средњег образовања (укључујући акредитоване програме за образовање одраслих и стицање квалификација за рад).

5.2. СТАНОВАЊЕ

Посебни циљ 2: Унапредити услове становања Рома и Ромкиња у Србији кроз обезбеђивање правне сигурности стамбеног статуса, доступности услуга, материјала, објеката, инфраструктуре, финансијске приуштивости, одговарајуће настањивости и приступачности, одговарајуће локације и културне адекватности, како је дефинисано међународним стандардима о праву на адекватно становање, а које је Република Србија ратификовала.

Оперативни циљ 1: Унапредити услове становања Рома и Ромкиња у јединицама локалне самоуправе.

Мере:

- Израдити и усвојити локалне акционе планове за унапређивање услова становања Рома и Ромкиња. Локалне самоуправе ће у акционим плановима за инклузију Рома и Ромкиња посебно разрадити услове за унапређење становања Рома и Ромкиња на својој територији, са прецизно одређеним главним носиоцем спровођења акционог плана (стамбена агенција, дирекција за изградњу и сл.), укљученим подацима о становницима неформалних насеља, као и са одређеним носиоцима појединачних мера постављених у акционом плану, успоставити ефикасну координацију међу надлежним институцијама и јачати њихове капацитете како би могле спровести планиране мере и одговоре на стамбене потребе Рома и Ромкиња.
- Едуковање ромских ОЦД и удружења на тему дискриминације у области становања, остваривања права у области становања и пружања бесплатне правне помоћи становницима насеља. Локалне самоуправе треба осигурају пуну партиципацију Рома и Ромкиња и цивилног друштва у процесу израде и примене локалних акционих планова;
- Ресорно Министарство ће у сарадњи са телом/органом задуженим за управљањем Стратегијом водити просторну базу података за праћење ромских насеља, а ЈЛС и РАС ће достављати информације о реализацији активности на просторном регулисању и унапређењу насеља, као и легализацији објеката у овим насељима
- Републичка агенција за становање и ресорно Министарство ће пружи стручну и финансијску подршку сиромашним локалним самоуправама у изради и имплементацији локалних акционих планова за област становања Рома и Ромкиња и да у сарадњи са телом које ће управљати *Стратегијом* обезбеђује директну финансијску подршку са националног и међународног нивоа за реализацију локалних акционих планова. РАС ће водити јавно доступну базу свих локалних акционих планова за унапређење становања Рома и Ромкиња.

Исходи до 2025. године:

- У 50% ЈЛС усвојене мере на основу којих се спровode активности унапређења становања Рома и Ромкиња.

- Подигнута друштвена свест и успостављени механизми за решавање стамбених проблема Рома и Ромкиња у 50% ЈЛС.
- База података о ромским насељима укључујући стање стамбених објеката у тим насељима (категоризација) успостављена и подаци се редовно ажурирају.

Оперативни циљ 2: Стварати урбанистичку инфраструктуру за унапређење становања у одрживим ромским насељима

Мере:

- Локалне самоуправе ће одредити буџетска средства, изградити или ажурирати урбанистичке планове за подручја на којима се налазе ромска насеља, полазећи од идеје унапређења насеља, а са ажурираним подацима о становницима тих насеља. Урбанистички планови ће садржати детаљну регулацију и нивелацију, одредбе које ће омогућити директно спровођење плана (правила уређења и грађења) и план препарцелације и/или парцелације, усклађено са фактичким стањем и његовим унапређењем;
- Урбанистички планови ће бити саставни део локалних акционих планова за свеукупно уређење и развој ромских насеља или једна од првих фаза спровођења акционих планова. Уколико постојећи просторни и урбанистички планови (детаљне или генералне регулације) могу бити основа за издавање дозвола за изградњу и/или легализацију објеката и инфраструктуре, тада није потребно доношења нових;
- Локалне самоуправе ће преиспитати урбанистичке планове који предвиђају расељавање ромских насеља са постојећих локација и извршити ревизију ових планова или доказати оправданост планираног расељавања;
- Локалне самоуправе ће обавезати, кроз тендерске услове или уговор о финансирању, носиоце израде урбанистичког плана да осигурају рану партиципацију становника ромског насеља, као и пуну партиципацију током израде плана;
- Локалне самоуправе ће ресорном Министарству и РАС редовно достављати податке о израђеним и ажурираним урбанистичким плановима за ромска насеља ради евидентирања у постојећој ГИС бази и континуираног праћења;
- Ресорно Министарство ће у сарадњи са РАС и телом/органом који управља/координира *Стратегијом* другим правним лицима, обезбедити стручну и финансијску помоћ сиромашним ЈЛС да израде одговарајућу планску документацију за ромска насеља.

Исходи до 2025. године:

- у 50% ЈЛС урађени урбанистички планови за подручја на којима се налазе ромска насеља.
- Урбанистички планови су саставни део локалних акционих планова за свеукупно уређење и развој ромских насеља у 50% ЈЛС.
- Урађене ревизије и студије оправданости расељавања ромских насеља у свим ЈЛС.
- ЈЛС редовно достављају податке ради евидентирања у ГИС базу.
- Обезбеђена стручна и финансијска помоћ недовољно развијеним и девастираним ЈЛС да израде одговарајућу планску документацију за ромска насеља.

Оперативни циљ 3:Стварати нормативну и имовинску инфраструктуру за унапређење становања у ромским насељима

Мере:

- Локалне самоуправе ће уврстити регулисање имовинско-правног статуса парцела и објеката у локални акциони план за побољшање становања Рома и Ромкиња и осигурати буџетска средства за спровођење ових мера. Део планираних мера треба да буде и прецизно утврђивање броја и врсте захтева за легализацију објеката које су поднели Роми и Ромкиње. ЈЛС ће предузети мере како би утврдиле могућности за легализацију постојећих стамбених објеката у одрживим неформалним насељима;
- Локалне самоуправе ће покренути поступак и уредити власничке односе у случајевима када се већи број парцела или све парцеле у ромском насељу налазе у јавном власништву, уз стручну помоћ надлежних министарстава, РАС, и других релевантних институција управљање имовином, а на основу урбанистичког плана за територију ромског насеља;
- Локалне самоуправе ће обезбедити правну, техничку и финансијску помоћ Ромима и Ромкињама да регулишу имовинско-правна питања над објектима и парцелама, да легализују објекте, при укњижби и ажурирању података у катастру непокретности, кроз организован и финансијски подржан рад општинских канцеларија за бесплатну правну помоћ, локалних стамбених агенција и надлежних органа у локалној самоуправи, ОДЦ, адвокатских канцеларија сл. Приликом регулисања имовинско-правних питања, а посебно приликом укњижбе непокретности, неопходно је осигурати остваривање једнаких права Ромкињама, што може да буде угрожено као последица традиционалних породичних односа;
- Ресорно Министарство ће предузети мере и активности, укључујући и измене и доношење прописа, којима ће се обезбедити ефикасније просторно регулисање и санација насеља уз што мање рушења постојећих објеката, обезбедити сигурност правног статуса објеката и земљишта, као и повећати одрживост традиционалних ромских насеља;
- Ресорно Министарство ће покренути процес измене одговарајућег правног акта којим би се дефинисала накнадна пријава објеката, поједноставила процедура легализације објеката и, у сарадњи са локалним самоуправама, обезбедити смањење трошкова процеса за објекте које су изградиле угрожене ромске породице;
- Влада и општински органи уложиће напоре да законски регулишу постојећа подстандардна одржива ромска насеља, или да обезбеде локације за њихову релокацију, у складу са међународним и домаћим законодавством и стандардима. У случајевима када је релокација неопходна, иста ће се спроводити тек након што су житељи претходно консултовани и довољно раније обавештени о томе, уз потпуно поштовање њихових људских права и у складу са међународним стандардима. Влада ће израдити обавезујући правни акт којим се дефинишу поступци надлежних органа у случајевима релокације неформалних насеља и о истима обавестити органе власти на локалном нивоу.
- Влада и ЈЛС ће, уз подршку међународних партнера, реализовати програме побољшања инфраструктурних услова у подстандардним насељима, али и пресељење у одговарајуће стамбене објекте социјалног становања на територијама ЈЛС.

Исходи до 2025. године:

- Регулисан или покренут поступак регулисања имовинско правног статуса парцела и објеката у ромским насељима уЈЛС
- Развијена правно-техничка помоћ Ромима и Ромкињама у ЈЛС ради регулисања имовинског и правног статуса објеката
- Усвојене мере и прописи које омогућавају просторно регулисање и санацију насеља уз минимално рушење постојећих објеката

Оперативни циљ 4: Унапредити комуналну инфраструктуру ромских насеља

Мере:

- Локалне самоуправе ће уврстити мере изградњу комуналних инфраструктура у ромским насељима у локални акциони план за инклузију Рома и Ромкињаи осигураће буџетска средства за њихову реализацију;
- Локалне самоуправе и њихова комунална предузећа ће изградити потребу инфраструктуру и прикључке на објекте уз прибављање адекватних грађевинских и употребних дозвола. Инфраструктурна мрежа и прикључци морају бити укњижени и укључени у комунални систем и структуре, чиме ће се обезбедити редовно одржавање, поправке и доградње ових структура од стране надлежних комуналних предузећа.
- Локалне самоуправе ће обезбедити финансијску помоћ ОЦД које ће организовати и спроводити активности у вези са јачањем свести и информисањем становника ромских насеља о могућностима да остварују права у вези са бољом доступности комуналних услуга и сервиса, значају комуналног уређења насеља, уређења и очувања животне средине, о потреби редовног плаћања рачуна и могућностима и начинима остваривања субвенција за плаћање комуналних трошкова.
- РАС ће у сарадњи са ресорним Министарством обезбедити подршку за финансирање или суфинансирање изградње инфраструктурне мреже и прикључака за објекте у ромским насељима у оним локалним самоуправа које су претходно за ове радове израдиле потребну техничку документацију својим средствима или средствима која су самостално набавиле.

Исходи до 2025. године:

- Уређена комунална инфраструктура и доступни сервиси у 60% ГИС-ом евидентираних ромских насеља.
- Обезбеђена финансијска подршка за уређење комуналне инфраструктуре.

Оперативни циљ 5: Унапредити стандарде становања.

Мере:

- Локалне самоуправе ће уврстити мере унапређења постојећих објеката у којима живе Роми и Ромкиње у локалне акционе планове за инклузију Рома и Ромкиња и осигураће буџетска средства за њихову реализацију. Мере за унапређивање су просторно-функционалне, санитарне, конструктивне, енергетске и друге зависно од локалне ситуације;
- Локалне самоуправе ће, преко својих установа и предузећа, пружити правну, инжењерску и материјално-финансијску помоћ Ромима и Ромкињама приликом

прибављања и израде правно-техничке документације и извођења грађевинских радова на доградњи и поправци стамбених објеката;

- Локалне самоуправе ће пружити подршке у оснивању грађевинских предузећа и стамбених задруга у којима ће бити запослени Роми и Ромкиње из локалних заједница, и омогућити им равноправно учешће у извођењу радова на унапређењу становања Рома и Ромкиња, а у циљу економског оснаживања породице и појединца.
- РАС ће развијати различите стамбене програме за унапређење постојећег стамбеног фонда у ромским насељима, обезбеди техничку и финансијску подршку локалним самоуправама да самостално или у сарадњи са ОЦД, задругама и предузећима раде на унапређењу постојећих објеката у ромским насељима. Ови стамбени програми треба да буду повезани са постојећим и планираним националним и локалним иницијативама у вези са унапређењем енергетске ефикасности стамбених објеката.
- Ресорно Министарство ће иницирати измену и допуну Закон о планирању и изградњи ради препознавања самоградње као легалан вид градње, те у делу Закона који говори о посебним врстама објеката за које није потребна грађевинска дозвола уврсте, санитарне (купатило и тоалет) и стамбене просторије који се дограђују у циљу побољшања услова становања.

Исходи до 2025. године:

- Усвојени акциони планови у 70% ЈЛС у којима је предвиђено уређење комуналне, путне и друге инфраструктуре у ромским насељима.
- Установљен систем правне и техничке помоћи Ромима и Ромкињама за прибављање правно техничке документације у ЈЛС.
- Основане стамбене задруге и грађевинска предузећа у којима су запослени Роми и Ромкиње у 20% ЈЛС.
- Развијени стамбени програми за унапређење постојећег стамбеног фонда
- Усвојене измене Закона о планирању и изградњи којима је самоградња призната као легални вид градње.

Оперативни циљ 6: Унапредити социјално становање.

Мере:

- РАС ће у складу са утврђеним надлежностима развити посебне стамбене програме и програме социјалног становања који ће задовољити специфичне потребе рањивих група становништва, укључујући и Роме, одредити обим потребних средстава и обезбедити финансије за реализацију ових програма. Приликом планирања стамбених програма примењивати различите модалитете стамбене подршке који су приуштиви и одговарајући за рањиве групе становништва, као што су: регулисана и подржана самоградња, додела нове куће у власништво (монтажна или зидана), изградња нове куће уместо старе, додела куће на селу, програм „плац и комуналије“ и друго, у складу са међународним стандардима за одговарајуће становање;
- Локалне самоуправе ће израдити урбанистичко-планску документацију и обезбедити локације за изградњу станова за социјално становање у складу са критеријуме које прописује уредба која уређује питања услова и стандарда прибављања и коришћења станова за социјално становање и међународни стандарди;

- Локалне самоуправе ће обезбедити адекватан привремени смештај за сезонске раднике и њихове породице који у периоду сезонских послова долазе на рад углавном у веће градске центре или изразите пољопривредне рејоне;
- Локалне самоуправе ће радити на јачању постојећих и стварању нових финансијских и институционалних механизма, а посебно јачању капацитета локалних стамбених агенција и других непрофитних стамбених организација, у складу са Законом о социјалном становању и другим релевантним прописима и стратегијама;
- Локалне самоуправе ће у сарадњи са РАС и Асоцијацијом стамбених агенција организовати обуку запослених у организацијама и институцијама које су задужене за рад са корисницима социјалних станова у вези са остваривањем права на адекватан смештај станара. Центри за социјални рад редовно ће пратити стање и промене социјалног и финансијског статуса домаћинства, ради правовременог обезбеђивања подршке оним домаћинствима која се суочавају са тешкоћама у плаћању закупа и других дажбина;
- Локалне стамбене агенције и друге организације и институције које су задужене за рад са корисницима ће организовати радионице за кориснике социјалних станова о потреби редовног плаћања рачуна и механизмима за остваривање права која се тичу стамбених субвенција, додатака, олакшица и друго.
- Локалне стамбене агенције у сарадњи са Комесаријатом за избеглице и миграције обезбедиће стамбене услове за Роме и Ромкиње интерно расељене са Косова и Метохије који не планирају повратак.

Исходи до 2025. године:

- Развијени облици социјалног становања, као различитих видова стамбене подршке - самоградња, додела нове куће у власништво (монтажна или зидана), изградња нове куће уместо старе, додела куће на селу, програм „плац и комуналије“, у складу са међународним стандардима за одговарајуће становање;
- Обезбеђен привремени смештај за сезонске раднике у ЈЛС у којима се организују сезонски послови;
- Развијене обуке у вези са остваривањем и спровођењем програма социјалног становања;
- Решена стамбена питања Рома и Ромкиња расељених са Косова и Метохије.

Оперативни циљ 7: Утврдити и примењивати одговарајуће међународне стандарде расељавања неодрживих подстандардних насеља.

Мере:

- Изменити и допунити одредбе у вези са исељењем и расељавањем у Закону о становању и Закону о планирању и изградњи и другим релевантним законима (попут Закона о општем управном поступку, Закона о извршењу и обезбеђењу, Закона о приватизацији и др.) како би се ускладиле са одредбама међународног права о праву на адекватан смештај и принципима недискриминације;
- Израдити одговарајући правни акт са дефинисаним процедурама за исељење и расељавање у складу са Општим коментар бр. 7: право на адекватно становање – принудна исељавања Комитета Уједињених нација за економска, социјална и културна права, укључујући и смернице и препоруке за локалне самоуправе како да поступају о овим ситуацијама;

- Израда и усвајање националне методологије за утврђивање одрживости подстандардних ромских насеља;
- Пре почетка расељавања, локалне самоуправе ће израдити детаљну студију о разлозима и оправданости расељавања, уз благовремено консултовање и информисање становника насеља. Ова студије треба да буде саставни део програмско-техничке документације (развојних) пројеката у оквиру којих се врши расељавање.
- Локалне самоуправе, уз подршку државе, треба да обезбеде расељеним породицама адекватан смештај на начин како је адекватан смештај дефинисан Општим коментаром бр. 4: право на адекватно становање Комитета Уједињених нација за економска, социјална и културна права.
- Центри за социјални рад ће обезбедити професионалне медијаторе који ће пре, током и након пресељења, посредовати између Рома и Ромкиња и већинске популације, ради повећања међусобног поверења и посебно сензитивизације већинског становништва на стамбене потребе и права Рома и Ромкиња.
- Центри за социјални рад треба да пруже расељеним становницима континуирану помоћ и социо-економску подршку у оквиру институција и након пресељења на нове локације.

Исходи до 2025. године:

- Уређен и примењује се поступак расељавања лица их неодрживих подстандардних насеља;
- Утврђена методологија расељавања неформалних и неодрживих ромских насеља;
- Обезбеђен смештај, односно накнада штете, за расељена лица из неформалних насеља у складу са Општим коментаром бр. 4, односно са Општим коментаром бр. 7;
- Едукативни медијатори у центрима за социјални рад и развијене услуге за лица расељена из неформалних насеља.

Оперативни циљ 8: Подизање културних стандарда ромског становништва, економско оснаживање и очување етно-културног идентитета.

Мере:

- Утврђивање концепта културе као подстицаја унапређења положаја Рома и Ромкиња у образовању, становању, здравствено просвећивању, економском оснаживању;
- Оснивање „ромских културних центара“ у већим одрживим ромским насељима или у ЈЛС у којима живи најмање 300 Рома и Ромкиња;
- Доношење препоруке локалним самоуправама у складу са чл. 23 Закона о култури;
- Развој програма развоја ромских насеља као целовитих просторно-стамбених-културних целина;
- Подстицај интеркултуралној размени.

Исходи до 2025. године:

- Усвојене препоруке локалним самоуправама о оснивању „ромских“ културних центара.
- Ромски културни центри основани у 30 ЈЛС.

5.3. ЗАПОШЉАВАЊЕ¹⁰³

Посебни циљ 3: Подстицање укључивања радно способних припадника ромске националне мањине на формално тржиште рада, подизање запошљивости, запошљавање и економско оснаживање, посебно Рома и Ромкиња који припадају категоријама вишеструко теже запошљивих незапослених лица.

Оперативни циљ 1: Повећање учешћа радно способних Рома и Ромкиња на формалном тржишту рада

Мере:

- Формирање националне базе података о незапосленим припадницима ромске националне заједнице, без обзира на њихов статус на евиденцији НСЗ. Базу креира Тело задужено за спровођење *Стратегије* уз стручну логистику Републичког завода за статистику и представља део јединствене базе података о спровођењу *Стратегије* и положају Рома и Ромкиња при органу који управља *Стратегијом*; подаци ће бити обезбеђивани годишњим истраживањем ромске популације са аспекта и запослености и незапослености;
- Развој и спровођење програма информисања и едукације припадника ромске заједнице (нарочито лица из категорије вишеструко рањивих), о значају и условима пријаве на евиденцију НСЗ, односно правима и обавезама незапослених лица, уз подршку ромских организација цивилног друштва;
- Повећање обухвата незапослених Рома и Ромкиња обукама из система активног тражења посла;
- Унапређење процедура НСЗ којима се регулише рад саветника за запошљавање са теже запошљивим категоријама незапослених лица;
- Обухват незапослених Рома и Ромкиња методама и техникама раног профилисања и интензивнијег рада са лицима која активно траже посао, а потребна им је додатна помоћ и подршка кроз посредовање и укључивање у мере активне политике запошљавања;
- Организовање семинара и обука за сензибилизацију саветника за запошљавање НСЗ за рад са теже запошљивим категоријама незапослених лица у оквиру програма

¹⁰³ Стратешке мере у вези са запошљавањем Рома и Ромкиња су креиране у складу са постојећом економском ситуацијом у земљи и реалним могућностима за запошљавање уопште, а узимајући у обзир специфичан положај ромске националне мањине, њихове капацитете и потребе и да се оне мере које у претходном периоду нису дале задовољавајуће резултате не понављају, већ да се уместо њих предложене сврсисходније и делотворније алтернативне мере. Већи део предложених мера базира се на одредбама документа кога је усвојила Влада Републике Србије „Претприступни економски програм Републике Србије за 2014. годину“ који у домену реформе јавне управе између осталог је предвидео бољу координацију централног и локалног нивоа јавне управе. У погледу надлежности локалних самоуправа наводи се да је приоритет преузимање већ пренетих надлежности и успостављање партнерстава на локалном нивоу, укључујући међусекторску и међуопштинску сарадњу. Предвиђене мере су креиране имајући у виду ограничавајуће економске факторе тако да је у више случајева напоменуто и то да ће се реализовати како буџетским тако и ванбуџетским средствима. Најзад, мере су креиране у односу на незапослене радно способне Роме и Ромкиње, доби од 15 до 65 година, евидентирани у Националној служби за запошљавање и на незапослене Роме и Ромкиње који нису на евиденцији.

стручног оспособљавања и усавршавања запослених у НСЗ, ради повећања делотворности и квалитета пружених услуга;

- Укључивање агенција за запошљавање у активности едукације и јачања капацитета у раду са теже запошљивим категоријама незапослених лица, ради повећања броја Рома и Ромкиња који запослење траже и посредством агенција за запошљавање.

Исходи до 2025. године:

- Формирана национална база података о незапосленим припадницима ромске националне мањине у Републици Србији;
- Развијен систем информисања и едукације припадника ромске заједнице о значају и условима пријаве на евиденцију незапослених лица, односно правима и обавезама незапослених лица, уз подршку ромских организација цивилног друштва;
- Повећан број Рома и Ромкиња пријављених на евиденцији незапослених лица (НСЗ и агенције за запошљавање);
- Креирани и спроведени додатни програми активације ромске популације на тржиште рада;
- Интензивирање активности усмерених ка повећању учешћа на тржишту рада незапослених лица ромске националности, посебно корисника новчане социјалне помоћи;
- Спроведене активности јачања капацитета саветника за запошљавање при НСЗ и агенцијама за запошљавање за рад са теже запошљивим и посебно рањивим категоријама незапослених лица (укључујући и са припадницима ромске националне мањине).

Оперативни циљ 2: Превенција и смањење дискриминације Рома и Ромкиња на тржишту рада

Мере:

- Обезбеђивање ефикасне примене Закона о забрани дискриминације у односу на област приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада, коју примарно прати континуирано јачање капацитета Повереника за заштиту равноправности;
- Креирање јасних и мерљивих индикатора за препознавање дискриминације у областима приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада;
- Развој система пружања бесплатне правне помоћи;
- Организовање семинара и обука о забрани дискриминације у односу на област приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада запослених у релевантним институцијама на националном и локалном нивоу, као и удружења послодаваца;
- Едукација и јачање капацитета ромских организација цивилног друштва у области забране дискриминације у односу на област приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада;
- Подизање свести друштва (и ромске заједнице) о значају забране дискриминације и механизмима заштите од дискриминације, у сарадњи са ромским организацијама цивилног друштва;
- Промовисање примера позитивне праксе у запошљавању Рома и Ромкиња, као начина отклањања предрасуда и стереотипа.

Исходи до 2025. године:

- Успостављени јасни и мерљиви индикатори за перципирање дискриминације у области приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада Рома и Ромкиња;
- Оснажени капацитети ромских организација цивилног друштва и припадника ромске заједнице о значају забране дискриминације и спроведени посебни програми за њихово оснаживање у процесу идентификације и пријаве облика дискриминације;
- Повећан ниво информисаности о забрани дискриминације у областима приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада за запослене у релевантним институцијама на националном и локалном нивоу, као и удружењима послодаваца;
- Смањен број пријављених облика дискриминације у области приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада Рома и Ромкиња.

Оперативни циљ 3: Повећање конкурентност припадника ромске националне мањине на тржишту рада

Мере:

- Кроз сарадњу институција из система социјалне заштите и образовања креирати и спроводити активности интегрисаног пружања услуга ради превенције раног напуштања школовања, односно подршке стицању виших нивоа квалификација;
- Активна промоција и развој политика и мера које имају за циљ повећавање запошљивости лица ромске националности, са посебним фокусом на категорије вишеструко рањивих лица;
- Укључивање већег броја незапослених лица ромске националности програмима функционалног и додатног образовања и обуке ради стицања додатних знања, вештина и компетенција ради конкурентнијег иступања на тржишту рада;
- Промовисати примере добре праксе у запошљавању Рома и Ромкиња, посебно високообразованих.

Исходи до 2025. године:

- Повећан број незапослених Рома и Ромкиња који су стекли формално образовање кроз програм функционалног основног образовања одраслих;
- Повећан број високообразованих Рома и Ромкиња на евиденцији НСЗ;
- Повећана заинтересованости послодаваца за укључивање Рома и Ромкиња у програме додатног образовања и обуке, посебно обуке за познатог послодавца, програма стицања практичних знања и програма стручне праксе;
- Спроведени програми стажирања младих високообразованих Рома и Ромкиња у институцијама на националном и локалном нивоу.

Оперативни циљ 4: Подстицање запошљавања и економског оснаживања Рома и Ромкиња, са посебним фокусом на категорије вишеструко рањивих

Мере:

- Развој и спровођење афирмативних мера финансијске и нефинансијске подршке са циљем подршке запошљавању и економском оснаживању пословних активности Рома и Ромкиња;
- Развој одрживих програма финансијске подршке послодавцима у приватном сектору за запошљавање Рома и Ромкиња;
- Подстицање развоја ромског предузетништва и реализација посебних јавних позива за доделу средстава за samozapošljavanje Рома, у складу са расположивим средствима за мере активне политике запошљавања;
- Развој алтернативних облика обезбеђења средстава обезбеђења, у складу са примерима добре праксе на нивоу земаља Европске уније;
- Развој и спровођење интензивнијих програма обуке за развој предузетништва и подршке у припреми планова пословања, у сарадњи са ромским организацијама цивилног друштва;
- Спровођење менторинг програма у трајању од најмање годину дана за ромске предузетнике;
- Промоција и коришћење услуга бизнис инкубатора од стране ромских предузетника;
- Подстицање и развој традиционалних занимања код Рома и Ромкиња;
- Подстицање задругарства и других облика удруживања Рома и Ромкиња;
- Подстицање запошљавања Рома и Ромкиња кроз партиципацију у облицима социјалне економије, између осталог и путем Закона о социјалном предузетништву;
- Развој афирмативних програма агро-развоја који подразумева уступање државног пољопривредног земљишта Ромима и Ромкињама који живе на селу и корисницима новчане социјалне помоћи, који желе да се баве пољопривредном производњом и/или сточарством;
- Јачање капацитета и оснаживање ромских организација цивилног друштва у пружању подршке у процесима економског оснаживања припадника ромске националне мањине.

Исходи до 2025. године:

- Повећан обухват Рома и Ромкиња програмима запошљавања (и као резултат примене афирмативних мера);
- Повећан број ромских предузетника;
- Развијен систем подршке ромском предузетништву.

Оперативни циљ 5: Политика запошљавања Рома и Ромкиња интегрални је део политике локалног економског развоја.

Мере:

- Јачање капацитета јединица локалне самоуправе у областима прикупљања и анализе индикатора локалног тржишта рада;
- Јачање капацитета јединица локалне самоуправе и локалних савета за запошљавање за креирање и спровођење мера усмерених ка унапређењу стања на локалном тржишту рада;
- Подстицање укључивања ромских организација цивилног друштва у креирање мера и активности усмерених ка смањењу незапослености лица ромске националности, на нивоу јединица локалне самоуправе;

- Јачање капацитета и подстицање дијалога и сарадње актера од значаја за развој локалне економске и политике запошљавања;
- Праћење и извештавање о реализованим активностима у вези са планираним мерама запошљавања Рома и Ромкиња

Исходи до 2025. године:

- Повећан обухват ромске популације програмима или мерама активне политике запошљавања предвиђених локалним акционим плановима запошљавања;
- Развијени посебни програми запошљавања и економског оснаживања Рома и Ромкиња у јединицама локалне самоуправе у којима је идентификован неповољни положај ромске заједнице на локалном тржишту рада;
- Развијена партнерства и сарадња актера на нивоу јединица локалне самоуправе у циљу унапређења положаја ромске заједнице.

Оперативни циљ 6: Повећати број Рома и Ромкиња запослених у органима јавне власти

Мере:

- Измене Закона о државним службеницима и других прописа којима се омогућава заштита података личности приликом запошљавања националних мањина у јавним службама;
- Подстицање се запошљавање Рома у институцијама на локалном и националном нивоу, у сагласности са органима локалних самоуправа и у складу са фискалним ограничењима;
- Доношење подзаконског акта којим се уређује афирмативна мера запошљавања националних мањина у органима јавне власти;
- Цивилно друштво, а посебно ромске организације, допринеће информисању о могућностима запошљавања и, уз њихову помоћ, информативна мрежа ће бити оснажена како би се осигурало информисање што већег броја припадника ромске националности о могућностима запошљавања.

Исходи до 2025. године:

- Измене Закона о државним службеницима;
- Утврђивање начина на који се прикупљају подаци о националној припадности у сврху примене афирмативне мере;
- Усвојени подзаконски акти и одлуке у ЈЛС.

Оперативни циљ 7: Легализација рада неформално запослених Рома и Ромкиња, а посебно индивидуалних сакупљача секундарних сировина и увођење у систем управљања отпадом на нивоу локалних самоуправа

Мере:

- У Закону о управљању отпадом уредити забрану депоновања отпадног материјала који се може рециклирати;

- Подстицање локалних самоуправа да уреде питање управљања отпадом: израда локалних планова управљања отпадом којима се предвиђа укључивање индивидуалних сакупљача секундарних сировина у легалне токове управљања отпадом;
- Израда локалних планских докумената (Оперативни планови о сепарацији отпада, План локалног економског развоја, План социјалне политике и социјалне заштите) којима се уређује како положај индивидуалних сакупљача секундарних сировина тако и систем локалног одрживог развоја који подразумева и сепарацију отпада на депонијама.
- Субвенције индивидуалним сакупљачима секундарних сировина за опремање потребном опремом.

Исходидо 2025. године:

- Усвојен законски основ за управљање отпадом;
- Уређен правни статус лица која се баве сакупљањем и класирањем отпада.

5.4. ЗДРАВЉЕ

Посебни циљ 4: Унапредити здравље Рома и Ромкиња уз истовремено стварање одговарајућих услова за хуман и достојанствен однос, једнакост у приступу услугама здравствене заштите, и пуно остваривање права на здравље у здравственом систему Републике Србије.

Оперативни циљ 1: Развити подржавајуће окружење за развој и здравље Рома и Ромкиња

Мере:

- Ширење јавно-здравствених програма у односу на све Роме и Ромкиње на територији Србије, без обзира на њихов статус, а имајући у виду првенствено њихове здравствене потребе, уз нагласак на оне код којих је вулнерабилност највише изражена;
- Развијати јавно-здравствене активности којима се отклањају услови који специфично утичу на здравље Рома и Ромкиња (унапређење хигијенско-епидемиолошких услова у ромским насељима, повећање обухвата обавезном имунизацијом, побољшање репродуктивног здравља, превенција хроничних незаразних обољења, побољшање нутритивног статуса одојчади и мале деце у ромским насељима, смањење болести зависности и други ризици);
- Јачати капацитете локалне заједнице у планирању, спровођењу, праћењу и процени програма промоције, превенције, лечења и рехабилитације и остваривању права Рома и Ромкиња пацијената.

Исходи до 2025. године:

- Повећано сазнање Рома и Ромкиња о могућностима коришћења здравственог сектора.

Оперативни циљ 2: Унапредити развој и здравље ромске деце

Мере:

- Унапредити приступ правовременој и свеобухватној антенаталној здравственој заштити кроз рад здравствених медијаторки
- Подржати циљане превентивне програме у ромској заједници за труднице у циљу смањења ризика по здравље детета (превенција пушења и употребе алкохола у трудноћи, правилна исхрана, редовне контроле трудноће) у сарадњи са сектором социјалне заштите и хране за труднице у случајевима потхрањености .
- Израдити програм за побољшање ухрањености ромске деце који ће кроз превентивне прегледе (у амбуланти и на терену у ромској заједници) пратити нутритивни статус ромске деце, подстицати и штитити дојење, обезбеђивати едукацију родитељима по питању исхране, храњења и подстицаја развоја посебно мале деце, као и неопходне микронутриенте (витамин Д, флуор, по потреби гвожђе итд.).
- Повећати обухват имунизацијом ромске деце кроз рад здравствених медијаторки, патронажну службу и редовне кампање имунизације у заједници.
- Унапредити капацитет здравствених радника који раде са децом да одговоре на развојне потребе ромске деце како би им обезбедили адекватне подстицаје за рани развој и очување здравља. Унапредити капацитет патронажне и педијатријске службе за процену и праћење ризика за развој деце (као што су повреде, лоши хигијенски услови, сиромаштво, ментално здравље родитеља) и њихово документовање, за процену и праћење развојних постигнућа и одступања коришћењем стандардних инструмената, као и за пружање адекватних услуга и усмеравање ромске деце и њихових родитеља на друге услуге унутар здравственог и других система.
- Повећати обухват ромске популације услугама развојног саветовалишта (организационог и функционалног, стационарним и теренским радом).
- Приоритизовати обухват ромске деце патронажним посетама - постићи потпун обухват до 4 године.
- Организовати мешовите групе, а не само за ромске родитеље.
- Повећати обухват ромских адолесцената саветовалиштима за младе. У сарадњи са образовним системом спроводити посебне програме за адолесценте труднице-мајке.

Исходи до 2025. године:

- За 50% повећан обухват ромских мајки и деце патронажним посетама (пре и пост натално)
- За 50% повећан обухват развојним саветовалиштима и саветовалиштима за родитеље

Оперативни циљ 3: Унапредити здравље Рома и Ромкиња у домену хроничних незаразних болести и репродуктивног здравља

Мере:

- Унапредити приступ услугама за заштиту репродуктивног здравља жена кроз интензивирање превентивног рада, приоритизацију пренаталних и постнаталних посета трудницама,
- Приликом промоције и реализације скрининг програма на карцином колона, цервикса и дојке, планирати мере које треба да обезбеде обухват популације ромских насеља
- Обезбедити здравствено промотивне активности и одговарајуће промотивне културно-одговарајуће материјале који указују на штетне последице неодговарајуће исхране, пушења и алкохолизма и друге факторе ризика
- Обезбедити доступност и информације о саветовалишном раду који се односи на незаразне болести (првенствено дијабетес)

Исходи до 2025. године:

- 50% Ромкиња обухваћено скрининг програмима раног откривања рака грлића материце и дојке;
- 50% Рома и Ромкиња обухваћено скрининг програмима раног откривања рака дебелог црева;
- 60% Ромкиња репродуктивне доби користи модерна средства контрацепције;
- У 60 домова здравља у скрининг програме раног откривања рака, дијабетеса и кардиоваскуларних болести укључене су здравствене медијаторке;
- Искуство абортуса код жена репродуктивне доби се смањило за 50%;

Оперативни циљ 4: Унапредити приступ квалитетној здравственој заштити без дискриминације

Мере:

- Дефинисати и правно уредити одговарајући програм едукације за радно место здравствене медијаторке кроз формално образовање, номенклатуру занимања и реализовано запошљавање здравствених медијаторки као здравствених сарадника у домовима здравља као и програм њиховог континуираног стручног усавршавања;
- Код запошљавања кадрова у систему здравствене заштите, у случајевима кандидата са истим компетенцијама, дати предност запошљавању кандидата ромске националности;
- Обезбедити Ромима и Ромкињама приступ релевантним информацијама које се односе на права из области здравствене заштите, на нивоу здравствене установе, локалне самоуправе и независних тела и редовно пратити функционисање ових механизма. Оснажити и подржати ромску популацију да користи расположиве механизме за заштиту права на здравствену заштиту;

Исходи до 2025. године:

- Радно место здравствене медијаторке је систематизовано, а број медијаторки је повећан;
- Подаци које прикупљају здравствене медијаторке су саставни део система праћења и извештавања система здравствене заштите, а релевантни подаци су доступни и другим системима;

- У домовима здравља где постоје, здравствене медијаторке се укључују приликом избора лекара, вакцинацији деце, систематске прегледе деце, жена и одраслих Рома;
- У 75% домова здравља спроведена едукација здравствених радника о раду са Ромима и Ромкињама и Закону о забрани дискриминације;

Оперативни циљ 5: Промовисати здраве стилове живота и унапредити обухват Рома превентивним здравственим активностима

Мере:

- Стални здравствено-васпитни рад и едукација Рома у неформалним насељима и породицама кроз рад здравствених медијаторки, мобилних тимова домова здравља и института за јавно здравље; упознавање ромске популације са ризицима по здравље и здравим стиливима живота путем организације предавања, радионица и израде промотивних материјала;
- Јавноздравствене активности и заговарање ка другим системима у циљу унапређења хигијенско-епидемиолошких услова (унапређење приступа пијаћој води и санитацији, дератизација, дезинсекција и дезинфекција простора неформалних насеља и уређено уклањање отпада, итд);
- Перманентна анализа, прикупљање података и праћење резултата јавно-здравствених програма и активности које се односе на ромску популацију;

Исходи до 2025. године:

- У 75% локалних самоуправа (у којима је заступљена ромска мањина) домови здравља имају дефинисане програме здравствено-васпитног рада који укључују рад са ромском популацијом и реализују их према предвиђеној динамици, укључујући и програме промоције, превенције, лечења и рехабилитације и едукације Рома и Ромкиња у области заштите права пацијената.

5.5. СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Посебни циљ 5: Унапредити приступ услугама социјалне заштите и доступност новчаних давања ради смањења сиромаштва и повећања социјалне укључености Рома и Ромкиња у локалној заједници.

Оперативни циљ 1: Систем социјалне заштите примењује решења која дају предност подршци породици приликом пружања подршке деци у ризику, укључујући и посебну подршку ромској породици.

Мере:

- Министарство унутрашњих послова и Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања с посебном пажњом пратиће остваривање права на пријаву пребивалишта на адреси центра за социјални рад, лица која ни по ком другом основу не могу пријавити пребивалиште. У пружању социјалних и здравствених услуга, посебни напори биће уложени од стране Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, као и Министарства здравља, да подигну свест локалних власти о том питању, како би се омогућио потпуни приступ социјалним и

здравственим услугама, спречи дискриминација, као и да се обезбеди доследна примена релевантног законодавства, између осталог и са циљем обухвата интерно расељених лица са пребивалиштем на Косову и Метохији.

- Унапређен систем вођења случаја у центрима за социјални рад у циљу развоја културно компетентне праксе и досезања до најугроженијих ромских породица;
- Развијање локалних споразума о сарадњи између центара за социјални рад, пружаоца услуга социјалне заштите и школа о подршци породицама где деца не похађају школу или су у ризику од осипања;
- Израда нове Националне стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља са јасним планом досезања до деце ромском порекла која живе у неформалним насељима;
- Обезбедити да нова национална стратегија за борбу против насиља над женама у породици и у партнерским односима садржи јасне мере превенције и заштите од насиља коме су изложене Ромкиње;
- Развој и институционализација локалних протокола за заштиту деце ромске националности која живе и/или раде на улици и обезбеђење одрживе финансијске подршке за градске услуге у заједници, као што су прихватни центри, који доприносе заштити и социјалној инклузији;
- Организовање подршке за децу која живе и/или раде на улици, уз повећано употребу капацитета установа социјалне заштите које пружају услуге повремених или трајних смештаја, укључујући и услуге интензивне терапије за децу са структуралним поремећајима личности или понашања;
- Идентификација метода за интензивнију инклузију деце Рома у локалне услуге социјалне заштите, унапређење програма подршке за мајке и јачање саветодавне улоге у раду са породицама Рома;
- Унапређење система превенције, заштите, подршке, и реинтеграције жртава трговине људима складу са новом Стратегијом за борбу против трговине људима укључујући и за жртве ромске националности;
- Унапређење система реинтеграције повратника, међу којима је велики број Рома, по основу Споразума о реадмисији;
- Центри за социјални рад ће радити на интензивнијем укључивању ромске деце у локалне услуге социјалне заштите, са посебним нагласком на децу без родитељског старања и унапређивање програма подршке мајкама;
- Центри за социјални рад јачаће своју саветодавну услугу у раду са ромским породицама и уопште корисницима ромске националности;
- Пилотирање центара за подршку породици у циљу таргетирања популације из вишеструко депривираних средина;
- Унапредити систем превенције и подршке с циљем смањења броја малолетничких и принудних бракова и малолетничких трудноћа у ромској заједници.

Исходи до 2025. године:

- Повећање броја породица са децом која имају користи од новог облика подршке породици путем породичних обилазака и саветодавне службе за родитељство које се баве најугроженијима, укључујући децу из ромских породица у уделу од најмање 25% од укупног броја деце. Циљ: 1.000 породица до 2017. године и 10.000. до 2025;

- Израђене Смернице за културно компетентну праксу у социјалном раду и одржане обуке за Центре за социјални рад. Обуком покривено 20% стручних радника из свих центара за социјални рад у Србији;
- Центри за подршку породици успостављени у 4 града у контексту трансформације домова за децу;
- Дефинисани стандарди за услуге интензивне подршке породици;
- Успостављен систем финансирања интензивних услуга за подршку породици;
- Акциони план за нову вишегодишњу Националну Стратегију за превенцију и заштиту деце од насиља израђен и усвојен и посебно обухвата тему досезања до ромских заједница кроз превентивне акције.
- Развијени и институционализовани локални протоколи за заштиту деце Рома која живе и/или раде на улици;
- Одржива и редовна финансијска подршка обезбеђена је на годишњем нивоу за градске услуге у заједници;
- Унапређена подршка за децу која живе и/или раде на улици кроз већу доступност услуга повремених или трајних смештаја, укључујући и услуге интензивне терапије за децу са структуралним поремећајима личности или понашања;
- Унапређени локални програми подршке за Ромкиње-мајке које живе у вишеструкој депривацији;
- Систем превенције, заштите, подршке, и реинтеграције жртава трговине људима унапређен кроз развијен план сарадње са ромским организацијама цивилног друштва и спровођење датог плана.
- Унапређен систем реинтеграције повратника по основу Споразума о реадмисији и њихово социјално укључивање кроз сарадњу свих социјалних актера у локалној заједници.

Оперативни циљ 2: Унапређење доступности новчаних давања за децу и породице ромске националности које имају на њих право, са посебним акцентом на новчану социјалну помоћ, туђу негу и помоћ и дечији додатак.

Мере:

- Унапређење системановчаних давања намењених угроженим породицама деце са инвалидитетом у складу са принципима социјалне инклузије, кроз измене и допуне Закона о социјалној заштити и Закона којим се уређује финансијска подршка породицама са децом;
- Надзор над остваривањем права на пријаву места пребивалишта на адреси центра за социјални рад;
- Правно уређење и делотворно остваривање института бесплатне правне помоћи;

Исходи до 2025. године:

- Измене Закона којим се уређује финансијска подршка породицама са децом у циљу усклађивања са принципима социјалног (функционалног) приступа инвалидитету.
- Усвојене измене и допуне закона којим се уређује финансијска подршка породицама са децом имајући у виду потребу и препреке на које наилази ромска

популација. Омогућена пријава места пребивалишта на адреси центра за социјални рад без административних и других препрека.

- Међу Ромима и Ромкињама који су испунили јасно утврђене и прописане услове је олакшано остваривање права на новчана давања .

Оперативни циљ 3: Унапредити систем прикупљања података у области социјалне заштите тако да пружа јасне и редовне податке о остваривању права Рома и Ромкиња у области социјалне заштите (услуге у заједници за децу и одрасле, приступ новчаној социјалној помоћи, туђа нега и помоћ, дечији додатак, резиденцијални смештај за децу и одрасле друго).

Мере:

- Информације из базе података Министарства здравља о Ромима и Ромкињама ће, унапређењем софтвера Министарства, а поштујући Закон о заштити података о личности, бити подељене са релевантним секторима са циљем постизања једноставнијег и садржајнијег одговора социјалних служби по питању социјалног укључивања Рома и Ромкиња. Податке из базе ће користити Министарство рада, запошљавања и социјалне политике и Министарство просвете, науке и технолошког развоја;
- Развити методологију прикупљања података који су разврстани према националној припадности о остваривању права из социјалне заштите;
- Успоставити редовно извештавање о остваривању права Рома и Ромкиња у области социјалне заштите кроз извештавање Републичког завода за социјалну заштиту, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и тела задуженог за управљање Стратегијом;
- Унапредити рад Савета за права детета кроз техничку подршку за анализу доступности услуга социјалне заштите за децу ромске националности;
- Спровести годишња истраживања о искуствима ромске националне заједнице у вези са услугама социјалне заштите.

Исходи до 2025. године:

- Извештаји Савета за права детета указују на области рада социјалне заштите где су деца из ромских заједница мање заступљена или презаступљена са одговарајућим препорукама;
- Извештаји Републичког завода за социјалну заштиту и Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања садрже податке о укључености ромске популације у вези са остваривањем права из социјалне заштите.

6. УПРАВЉАЊЕ СТРАТЕГИЈОМ

У Полазној студији за израду *Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији до 2025. године* недвосмислено је указано на то да је за делотворно спровођење стратешког документа од највећег значаја да њоме „управља јасно одређен и оспособљен државни орган, а да се спровођење мера повери ресорним државним органима и јединицама локалне самоуправе, уз активно учешће Националног савета ромске националне мањине и организација цивилног друштва”.¹⁰⁴

Документом „Оквир за националне стратегије за интеграцију Рома до 2020. године”¹⁰⁵ Европска унија је препоручила државама да приликом израде националних стратегија, поред осталог, воде рачуна о утврђивању органа овлашћених да координирају процесима израде и спровођења стратегије.

Према извештају Заштитника грађана и организација цивилног друштва које заступају и заговарају права Рома и Ромкиња указано је и на то да су разлози недовољне успешности претходне Стратегије за унапређење положаја Рома недостатак одговарајућег управљачког механизма и начина праћења остваривања резултата.

Одлуком Владе из јуна 2015. године¹⁰⁶, потпредседница Владе и министарка грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре овлашћена је да, у име Владе, координира рад државних органа, органа јединица локалне самоуправе, јавних предузећа и других облика организовања од стране Републике Србије и јединица локалне самоуправе, у пословима из њиховог делокруга у вези са унапређивањем положаја, као и потпуне укључености у друштвени, економски, културни и политички живот Рома.

Оперативним закључцима са семинара Социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији који је одржан 11. јуна 2015. године је предвиђено да ће Влада у намери да осигура транспарентност подносити годишње извештаје о напретку реализације *Стратегије*. Оперативним закључцима је предвиђено да Канцеларија за људска и мањинска права и Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, пружају подршку потпредседнику Владе у праћењу реализације оперативних закључака, као и припреми годишњих извештаја о реализацији *Стратегије* и њеног Акционог плана.

Истим документом је назначено да је повећана оперативност Савета за унапређење положаја Рома и Ромкиња и имплементацију Декаде инклузије Рома тако што ће се одржавати „редовни састанци ради надгледања имплементације Акционог плана, омогућавања размене примера добре праксе у области инклузије Рома и Ромкиња и оцењивања делотворности Акционог плана, са циљем унапређења заснованог на искуствима стеченим у току имплементације Акционог плана”.

6.1. Управљање Стратегијом на националном нивоу

Влада Републике Србије ће образовати Координационо тело за социјално укључивање Рома и Ромкиња, које ће координирати рад државних органа у вези са унапређивањем положаја Рома и Ромкиња, док ће Канцеларија за људска и мањинска права и Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, пружати подршку Координационом телу у праћењу реализације оперативних закључака, као и припреми годишњих извештаја о реализацији *Стратегије* и Акционог плана. Након прве две

¹⁰⁴ Полазна студија за израду *Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња*, стр.6.

¹⁰⁵ <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2010658%202011%20INIT>

¹⁰⁶ Закључак 05 Број: 035-6254/2015 од 8. јуна 2015. године.

године примене Стратегије биће спроведена студија изводљивости за оснивање посебног органа државне управе који би био надлежан за управљање Стратегијом.

Највећи део одговорности за спровођење појединачних мера у оквиру *Стратегије* лежи на органима јавне власти на националном и локалном нивоу, у зависности од надлежности за појединачне мере и активности.

Додатно, краја 2017. године требало би, користећи постојећу, Оперативним закључцима утврђену, инфраструктуру у државној управи (Савет за интеграцију Рома и спровођење Декаде Рома, Канцеларија за људска и мањинска права, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва) створити делотворан, рационалан, економичан и ефикасан институционални механизам за управљање Стратегијом и координацију рада државних органа и ЈЛС у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња. Принцип је да се искористе и јачају постојећи капацитети и институционална решења, чиме се постижу бољи ефекти у процесу примене Стратегије, као и финансијска уштеда.

У оквиру Канцеларије за људска и мањинска права, Влада ће основати Сектор за социјално укључивање Рома и Ромкиња, чиме ће бити унапређен капацитет Канцеларије за људска и мањинска права за послове праћења спровођења *Стратегије*. Осим тога, у циљу обезбеђивања додатне подршке за послове праћења и извештавања о процесу примене *Стратегије*, у оквиру Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва биће формирана посебна унутрашња јединица за социјално укључивање Рома и Ромкиња, уз финансијску подршку међународних развојних партнера. Јачањем и ширењем Канцеларије за људска и мањинска права и Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва Влада ће створити капацитет за ефективно праћење спровођења *Стратегије* у свим фазама примене, осигурати одговарајуће извештаје о спровођењу, утврдити ефекте примене одређених мера и могућности за унапређење процеса спровођења *Стратегије*.

Потреба за развијањем капацитета у постојећем административном апарату је оправдана јер у државној управи не постоји орган који се делотворно стара о остваривању комплексних стратешких циљева – смањивање сиромаштва и елиминисање дискриминације чије решавање има огроман друштвени значај и захтева активирање људских, материјалних и других ресурса.

Овим моделом ће се обезбедити одговарајуће ефективно и ефикасно управљање *Стратегијом*, праћење остваривања стратешких мера, и редовно извештавање о спровођењу *Стратегије*, предлагање надлежним органима измену мера које нису делотворне, иницирање, припрема и предлагање сарадње са другим државним органима, допринос измени прописа који се односе на остваривање стратешких мера, сарадња са јединицама локалне самоуправе и пружање одговарајуће стручне помоћи у вези са спровођењем *Стратегије*, подршка изради процена стања социјално-економског положаја Рома и Ромкиња у јединицама локалне самоуправе као основе за креирање локалних јавних политика унапређења положаја Рома и Ромкиња.

Нарочито се мора водити рачуна да се у телима задуженим за праћење процеса примене *Стратегије* и координацију послова у вези са социјалним укључивањем Рома и Ромкиња осигура учешће представника/ца ромске заједнице. Осим тога, неопходно је осигурати да и представници Националног савета ромске националне мањине и организација цивилног друштва буду укључени у процес спровођења Стратегије, али и процес праћења и евалуације мера предвиђених Стратегијом.

6.2. Управљање стратешким мерама у ЈЛС

Стратегија, односно већина стратешких мера се остварује у локалној самоуправи. Према Попису становништва Рома и Ромкиње настајују 92 ЈЛС, а њихов број је различит од општине до општине и стратешко планирање инклузивних мера захтева да се он цени у односу на апсолутни и релативни удео у укупном становништву јединице локалне самоуправе. Искуства указују на то да је у претходном периоду успех у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња постигнут у локалним самоуправама у којима је постојало тело које је о томе водило рачуна, а да већина локалних самоуправа није предузимала активности у вези са интеграцијом Рома и Ромкиња и остваривањем циљева претходног стратешког документа и акционих планова.

Због тога је потребно да се у наредном периоду пружи подршка општинама са значајним бројем Рома и Ромкиња у укупној популацији ЈЛС да оснују и унапреде рад координатора. То подразумева и неопходност систематизације постојећих позиција *Координатора за ромска питања на нивоу јединица локалне самоуправе*, повећање њиховог броја и јачање њихових капацитета. Улога ромских координатора је да пружа техничку подршку локалној самоуправи у развоју и спровођењу постојећих и нових политика и програма инклузије Рома у складу са националним и локалним стратешким оквиром; Да прикупља и анализира податке о социо-економским потребама, као основу за израду и праћење локалних стратешких докумената у вези са инклузијом Рома; Да комуницира и посредује између ромске заједнице и локалне администрације; Да пружа подршку организацијама цивилног друштва које се баве укључивањем и унапређивањем ромске заједнице на локалном нивоу; Да поспешује секторску и међусекторску сарадњу педагошких асистената, здравствених медијаторки са представницима Центра за социјални рад, Националном службом за запошљавање (филијала у локалним самоуправама) и организацијама цивилног друштва. Осим тога ромски координатори прате остваривање усвојених мера и о томе извештава Скупштину ЈЛС и орган које прати спровођење *Стратегије*. Ромски координатор/ка у име ЈЛС координира припрему годишњег извештаја о примени стратешких мера и положају Рома и Ромкиња у ЈЛС, координира припрему акционог плана за социјално укључивање Рома и Ромкиња сваке две године, прати остваривање акционог плана и одобрених пројеката за социјално укључивање Рома и Ромкиња, и обилази подстандардна насеља и утврђује актуелне потребе и проблеме Рома и Ромкиња.

ЈЛС са значајним бројем Рома и Ромкиња ће основати *Мобилну јединицу за социјално укључивање Рома* на локалном нивоу. Ове јединице већ функционишу у оквиру 20 јединица локалне самоуправе и модел треба ширити у општинама у којима постоји потреба. Ураду мобилних јединица учествују представници локалне самоуправе, представници Центра за социјални рад, Дома здравља, Филијале Националне службе за запошљавање, Локалне стамбене агенције, предшколских установа и школа и других органа, организација и установа од значаја за спровођење инклузије Рома и Ромкиња у локалној заједници. Чланови мобилних јединица су запослени у поменутих установама и раде на половима који су у вези са остваривањем права Рома и Ромкиња. Основ за оснивање мобилне јединице је став 1. члана 78. Закона о локалној самоуправи којим је прописано да органи Републике, територијалне аутономије и органи јединица локалне самоуправе, ради остваривања својих права и дужности, међусобно сарађују у складу с Уставом, законом и другим прописом.

Мобилна јединица за социјално укључивање Рома на локалном нивоу подстиче директно примењивање стратешких мера у органима и установама; обилази ромска насеља на основу утврђеног плана; сарађује са Националним саветом ромске националне мањине и организацијама цивилног друштва; обавештава органе јавне власти о проблемима у вези са применом стратешких мера; припрема иницијативе и пројекте којима се осигурава сарадња локалних организација и партнера у процесу

унапређења положаја Рома и Ромкиња; прикупља податке о остваривању стратешких мера.

7. СРЕДСТВА ЗА СПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕШКИХ МЕРА

Основни циљеви економске политике у наредном средњорочном периоду су успостављање макроекономске стабилности кроз спровођење мера фискалне консолидације, јачање стабилности финансијског сектора и отклањање препрека расту привредне активности и конкурентности спровођењем свеобухватних структурних реформи¹⁰⁷.

Нови модел развоја земље подразумева смањивање нерационалне потрошње, бирократије и непотребних трошкова јавног сектора и истовремено повећање инвестиционе потрошње како би се подстакло привредни раст и запошљавање, уз очување социјалне заштите најугроженијих слојева друштва. У области социјалне заштите очекује се повећање расположивих средстава за одређене видове социјалне помоћи с обзиром на оштре мере фискалне консолидације планиране у наредном периоду. Ово подразумева повећана средства за специфичне програме подршке најугроженијима, као и за оне који су у процесу реструктурирања и транзиције остали без посла. Ослобађању дела средстава требало би да допринесу завршетак процеса реструктурирања друштвених предузећа, решавање питања неефикасних јавних предузећа и стабилизација финансијског сектора¹⁰⁸. С друге стране, у осталим деловима јавног сектора, попут образовања и здравства, на основу свеобухватне анализе потреба спровешће се рационализација са циљем подизања квалитета услуга које држава пружа¹⁰⁹. Кроз сарадњу са међународним финансијским институцијама, посебно потписаним Споразумом са међународним монетарним фондом, Република Србија се обавезала на пружање одговарајуће заштите рањивим сегментима популације уз задржавање постојећих расхода за ове намене¹¹⁰.

Влада Републике Србије, аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе обезбедиће у својим буџетима средства за спровођење *Стратегије* и пратећег акционог плана. Реч је о средствима намењеним за обавезно образовање, ученички стандард, здравствено осигурање, материјално обезбеђење породице, финансијску подршку породици са децом, преквалификацију у вези са остваривањем права на рад, здравствено осигурање и друго. Из истих извора ће се издвајати и додатна средства неопходна за примену афирмативних мера у образовању, запошљавању, за социјално становање и друго.

Влада Републике Србије ће наставити финансирање мера и механизма за социјално укључивање Рома у оквиру постојећих секторских буџетских програма, а такође ће бити опредељена додатна средства у оквиру посебних буџетских програма за финансирање појединих мера предвиђених Стратегијом. У циљу консолидације утрошка и бољег управљања средствима, током прве две године од почетка примене *Стратегије* Влада ће спровести анализу утрошка укупних средстава на свим нивоима власти и средстава међународне развојне помоћи намењених социјалном укључивању Рома, на основу које ће бити предложен унапређени модел финансирања мера предвиђених *Стратегијом*.

Укупна средства неопходна за спровођење *Стратегије* биће утврђена акционим плановима.

За другу групу мера средства су обезбеђена од Европске уније кроз Инструмент за претприступну помоћ и то кроз програмске циклусе 2012-2013. и ИРА II кроз циклус за 2014.

¹⁰⁷ Фискална стратегија за 2015. годину, са пројекцијама за 2016. и 2017. годину, Министарство финансија.

¹⁰⁸ Национални програм економских реформи за период од 2015. до 2017. године, Влада Републике Србије, 2015. година.

¹⁰⁹ Фискална стратегија за 2015. годину са пројекцијама за 2016. и 2017. годину, Министарство финансија.

¹¹⁰ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sr/2015/cr1550.pdf> „To ensure proper protection of the vulnerable segments of the population, the existing social safety net will be maintained“.

годину, док је у наредном периоду неопходно осигурати финансирање за мере *Стратегије* кроз процес програмирања у наредним ИПА циклусима. У складу са Оперативним закључцима семинара о социјалном укључивању Рома и Ромкиња у Републици Србији (јун 2015), Европска комисија се обавезала да суфинансира спровођење *Стратегије*. Република Србија ће на сваке две године извештавати Комисију о спровођењу текућих ИПА пројеката и њиховој вези са реализацијом приоритета *Стратегије* и пратећег акционог плана, коришћењем постојећих механизма координације ради обезбеђивања ефикасности и спречавања преклапања.

Трећи извор средстава представљају други међународни донатори и финансијске институције међу којима су Влада Краљевине Шведске, Светска банка, Влада Немачке, Влада Швајцарске, и др. Осим овога, постоји и једна група активности за чије спровођење ће се извор средства утврдити током имплементације *Стратегије*.

8. ПРАЋЕЊЕ

Праћењем Стратегије се обезбеђују благовремене информације о делотворности мера, о њиховом утицају на кориснике и о начину на који их органи јавне власти примењују. Основа ефикасног праћења остваривања стратешких мера су организациони модел, методологија праћења и мерљиви индикатори. Међутим, пре свега поменутог важно је утврдити начин редовног прикупљања тачних података о променама које се постижу стратешким мерама.

8.1. Прикупљање података

Проблем података о броју и статусу Рома и Ромкиња је упркос различитим истраживањима које су спровеле међународне и домаће организације отворен. Између броја Рома и Ромкиња утврђених Пописом становништва и процене стручњака о стварном броју постоје значајне разлике које потврђују и налази „ромских медијаторки“ из чијих се протокола о извршеним првим посетама ромским породицима у око 60 локалних самоуправа може закључити да је број Рома и Ромкиња у Србији већи од пописаног. Непрецизни подаци о укупном броју Рома отежавају планирање стратешких мера, али и праћење њиховог обухвата и успешности.

Слобода националног изјашњавања је призната чланом 47. Устава и нико није дужан да се изјасни о националном пореклу. Међутим, афирмативне мере социјалног укључивања Рома и Ромкиња јесу усмерене ка припадницима ове етничке мањине те постоји могућност да изван обухвата ових мера остану сви они који се не изјасне као Роми/Ромкиње. С друге стране, уколико се различитим мерама постигне жељени ефекат у борби против сиромаштва, постоји могућност да се и припадници других етничких заједница изјасне да су ромског порекла како би и они користили признате мере. Поред тога, познато је да Роми прибегавају етничкој мимикрији и да се лако „утапају“ у идентитете суседних етничких група.

Предуслов праћења промена насталих као резултат примене стратешких мера је прикупљање података о стању остваривања права и положају Рома и Ромкиња у вези са јавним политикама образовања, запошљавања, становања, социјалне заштите и здравља. Јединствена база података не постоји, међутим, логика примене мера у вези са унапређењем положаја припадника ромске националне мањине упућује да је за праћење резултата и управљање ризицима важно исказивање података у односу на националност као лично својство. Због тога је важно да се у сваком закону којим је системски уређено остваривање права на образовање, здравствену заштиту и осигурање, становање, социјалну заштиту и рад и запошљавање, сходно Закону о заштити података личности, уреди прикупљање података који се односе на стратешке мере инклузије Рома и Ромкиња.

Методологију прикупљања и исказивања података према националној/етничкој припадности треба поверити Републичком заводу за статистику и другим *произвођачима* података у Републици Србији, који има стручне, организационе и административне капацитете да уреди начин на који ће прикупљати податке, утврди методологију прикупљања и исказивања података. Треба поменути да је РЗС већ спроводио прикупљања податка из области образовања, услова живота, социјалне заштите, здравственог стања и заштите жена и деце која се не прикупљају редовним статистичким истраживањима. Реч је о *Истраживању вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији – MICS* којим су били обухваћени и Роми. Сличан

приступ увођења посебних узорака који се односе на ромску популацију треба применити и у реализацији других, редовних истраживања РЗС.

Ова стратегија садржи елементе за праћење реализације стратегије што подразумева дефинисане индикаторе који треба да буду праћени, њихове полазне и, где год је то могуће, исходне вредности, изворе података и динамику према којој треба да буду расположиви. Осим тога, тело задужено за праћење спровођења Стратегије ће припремити План праћења реализације *Стратегије*, који ће мапирати расположиве податке, и утврдити оне који недостају. План праћења реализације *Стратегије* ће утврдити шта ће се прикупљати кроз административне податке, а шта кроз посебна истраживања, као и које су то институције које прикупљају податке на националном и локалном нивоу на основу утврђених индикатора и динамике.

8.2. Праћење резултата

Праћење резултата стратешких мера се, у складу са Планом праћења реализације *Стратегије*, одвија на неколико нивоа. Мапирање расположивих података садржано у оквиру Плана праћења реализације *Стратегије* треба да послужи за идентификацију области у којима је потребно развити методологије и инструменте за прикупљање недостајућих података. Орган који управља *Стратегијом* у сарадњи са Републичким заводом за статистику (РЗС)¹¹¹ и стручњацима треба да координира овај процес и да са институцијама и актерима надлежним за прикупљање података промовише приступе који ће осигурати одрживост и економичност у прикупљању и размени података уз пуну заштиту права и идентитета Рома.

Први ниво праћења се одвија на нивоу органа, организације, установе пред којима грађани и грађанке ромске националности остварују права (предшколска установа, школа, филијала НСЗ, центар за социјални рад, дом здравља...). На основу утврђене методологије о прикупљању података према националној припадности, тамо где је то могуће, у свакој од релевантних области, ови органи прикупљају податке релевантне за праћење примене стратешких мера на локалном нивоу, шаљу их на даљу обраду органу који на државном нивоу управља и прати спровођење Стратегије. Ове информације орган задужен за праћење Стратегије на националном нивоу доставља податке ЈЛС које једном годишње припремају извештај о спровођењу стратешких мера и о томе обавештавају надлежне органе у локалној самоуправи. Скупштина општине у јединици локалне самоуправе разматра извештај, јавно га објављује и доставља органу који управља *Стратегијом*.

Други ниво праћења спроводи орган који управља *Стратегијом*. На основу податка које добија од јединица локалних самоуправа о спровођењу стратешких мера, институција на републичком и покрајинском нивоу, али и истраживања које може да предузме по сопственој иницијативи и података које исказује РЗС, орган који управља *Стратегијом* припрема *Годишњи извештај* у којем исказује све податке од значаја за оцену резултата спровођења мера. Извештај се доставља Влади Републике Србије и ресорима у Влади које организују јавне политике образовања, рада и запошљавања, здравља, социјалне заштите и становања.

¹¹¹Оперативни закључци предвиђају да ће се вршити координирано прикупљање и обрада аналитичких података о најмање пет поменутих приоритетних области, кроз јединствено (*one-stop-shop*) тело, са циљем обједињавања података, омогућавања циљаних истраживања о положају Рома и пружања доследних података свим заинтересованим странама, првенствено министарствима и агенцијама Владе, у складу са законом који регулише заштиту података о личности. Ове активности су поверене Републичком заводу за статистику.

Трећи ниво праћења спроводе независни државни органи Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности који на основу података исказаних у *Извештају* органа који управља *Стратегијом*, поступака које воде на основу по притужби грађана, али и по сопственој иницијативи, прате, проверавају и предузимају мере из своје надлежности према органима и лицима која поступају незаконито, неправилно примењују прописе на основу којих се стратешке мере спроводе или се понашају дискриминаторно према грађанима и грађанкама ромске националности. Ови органи о својим налазима извештавају Народну скупштину у редовним или посебним извештајима.

Четврти ниво праћења спроводе организације цивилног друштва које припремају извештаје којима указују на остваривање *Стратегије* у целини, остваривање појединих стратешких мера на националном, регионалном или локалном нивоу, појединих проблема које сматрају од значаја за унапређење положаја Рома и Ромкиња. ОЦД треба омогућити континуирану подршку за реализацију програма праћења стратешких мера. Извештаје ОЦД достављају надлежним органима, независним телима, телу који руководи спровођењем стратегије и међународним организацијама и на одговарајући начин представљају јавности.

9. АКЦИОНИ ПЛАН 2016 – 2017. ГОДИНЕ